

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Bizans Sanatları Bilim Dalı

**BÜYÜ VE OKÜLT (GİZLERE ULAŞMA) BİLİMLERİN ERKEN
BİZANS SANATINDA YANSIMALARI, ORTAÇAĞ VE
SONRASINA PROJEKSİYONU**

Özgür ÖZDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

BÜYÜ VE OKÜLT (GİZLERE ULAŞMA) BİLİMLERİN ERKEN BİZANS SANATINDA
YANSIMALARI, ORTAÇAĞ VE SONRASINA PROJEKSİYONU

Özgür ÖZDEMİR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Bizans Sanatları Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

20/06/2022

Özgür ÖZDEMİR

1“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Sercan YANDIM AYDIN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Özgür ÖZDEMİR

Sevgili arkadaşım Loulouda Kourtidou için,
Για την αγαπημένη μου φίλη Λουλούδα Κουρτίδου.

Umarım kalbin kadar güzel bir yerdesindir.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında hiçbir desteğini benden esirgemeyen;

Üzerimde sayılamayacak kadar çok emekleri olan; Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden sayın danışmanım Doç. Dr. Sercan Yandım AYDIN'a, sayın Prof. Dr. Sema DOĞAN'a, sayın Prof. Dr. Sacit PEKAK'a, sayın Doç. Dr. Macit TEKİNALP'e;

Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden sayın Doç. Dr. Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN'a, sayın Doç. Dr. Muradiye BURSALI'ya, sayın Arş. Gör. Dr. Mustafa EKMEKÇİ'ye;

Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden sayın Prof. Dr. Yelda OLCAY UÇKAN'a;

Tüm Olympos Antik Kenti kazı ekibine;

Birlikte tarihçi olmak üzere yola çıktığımız ancak birlikte sanat tarihçi olarak yolumuza devam ettiğimiz, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden Arş. Gör. Mertkan KARACA'ya;

Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü yüksek lisans öğrencileri ve yol arkadaşlarım Gülşah USLU, Tuba YILDIRIM, Gizem TUĞRUL'a,

Çalışmalarım boyunca bana olan inancını hiç kaybetmeyen ve bu yolu benimle birlikte yürüten aileme;

Yıllar boyunca maddi manevi hiçbir desteğini benden esirgemeyen ve her anımda yanımda olan sevgili arkadaşım Gizem GÖNÜLTAŞ'a, elinden gelen her türlü desteğini sunan sevgili arkadaşım İrfan ERTAN'a,

Sonsuz teşekkürlerimle.

ÖZET

ÖZDEMİR, Özgür. *Büyü ve Okült (Gizlere Ulaşma) Bilimlerin Erken Bizans Sanatında Yansımaları, Ortaçağ ve Sonrasına Projeksiyonu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

İnsanlık var oluşu boyunca kendi gücünün dışında kalan doğal güçlere ve anlam vermekte zorlandığı fenomenlere çeşitli anlamlar yüklemiş ve büyük bir doğaüstü inanç külliyatı oluşturmuştur. Bu köklü ve yaygın inançlara her toplumda ve dini inanç sistemi içinde rastlanmaktadır. Genellikle sözlü anlatım yoluyla aktarılan bu gelenekler toplumların ayrılmaz parçaları halini almıştır. Büyü inancı da bu geleneklerden biridir. Büyü, genel anlamı itibariyle kişinin birtakım doğaüstü güçleri kullanarak doğayı ve ilahi güçleri manipüle etme sanatıdır. Bu tür inançlar Erken Bizans toplumunda da oldukça yaygındır. Özellikle kötülüklerden korunmak ve hastalıkları iyileştirmek için kullanılan ve amulet adıyla anılan büyümlü objeler Erken Bizans toplumunda yaygın biçimde kullanılmakla birlikte bu tür inançlar günümüz Anadolu toplumunda da devam etmekte ve benzer pratiklerin günümüzde de uygulandığı görülebilmektedir. Bu çalışmanın amacı Erken Bizans toplumunda bu büyümlü obje inancının ne kadar yaygın olduğunun, hangi amaçlarla kullanıldığının, dini otoritenin bu objelerin kullanımı hakkında düşüncelerinin ortaya konmasıdır.

Anahtar Sözcükler

Büyü, amulet, Erken Bizans, Geç Antik, Kutsal Süvari, Kem Göz, Hıristiyanlık

ABSTRACT

ÖZDEMİR, Özgür. *The Reflection of Magic and Occult Sciences in Early Byzantine Art, its Projection in Middle Ages and Beyond*, Master's Thesis, Ankara, 2022.

Throughout its existence, humanity gave meanings to natural powers and phenomena that they couldn't understand, thus created a great supernatural corpus. These deep-rooted beliefs can be encountered in every society and religious belief system. Usually transferred within the oral tradition, these beliefs became an essential part of every society. The belief of magic is one of these beliefs. In general, magic is the art of manipulation of nature and divine powers using one's supernatural powers. In Early Byzantine era these beliefs are also wide spread among the people. Especially magical objects called amulets used for protection against evil and illnesses were very common in Early Byzantine society; similar beliefs are still living among people and parallel practices are applied in Anatolian societies. The purpose of this study is to reveal how common was the belief of magic, how it was used, what the religious authorities thought about using these magical objects.

Keywords

Magic, amulet, Early Byzantine, Late Antique, Holy Rider, Evil Eye, Christianity

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	11
1. BÖLÜM : ERKEN BİZANS DÖNEMİ TARİHSEL COĞRAFYASI.....	17
2. BÖLÜM: HİRİSTİYANLIK VE BÜYÜ İLİŞKİLERİ.....	20
2.1. YENİ AHİT’TE BÜYÜ VE BÜYÜCÜLER.....	20
2.2. ERKEN HİRİSTİYANLIK’TA ŞEYTAN VE DEMONLAR.....	28
3. BÖLÜM: YAYGIN ERKEN BİZANS DÖNEMİ AMULET TIPLERİ.....	43
3.1. HERETİKLERİN TANRISI: ABRAXAS VEYA ABRASAX.....	43
3.2. NAZAR MUSKALARI: <i>BAΣKANIA</i> VEYA <i>INVIDIA</i>	46

3.3. ŞİFA MUSKALARI: <i>HYSTERA</i> AMULETLERİ	51
3.4. KUTSAL SÜVARİ AMULETLERİ	53
3.4.1 Bellerophontes.....	54
3.4.2. Aziz Sisinius.....	57
3.4.3. Solomon.....	60
4. BÖLÜM: KİLİSE’NİN KARŞI ÇIKIŞI	62
5. BÖLÜM: ERKEN BİZANS’TA BİLİM VE OKÜLT BİLİMLER: ASTRONOMİ, ASTROLOJİ VE SİMYA	66
5.1. BİZANS ASTRONOMİSİ VE ASTROLOJİSİ	71
5.2. SİMYA VE SİMYACILIK	77
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	81
KAYNAKÇA	85
EK 1. KATALOG	89
EK 2. ORIJİNALLİK RAPORU	144
EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	145

KISALTMALAR

ODB	Oxford Dictionary of Byzantium
CBd	The Campbell Bonner Magical Gems Database
CAS	Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlük
CEC	Cambridge English Corpus
TDK	Türk Dil Kurumu Sözlüğü
YTS	Eski Yunanca-Türkçe Sözlük
STR	Stephanus Textus Receptus
VUL	Biblia Vulgata
YC2009	Yeni Çeviri (Yeni Ahit)
KM	Kitab-1 Mukaddes Çevirisi (Yeni Ahit)
TC	Thomas Cosmades Çevirisi (Yeni Ahit)
CAN	Bünyamin Candemir Çevirisi (Yeni Ahit)
PSC	Parasteseis Syntomoi Chronikai

GİRİŞ

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu tez çalışmasının amacı, köklü bir geçmişe ve toplum içinde yaygın bir inanişe sahip olan büyü ve büyülü objelerin Erken Bizans toplumundaki algılanma biçimini tespit etmek, erken dönemde kurumsallaşmaya başlayan Kilise'nin bu inanış ve objelere karşı izlediği yolu belirlemek ve bu tür inançların ne şekilde Hıristiyanlık inancına sirayet ettiğini ve günümüze ne şekilde değişerek geldiğini göstermektir. Tezin bir diğer amacı da bazı araştırmacılar tarafından büyü ile bir tutulan ve ayrılmaz bir bütün olarak görülen okült bilimlerin (özellikle simya ve astroloji) büyü inancından farkını göstermek ve bunun yanı sıra günümüzde psödo-bilim olarak görülen bu okült bilim dallarının günümüz pozitif bilimlerinin gelişimine yaptığı katkıyı ortaya çıkarmaktır. Bu amaçlarla incelenecek olan en büyük obje grubunu, çoğunlukla buluntu yeri ve konteksi kaybolmuş olsa da büyük bir data sağlayan amuletler oluşturacaktır. Günümüzde pek çok müzeye ve özel koleksiyona dağılmış biçimde bulunan bu objeler, ikonografilerindeki değişimin net bir şekilde izlenebildiği ve çoğu zaman metinsel bağlantılarının tespit edilebildiği bir gruba oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Özellikle politeist Mısır toplumundan köklenen bu obje grubu, MS I. yüzyıldan itibaren hem Helen/Mısır kültürüyle, hem de yeni oluşmaya başlayan Yahudi/Hıristiyan ve Helen/Hıristiyan kültürleriyle büyük bir etkileşime girmiştir ve bu etkileşim ikonografik değişimlerden izlenebilmektedir. Bu amaçla incelenecek olan eser grubu çeşitli müzelerin ve özel koleksiyonerlerin koleksiyonlarında yer alan objelerden oluşmakla birlikte, çalışmaya en büyük desteği "The Campbell Bonner Magical Gems Database (CBd)" sağlamıştır. Árpád M. Nagy başkanlığında Budapeşte Museum of Fine Arts bünyesindeki Collection of Classical Antiquities birimi ile oluşturulan veritabanı, pek çok müze koleksiyonundaki çeşitli dönemlere ait büyülü objeleri içermekte olup, bütüncül bir koleksiyon göstermesi bakımından çalışma sırasında sıklıkla kullanılmıştır. Bu veritabanında yer almayan bazı büyülü objeler ise özellikle J. Spier ve G. Vikan tarafından yayınlanmış olup bu yayınlar taranmıştır. Oluşturulan katalogda çalışma içerisinde bahsedilen ve arkaplanı belirlenmeye çalışılan tüm amulet gruplarından örneklerin yer almasına dikkat edilmiştir. Eserlerin ikonografik incelemeleri yapılmış, yer aldıkları koleksiyonlarda tarihlendirmesi yapılmamış olan eserler özelliklerine göre tarihlendirilmeye çalışılmış, yazıtları

çevrilmemiş olan objelerin yazıtları ise günümüzde okunabildiği ölçüde Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviriler orijinal Antik Yunanca biçimleriyle birlikte verilmeye çalışılmıştır.

Konu hakkında irdelenmesi gereken bir başka metin ise Kitab-ı Mukaddes'in Yeni Ahit bölümü olup, metin içerisinde büyü ve büyücülerle ilgili kısımlar tespit edilmeye çalışılmış, bu kelimelerin farklı toplumlarda algılanma biçiminin tespit edilebilmesi için Antik Yunanca (STR) ve Latince (VUL) pasajları üç farklı Türkçe çevirisi ile birlikte incelenmiştir. Bu kıyaslama sırasında farklı çevirileri görüntülemeye izin veren İzmir Protestan Kilisesi'nin çevrimiçi İncil'i kullanılmıştır ve bu çeviriler STR ve VUL çevirileriyle kıyaslanmıştır.

Kilise'nin bu tür pratiklere bakış açısının belirlenebilmesi için özellikle ekümenik konsillerin kanonları başvuru olarak kullanılmıştır. Bunların dışında Kilise Babaları'na ait olan dini metinlerin çevirileri de incelenmiştir.

Ulaşılan bulgular metin kısmında bir araya getirilirken, incelenen amuletler ek biçiminde katalogda toplanmış ve gruplandırılmıştır.

TERMİNOLOJİ VE OBJELERİN DOĞASININ BELİRLENMESİ HAKKINDA

Tez çalışmasında kullanılacak olan terminoloji, konunun Türkçe literatürde henüz fazla yer bulamamış olması sebebiyle genellikle İngilizce terminolojiye dayanmak durumundadır. Ancak birtakım kelimeler için Türkçe karşılıklar da bulunmaya çalışılacaktır. Burada kelimelerin anlamları için kullanılacak olan ana kaynaklar çevrimiçi Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlük (CAS) ve en kapsamlı kelime dağarcıklarından olan Cambridge English Corpus (CEC) ile Türkçe'nin en önemli sözlüğü olan Türk Dil Kurumu Sözlüğü'dür (TDK). Antik Yunanca kelimelerin karşılıklarını ve anlamlarını tespit etmek amacıyla kullanılacak olan sözlük ise Güler Çelgin'in hazırladığı "Eski Yunanca-Türkçe Sözlük" (YTS) eseri olacaktır¹.

En genel tanımla başlamak gerekirse, "*magic*" olarak bahsedilen pratikler ve objeler neredeyse tüm doğüstü fenomeni kapsamaktadır. Bu kelime Antik Yunanca "*magoi*" kelimesinden türetilmiş olup, *magoi* Yunanlar tarafından Zerdüştlük dinine mensup olan

---

¹ (Çengin, 2011)

bir Med kabilesini tanımlamak için de kullanılmıştır. “Magic” kelimesinin anlamı Cambridge tarafından “*imkânsız gibi görünen şeyleri gerçekleştiren özel güçler*”; Türkçe karşılığı ise “*büyü, sihir*” olarak verilmiştir. TDK Sözlüğü’nde ise büyü kelimesinin anlamı olarak “*Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, efsun, sihir, füsün, bağı.*” verilir. Hem Türkçe hem İngilizce anlamlarının birbirlerine yakınlığı ve anlamların kapsayıcılığı göz önüne alındığında “magic” kelimesinin karşılığı olarak halihazırda literatürde kullanılan “büyü” kelimesinin bu tez çalışmasında da kullanılması uygun olacaktır. Bu durumda aralarında küçük farklar bulunmasına rağmen aynı çatı altında “büyü” olarak adlandırılan sihir, efsun, tılsım gibi kelimeler de “büyü” olarak adlandırılacaktır.

Peki Geç Antik dönem büyü neleri kapsamaktadır? Yalnızca geleneksel olarak aktarılmış ve Kilise otoriteleri tarafından “pagan” olarak görülen obje ve pratikleri mi kapsar, yoksa Hıristiyanlaştırılmış obje ve pratikler de büyü sayılmalı mıdır? Burada şu şekilde bir sınıflandırma yapmaya çalışmak uygun olacaktır:

Büyü, doğayı ve yüce güçleri (rüzgâr, deprem, elementler, ölüm, demonlar, ilahlar ve niceleri) kendi isteğince manipüle ederek kişinin istediğini elde etme sanatıdır. Bu sanat ölümsüzlüğü elde etmekten bir kişinin aşkını kazanmaya, kişinin sesini güzelleştirmesine, çeşitli değersiz elementlerden altın gibi değerli elementler elde etmeye, Hippodrom’da kişinin tuttuğu araba sürücüsünün kazanmasına kadar çok geniş bir kapsama sahiptir. Ancak kişinin isteğini Tanrılara veya Tanrı’ya bildirmesi ile Tanrıları veya Tanrı’yı isteğini yerine getirmesi için “kandırması” arasındaki çizgi çok ince ve bulanıktır. Bir kişinin ölmesi için Osiris’e edilen dua, sözlerin kurşun tabletlere yazılıp mezara gömülmesi ile bir büyüye (*defixio*)² dönüşebilir. Aynı şekilde Tanrı’ya edilen dua da yazıya dökülüp (*eukha*) bir yere gömüldüğünde veya yakıldığında da bu artık bir duadan ziyade büyü pratiği haline gelmiş sayılabilir. Ayrıca açıktır ki, Antikite boyunca insanlar katıldığı bu pratikleri birer büyü olarak görmemekteydi. Bengt Ankarloo ve Stuart Clark’ın deyişiyle, “*Antik dönemde büyü içe gömülü bir şeydi, yani günlük hayatın bir parçasıydı. Kimse onu “büyü” olarak görmezdi.*”³ Bu şekilde bakıldığında, büyüünün

² (Ogden, 2015, s. 13)

³ (Bengt ve diğerleri, 2015, s. 7)

büyü olması pagan inançlarla veya Hristiyanlıkla değil, Hristiyanlığın onlara vurduğu damgayla ilgilidir. Ayrıca önümüzdeki bölümlerde göreceğimiz gibi büyü olarak adlandırılacak birçok obje ve pratik de Hristiyanlık tarafından kabul edilerek kullanılmaya devam etmiştir, böylece Hristiyanlar tarafından artık büyü olarak kabul edilmiyor olsa bile bunların büyü kapsamına girmesi gerekmektedir. Ancak burada çizgi yine bulanıklaşmaktadır, örneğin kişinin üzerinde taşıdığı Mısır tanrısı *Osiris* figürü, gnostik kökenli *Abrasax* figürü, İbrahimi dinlerde kutsal bir kral olarak kabul edilen *Solomon* figürü, Hristiyanlar için kutsal olan azizler, Başmelekler ve İsa Mesih figürleri temelde aynı amaçla kullanılmaktadır, kişiyi figürü bulunan kişinin aracılığıyla kötülüklerden korumak. Bu düşünce akışına göre ikonalar da apotropaik büyü objeleri olarak sayılmalıdır. Bu durumda çizgiyi şurada çekmek mümkündür: Tamamen Hristiyanlaşmış bir ikonografi içeren ve Tanrı'ya yakaran ve/veya figürü bulunan kutsal kişi/obje aracılığıyla Tanrı'dan dilekte bulunan objeler büyü olarak değil dini olarak kabul edilebilir, zira bunları üreten kişi *magus* değil din adamıdır ve amacı Tanrı'nın iradesini manipüle etmekten ziyade bir aracı, bir geçit vasıtasıyla dileğini Tanrı'ya ulaştırmaktır. Bu bağlamda amuletler ve diğer büyü objeleri arasında ayırım yapmak için kullanılan *nomina sacrala*, kutsal figürler, objelerin kullanım alanları ve şekilleri, ikonografiye eşlik eden kutsal metinlerin kökeni ve kanonik olup olmaması, objenin *kharakteres* veya *voces magicae* içerip içermemesi bir objenin büyü mü yoksa dini mi olduğunu tanımlamak için kullanılabilir. Bizans döneminde bu tür objelerin tamamı dini inanç ayrımı yapılmadan *flakterion*, koruyucu olarak adlandırılmıştır. Günümüzde toplumumuzda yaygın olarak kullanılan *muska*lar hem kullanım amaçları hem de kullanım şekilleri açısından bu amuletlerle büyük benzerlik göstermektedir, bu sebeple zaman zaman Türkçe terminolojide “muska” olarak adlandırıldıkları da görülebilir. TDK Sözlüğü'nde “muska” kelimesinin anlamı şu şekilde verilmiştir:

“İçinde dinsel veya büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne, yazılı kâğıt vb., hamaylı.”

Görüldüğü gibi Türkçede kullanılan muska kelimesi de Bizans flakterionları ile benzer bir şekilde hem dini hem büyü bir güç içerebilmektedir ve apotropaik amaçlarla kişinin üzerinde taşınmaktadır. Bu açıdan “amulet” ve “flakterion” kelimelerinin Türkçe karşılığı olarak “muska” kelimesinin önerilmesi yanlış olmayacaktır. Ancak “muska” kelimesinin

günümüzde kazandığı algı genellikle Arapça yazı ve dualar içeren, İslam dinine ait objeler şeklinde olduğundan bu objelerin direkt olarak “muska” olarak isimlendirilmesi birtakım karışıklıklara yol açabileceğinden tez çalışması sırasında mümkün olduğunca az kullanılmaya çalışılacaktır.

Erken Bizans coğrafyasında yaygın olarak kullanılan ve Kilise Babaları’ndan da karşılık bulan diğer bir önemli amulet türü olan *baskania/invidia* amuletleri ayrı bir terminolojik incelemeyi hak etmektedir. *Invidia*, Latince “kem göz” anlamına gelmekte olup, İngilizce terminolojide “*evil eye*” olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu hususta Türkçede bunun tam karşılığı olan bir kelime bulunmadığıdır: *nazarlık*. Günümüzde ülkemizde de bolca kullanılan nazarlıklar da İngilizcede “*evil eye*” olarak adlandırılmakta olup, pratik kullanımı açısından Geç Antik dönemde kullanılan *baskania/invidia* amuletleriyle neredeyse özdeştir. Geç antik/Erken Bizans dönemlerinde, insanların gözlerine yerleşen demonların veya İblis’in yardımcılarında olan şeytanların bir başka kişiye kötü gözle bakılması, kıskanılması gibi durumlarda o kişiye zarar vereceğine inanılır. Bu zarar fiziksel veya psikolojik olabilir. *Baskania* amuletleri, genellikle ortada kem gözü temsil eden bir göz figürü ve ona saldıran vahşi hayvanlar içerir. Bu şekilde oluşturulan tasvirin kem gözü engelleyeceği düşünülür. Kilise Babaları da bu inancı tamamen olanaksız saymamış, ancak *baskania* amuletlerinin değil dini objelerin bu demonlara karşı koruyucu olacağını önermiştir. Yani dini otorite demonların ortaya çıkardığı bu sorunu kabul etmekte, ancak çözüm olarak farklı bir yol sunmaktadır. Bu durum günümüzde de değişmemiştir. Din dışı bir obje olmasına rağmen nazarlıklar, halk arasında geniş çapta kullanılır ve kişiyi kötü gözle bakan insanların verebileceği fiziksel ve psikolojik sorunlardan korumayı amaçlar. Nazarlıkların ikonografisi değişmiş, yalnızca “Şeytan Gözü” olarak adlandırılan stilize göz figürü nazarlıklar üzerinde kalmaya devam etmiştir. Bronz ve kurşun gibi maden veya değerli ve yarı değerli taş malzeme yerine ise günümüzde genellikle renkli cam malzemelerden nazarlıklar üretilmektedir. Bu nazarlık inancı dini inançla herhangi bir çatışma yaratmıyormuş gibi görünmektedir. Ancak bazı durumlarda bu tür objelerin kullanılmasının sakıncalı olduğunu, bu durumdan korunmanın yolunun dua etmek olduğu belirtilir ve bu amaçla “nazar duası” olarak bilinen dua okunur. Bu iki farklı objenin kullanım amaçları göz önüne alındığında, aynı inancın süreklilik gösterdiği ve benzer şekillerde koruma arandığı görülebildiğinden;

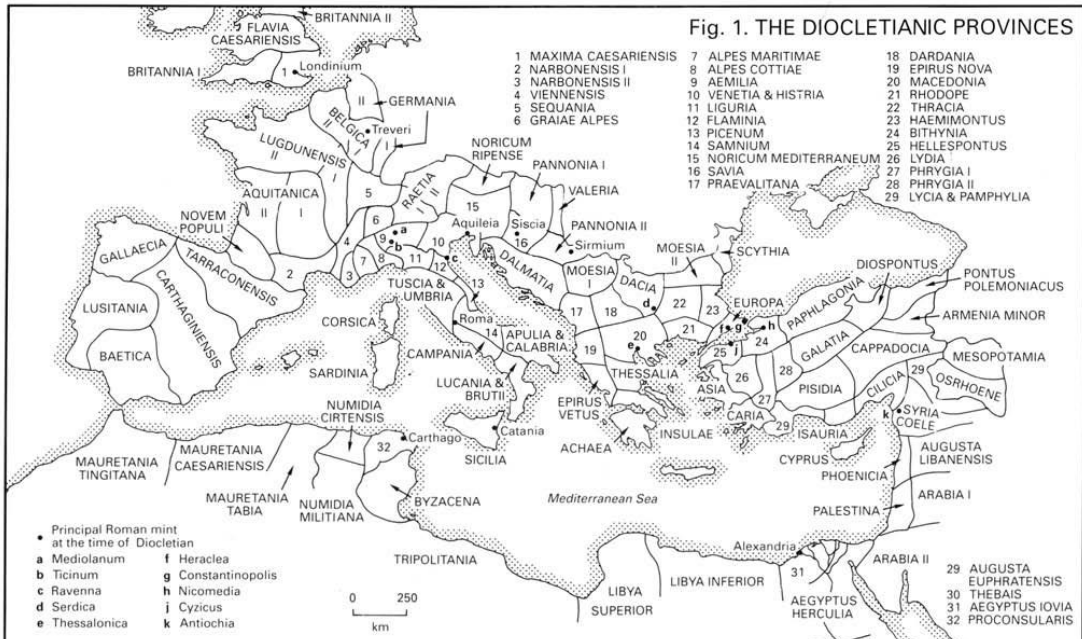
aynı zamanda dini otoritenin tepkileri de benzer bir yol izlediğinden *baskania/invidia* amuletlerine de “*nazarlık*” terimi uygun görülebilir.

Yunan ve Geç Antik/Erken Bizans toplumlarının büyü inancının kökeni Antik Mısır’ın köklü büyü geleneğine dek takip edilebilir. Helenistik Ptoleimos Krallığı’nın Mısır’da hâkim olması ve Helen/Mısır kültürünün ortaya çıkmasıyla bu Mısır büyüleri Yunanca konuşan toplumda yayılmıştır. Bu tür Mısır büyüleri ise papirüse yazılmış olarak korunmuştur. İngilizce literatürde malzemesine ve kullanım amacına uygun olarak “*magical papyri*” olarak adlandırılan bu eser grubunu Türkçede de kelime öbeğinin tam karşılığı olan “*büyü papirüsleri*” olarak adlandırmak doğru olacaktır, zira kelime öbeği eser grubunun niteliklerini tam olarak ve açık bir şekilde ifade edebilmektedir.

Çalışmada önemli bir yer tutan kavramlardan birisi de demon kavramıdır. Antik dönemde iyi veya kötü doğallı olabilen ve genelde insan gözüne görünmeyen doğüstü varlıklara verilen isim olmakla birlikte, Geç Antik döneme geldiğimizde demonların tamamen kötü doğallı olarak görüldüğü ve kendilerinden sakınmak için çeşitli yollara başvurulduğu görülebilir. “*Şeytan*” veya “*iblis*” kelimeleri bu kavramı tam olarak karşılamamaktadır, zira bu varlıklar daha çok İbrahimi dinlerde yer alır. Geç Antik ve sonrası dönemde demonlar neredeyse şeytan ve iblis ile özdeş hale gelmiş olmasına rağmen binlerce yıl boyunca hem iyi hem kötü varlıklar olarak görüldüğünü göz ardı etmemek ve bu iki varlığı özdeş tutmamak gerekir. Bu sebeple kendilerine has özellikler gösteren bu doğüstü varlıklardan yine terminolojiye yerleşmiş biçimi olan “demon” olarak söz edilecektir.

1. BÖLÜM: ERKEN BİZANS DÖNEMİ TARİHSEL COĞRAFYASI

Erken Bizans dönemi olarak adlandırılan dönem, sınırları kesin olarak belli olmayıp araştırmacıları muallakta bırakan bir tanım olagelmiştir. Bizans İmparatorluğu adında bir imparatorluğun hiç var olmamış olması ve Bizans teriminin Erken Modern dönemde ortaya atılmış olması bunun en büyük sebeplerinden biridir. Bizans İmparatorluğu, aslen Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısıdır ve bu sebeple kuruluş tarihi Roma kentinin ve Roma Krallığı'nın kuruluşuna dek uzanabilir. Doğu Roma İmparatorluğu, tarihsel gelişimi içerisinde doğal olarak pek çok değişim yaşayarak antik Roma İmparatorluğu'ndan oldukça farklı bir kimliğe bürünmesine rağmen Roma mirasını devam ettirmişti. Bizans hiçbir zaman devletin resmi adı olmamış, antik dönemdeki gibi *Βασιλεία τῶν Ῥωμαίων*, *Romalıların İmparatorluğu* adını taşımaya devam etmişti, halk ise kendilerini *Romaioi*, *Romalı* olarak kimliklendirmeye devam etmekteydi. Artık antik Roma İmparatorluğu'ndan tamamen ayrı bir siyasi varlık olan Doğu Roma'ya Bizans adı ilk kez Bizantoloji'nin kurucusu olarak kabul edilen Alman tarihçi Hieronymus Wolf tarafından 1557 yılında yazılan "*Corpus Historiae Byzantinae*" eserinde verilmiş olup, kelimenin kökeni imparatorluğun başkenti Nova Roma/Konstantinopolis'in kurulduğu bölgedeki eski bir Megara koloni yerleşiminin adı olan Byzantion'dur. André Grabar, bu

Harita 1. Diocletianus'un ölümünde Roma İmparatorluğu'nun siyasi teşkilatı (Cameron, 1993)

konuyu bir paradoks olarak görür. Ona göre Bizans sanatı tam da kentin Byzantion olmayı bırakıp Nova Roma/Konstantinopolis olduğu gün başlamıştır⁴.

Büyük bir siyasi teşkilatın devamı niteliğinde olduğundan Bizans İmparatorluğu'nun belli bir başlangıç tarihi bulunmaz. Bunun yerine araştırmacılar tarafından Bizans'ın önemli dönüm noktaları belirlenmiş ve Bizans'ın başlangıcı olarak bu dönüm noktaları kabul edilmiştir. Bunların ilki, imparator Diocletianus tarafından Tetrarşi sisteminin getirilip imparatorluğun Doğu ve Batı olarak birbirine bağımlı iki parçaya ayrıldığı tarih olan MS 293 yılıdır⁵, ancak bu tarihte Roma İmparatorluğu hala siyasi bir güç olarak tek parçaydı. Diğer bir dönüm noktası ise Bizans İmparatorluğu'nun Konstantinopolis kentinin "*Nova Roma Constantinopolitana*" adıyla kutsandığı ve Constantinus Magnus tarafından başkent olarak açıldığı tarih olan MS 11 Mayıs 330 tarihidir ve yaygın olarak kabul edilir. Constantinus'un ilk Hıristiyan imparator kabul edilmesi de bu seçimde etkilidir. Ancak şu da bir gerçektir ki Constantinus ne doğunun ne batının imparatoruydu, imparatorluğun tamamında hüküm sürüyordu ve bu açıdan bir Roma imparatoruydu; aynı zamanda Milvia Köprüsü Savaşı sonrasında gerçekten Hıristiyan olup olmadığı da tartışmalıdır. Averil Cameron, *The Mediterranean World in the Late Antiquity* eserinde hem Geç Antik Çağ'ın hem Bizans İmparatorluğu'nun başlangıcını MS 395 yılına tarihlemiştir, zira bu yıl birbirine bağlı iki parçadan oluşan imparatorluğun Theodosius I tarafından iki oğlu Arcadius ve Honoratus arasında paylaşılırak resmen ikiye bölüldüğü tarihtir⁶. Başka bir dönüm noktası MS 476 yılında Batı Roma tahtında oturan Romulus Augustulus'un Gotların kralı Odoacer tarafından tahttan indirilmesi ve Odoacer'in tahtı ele geçirmesidir. Bu olay ile Batı Roma İmparatorluğu resmen çökmüş ve imparatorluğun yalnızca Doğu yakası ayakta kalabilmiştir. VI. yüzyılda Iustinianus'un *Renovatio Imperii* politikası uyarınca Batı topraklarını "barbar"ların elinden geri almak için düzenlediği seferler sonucu İtalya, İber Yarımadası ve Kuzey Afrika'yı ele geçirmesi de kalıcı bir çözüm sağlamamış ve topraklar hızla yine elden çıkmıştır. Bazı araştırmacılar Iustinianus dönemini de Bizans'ın başlangıcı olarak görmektedir. Diğer bir görüş ise VII. yüzyılı başlangıç olarak kabul eder. Bu yüzyılda imparatorluk sonunda bir dengeye oturmuş, sınırları çekirdek toprakları olarak görülen Anadolu ve Balkanlar'a indirgenmiş,

---

⁴ (Grabar, 1967, s. 11)

⁵ (Cameron, 1993, s. 1)

⁶ (Cameron, 1993, s. x)

Latincenin yerini Antik Yunanca almış, *thema* sistemi gibi karakteristik Bizans özellikleri ortaya çıkmıştı. Bu sebeplerle Bizans'ın kurucusu olarak Herakleios görülebilir. Bu dönem aynı zamanda antikitenin son dönemi olan Geç Antik çağın da sona erdiği ve Orta Çağ'ın başladığı tarih olarak da kabul edilebilir. Diğer bir deyişle Erken Bizans dönemi Geç Antik Çağ'ı kapsamakta ve Orta çağ ile birlikte yeni kimliğine adapte olan imparatorluğun Orta Bizans Dönemi başlamaktadır.

Geç Antik dönem de kendi içinde farklı dinamikleri olan, Antikite estetiğinin ve siyasi kurumlarının Orta çağ estetiği ve siyasi kurumlarına dönüşmeye başladığı dönem olarak görülebilir. Yine Erken Bizans dönemi gibi belli sınırları olmasa da MS III.yüzyıl ile MS VI-VII. yüzyıllar arasını kapsadığı kabul edilmektedir. Terim ilk olarak Avusturyalı sanat tarihçi ve Bizans Sanatı çalışmalarının kurucularından biri olarak kabul edilen Alois Riegl tarafından “spät-antik” olarak kullanılmıştır. Terimin geniş çevrelere yayılması ve terminolojik olarak yerleşmesi ise Peter Brown'un “*The World of Late Antiquity*” eserinde “late antique” şeklinde İngilizceye çevrilmesiyle gerçekleşmiştir⁷.

Geç Antik dönem kısaca Antikiteden Orta Çağ'a geçiş olarak tanımlanabilir. İmparatorluğun Batı yakasında egemenliklerini kuran kabileler kısa sürede bölgeye adapte olmuş ve Roma'nın mirasına kaynaşmışlardır. MS 800 yılının Noel'inde Papa tarafından Charlamagne'ye Kutsal Roma İmparatorluğu tacının giydirilmesiyle yeni siyasi ortam dini otorite tarafından da tanınmış ve Büyük Ayrılma'dan sonra Doğu Ortodoks Kilisesi'yle bağları tamamen kopacak olan Katolik Kilisesi Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dini otoritesi haline gelmiştir.

---

⁷ (Brown, 1971)

2. HIRİSTİYANLIK VE BÜYÜ İLİŞKİLERİ

2.1. YENİ AHİT’TE BÜYÜ VE BÜYÜCÜLER

Antik Yunancada “büyücü” anlamına gelen ve genel olarak kullanılan kelime “μάγος” kelimesidir. Etimolojik olarak bu kelimenin kökü Antik Farsçaya dayanmaktadır. Aslen Zerdüş din adamlarıyla ünlü bir Med kabilesinin adı olan “magu” veya “magi”⁸ kelimesi zamanla büyücü anlamı kazanmış ve “makuš” olarak Elam diline, “ma-gu-šu” olarak Babilceye, “μάγοι” olarak Antik Yunanca’ya, “magus” olarak Latince’ye geçmiştir⁹. Eski Ahit’te, Yeni Ahit’e göre bu ve benzer anlamdaki kelimeler daha çok kullanılmıştır, bunun sebebi Eski Ahit’in bir kısmının geçtiği Mısır’ın büyü inanışları konusunda köklü bir geleneğe sahip olması, Yahudilikte büyü inançlarının yaygın olarak görülmesi, Musa gibi İbrani dini ve tarihinde büyük liderler kabul edilen kişilerin mucizeler göstererek şarlatan büyücü ve sihirbazlara karşı çıkmış olmalarıdır. Yeni Ahit’te ise bu kelime ve varyasyonlarına daha az rastlanmaktadır.

“μάγος” ve ondan türetilen kelimeler Kanonik İnciller’den olan Matta İncili’nde ve Elçilerin İşleri kitabında toplam altı defa, “büyücülük yapmak, büyülemek” anlamına gelen “μαγεύω” kelimesi Elçilerin İşleri kitabında bir defa; “büyü yapmak, büyülemek” anlamına gelen “μαγείαις” kelimesi Elçilerin İşleri kitabında bir defa geçmektedir. Yine “büyücü” anlamındaki Latince “magus” kelimesi ve farklı çekimleri olan “magi, magis, magum” kelimeleri ise Matta İncili’nde toplam dört defa, Elçilerin İşleri’nde ise dört defa geçmektedir. Bu bölümde pasajların inceleneceği kaynaklar şunlardır:

-Antik Yunanca Yeni Ahit için, Stephanus olarak bilinen Robert Estienne tarafından derlenen ve 1550 yılında üçüncü baskısı yayınlanan *Stephanus Novum Testamentum Graecum* veya diğer adıyla *Stephanus Textus Receptus* (STR)¹⁰

-Latince Yeni Ahit için Papa Damasus I’in emriyle Aziz Jerome olarak bilinen Kilise Babası Eusebius Sophronius Hieronymus tarafından MS 328 yılında İbranice,

⁸ (Godley t. y.)

⁹ (Tolman, 1908, s. 115-116)

¹⁰ (Stephanus, t. Y.)

Yunanca ve Latince metinlerden derlenen ve günümüzde *Vulgate* veya *Biblia Vulgata* olarak bilinen Latince Yeni Ahit (VUL)¹¹

-Türkçe Yeni Ahit için *Yeni Çeviri (YC2009)*, *Kitab-ı Mukaddes (KM)*, *Thomas Cosmades (TC)* ve *Bünyamin Candemir (CAN)* çevirileri kullanılacaktır.¹²

“μάγος” ve “magus” kelimelerinin geçtiği ilk kısım, İsa’nın doğumu bölümünde bulunur. Kanonik İnciller’e göre Meryem ve Yusuf, Romalıların nüfus sayımı için nüfuslarının kayıtlı olduğu Beytüllahim’e gitmiş ve kalacak yer bulamadıkları için bir mağaraya yerleşmişlerdi. İsa bu mağarada doğmuş ve hemen doğumunun ardından gelen üç kral kendisine hediyeler getirerek tapınmıştı. Bu hediyeler sırasıyla İsa’nın dünyevi krallığını müjdeleyen altın, kutsallığını müjdeleyen günnük ve ölümünü müjdeleyen mırza idi. Bu üç kral İsa’nın doğduğu mağaraya gelmeden önce, Mesih’in doğumunu müjdeleyen Beytüllahim Yıldızı’nı takip ederek Kudüs’e gitmişlerdi. Orada Yahudiye Kralı Herodes ile görüşüp Yahudiler’in Kralı’na tapınmaya geldiklerini söyleyen krallar, Herodes’e Mesih’in yerini bulduklarında kendisine bildireceklerini söyledikten sonra mağaraya ulaşmış; ancak gece rüyalarında Tanrı’nın Herodes’ten sakınmalarını söylemesi üzerine vatanlarına farklı bir yoldan dönerek Mesih’in yerini Herodes’ten gizlemişlerdir. Bu üç kralın adı Sinoptik İnciller’de ve kanonik metinlerde geçmemekle birlikte, apokrif metinlerde Gaspar, Melkior ve Balthasar olarak adlandırılmışlardır. İkonografide ise bu krallar İngilizce “*The Three Magi*”, Türkçede “*Üç Büyücü Kral*” veya “*Üç Müneccim Kral*” olarak adlandırılmaktadır.

STR bu krallardan “*βασιλέως ἰδού, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν*”, yani “*Doğu’dan gelen büyücü krallar*” olarak bahsetmektedir: “*Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως ἰδού, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα...*” (Matta 2:1). VUL olarak bilinen Latince İncil’de ise pasaj “*cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudaeae in diebus Herodis regis ecce magi ab oriente venerunt Hierosolymam...*” şeklinde görülmektedir. Bu pasajın Türkçe çevirilerinde ise “*μάγοι*” ve “*magi*” kelimeleri “*büyücü*” olarak tercüme edilmemiştir. YC2009 çevirisinde bu pasaj “*İsa’nın Kral Hirodes devrinde Yahudiye’nin Beytlehem Kenti’nde doğmasından sonra bazı yıldızbilimciler doğudan Yeruşalim’e gelip şöyle dediler...*” olarak

¹¹ (Mann, t. y.)

¹² Geçersiz kaynak belirtildi.

Türkçeleştirilmiştir. Buna benzer şekilde KM çevirisi kralları “*müneccim*” olarak adlandırmaktadır: “*İMDİ İsa, kral Hirodesin günlerinde, Yahudiye Beytleheminde doğduğu zaman, işte, şarktan Yerusalıme müneccimler gelip dediler...*” TC çevirisi de aynı şekilde, “*μάγοι*” kelimesini “*büyücü*” olarak tercüme etmez: “*İsa Kral Herodes'in günlerinde, Yahudiye'nin Beytlehem kasabasında doğduğu sırada doğudan Yerusalıme'e gökbilimciler geldi.*” Başvuracağımız son çeviri olan CAN çevirisi de gelenlerin gökbilimci olduğunu belirtir: “*Şimdi İsa, kral Hirodes'in günlerinde, Yahudiye Beytlehem'inde doğduğu zaman, işte doğudan Yerusalıme'e gökbilimciler gelip dediler...*” Çeviriler arasındaki bir diğer fark bu üç kişinin krallığıyla ilgilidir, STR bu kişilerden “*βασιλέως*”, *imparator* veya *kral* olarak bahsederken VUL versiyonundaki pasajda herhangi bir krallık göstergesi bulunmaz, yalnızca Herodes için “*Hirodes regis*” ismi kullanılmıştır. Türkçe çevirilerde de krallıkla ilgili bir kelime bulunmamaktadır.

Kudüs’e ulaşan kralların Kral Herodes tarafından sorguya çekilmeleri episodunda ise yine STR’de krallardan “*μάγους*” olarak bahsedilmiş ancak bu kez “*kral*” anlamına gelen “*βασιλέως*” kelimesi kullanılmamıştır: “*Τότε Ἡρώδης λάθρα καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσεν παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος*”. VUL versiyonu şu şekildedir ve yine krallık ile ilgili bir kelime bulunmaz: “*tunc Herodes clam vocatis magis diligenter didicit ab eis tempus stellae quae apparuit eis...*” Bu pasajın Türkçe çevirilerinde yine “*büyücü*” kelimesi görülmez. YC2009 çevirisine göre pasaj şu şekildedir: “*Bunun üzerine Hirodes yıldızbilimcileri gizlice çağırıp onlardan yıldızın görüldüğü anı tam olarak öğrendi.*” (Matta 2:7) Bir önceki çeviriyle tutarlı olarak kelimenin Türkçe karşılığı KM çevirisinde *müneccim*, TC çevirisinde *gökbilimci*, CAN çevirisinde *gökbilimci* olarak verilmiştir.

Hikâyenin devamında Herodes müneccim krallar tarafından aldatıldığını anlamaktadır. STR bu bölümü “*Τότε Ἡρώδης ἰδὼν ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων ἐθυμώθη λίαν καὶ ἀποστείλας ἀνεῖλεν πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλέεμ καὶ ἐν πάσιν τοῖς ὀρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσεν παρὰ τῶν μάγων*”; VUL ise “*tunc Herodes videns quoniam inlusus esset a magis iratus est valde et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem et in omnibus finibus eius a bimatu et infra secundum tempus quod exquisierat a magis*” (Matta 2:16) Pasajın YC2009 çevirisi şu şekildedir: “*Hirodes, yıldızbilimciler tarafından aldatıldığını anlayınca çok öfkeleni.*” KM, TC ve CAN

çevirilerinde ise “μάγωv” ve “magis” kelimelerinin çevirisi olarak yine sırayla *müneccim*, *gökbilimci* ve *gökbilimci* kelimeleri karşılık olarak verilmiştir.

“μάγωv” kelimesi Matta İncili’ndeki İsa’nın Doğumu bölümü dışında yalnızca Elçilerin İşleri bölümünde iki kez görülmektedir. Burada farklı olarak bahsedilen magusun isimleri de zikredilmektedir. Elçilerin İşleri 13:6 pasajında İsa’nın öğrencilerinden Barnaba ve Yuhanna, Tarsuslu Saul (Aziz Paulus) ile Kıbrıs adasına gittiklerinde bir magus ile karşılaşır. STR’ye göre Yunanca pasaj, “διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου εὔρον τινὰ **μάγωv** ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς” şeklindedir. VUL ise pasajı “*et cum perambulassent universam insulam usque Paphum invenerunt quendam virum **magum** pseudopropheta[m] Iudaeum cui nomen erat Bariesu.*” olarak aktarır. YC2009’da bu pasaj “*Adayı baştan başa geçerek Baf’a geldiler. Orada **büyücü** ve sahte peygamber Baryeşu adında bir Yahudi’yle karşılaştılar.*” şeklinde tercüme edilmiştir. KM çevirisi “*Pafosa kadar bütün adayı dolaştıktan sonra, Baryeşu denilen bir **sihirbaz** Yahudiyi, bir yalancı peygamberi, buldular...*”, TC çevirisi “*Pafos'a kadar tüm adayı baştan başa aştılar. Orada Yahudiler'in yalancı bir peygamberiyle karşılaştılar. **Büyücülükle** uğraşan bu kişinin adı Bar Yeşu idi.*”, CAN çevirisi ise “*Ve Pafos'a kadar adayı baştan başa geçince, adı Baryeşu olan bir **sihirbaz** Yahudi'yi, sahte bir peygamberi buldular...*” şeklinde verilmiştir. Görüldüğü üzere bu pasajdaki “μάγωv” ve “magum” kelimeleri, Matta İncili çevirisinin aksine “büyücü” veya benzer anlamdaki kelimeler ile Türkçeleştirilmiştir. YC2009 *büyücü*, KM *sihirbaz*, TC *büyücü*, CAN *sihirbaz* kelimelerini “μάγωv” ve “magum” kelimelerinin Türkçe karşılığı olarak kullanmıştır.

Bu pasajın hemen ardından magusun diğer ismi belirtilmektedir. “ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγωv οὕτως γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς πίστεως.” STR’deki bu pasaj VUL’da “*resistebat autem illis **Elymas magus** sic enim interpretatur nomen eius quaerens avertere proconsule[m] a fide.*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Pasaj YC2009’da “*Ne var ki Baryeşu –**büyücü** anlamına gelen öbür adıyla Elimas– onlara karşı koyarak valiyi iman etmekten caydırmaya çalıştı.*”, KM çevirisinde “*Fakat **sihirbaz** Elimas (çünkü adı böyle tercüme olunur) valiyi imandan döndürmeğe çalışarak onlara karşı duruyordu.*”, TC çevirisinde “*Adının taşıdığı anlam uyarınca bir **büyücü** olan Elimas onlara direndi. Valiyi imandan saptırmaya çalışıyordu.*” CAN çevirisinde “*Ama **sihirbaz** Elimas (çünkü onun adı öyle tercüme olunur), valiyi imandan saptırmaya çalışarak onlara karşı durdu.*” şeklinde

Türkçeleştirilmiştir. Yine bir önceki pasaja uygun olarak YC2009 ve TC çevirileri *büyücü*, KM ve CAN çevirileri *sihirbaz* kelimelerini kullanmaktadır. Ayrıca pasajdan magusun diğer adının *Elymas* olduğunu anlaşılmaktadır. Ancak Yunanca pasajda “*Elymas o Magos*”, Latince pasajda “*Elymas Magus*” olarak adlandırılan büyücünün adının anlamı hususunda çeviriler ayrılığa düşmektedir. YC2009 ve TC çevirileri *Elymas*’ın büyücü anlamına geldiğini söylerken, KM ve CAN çevirileri *Elymas* adının Baryeşu adının çevirisi olduğunu belirtmektedir. STR ve VUL’da yer alan pasajlara bakıldığında, STR ve VUL çevirilerinin de KM ve CAN çevirileriyle benzer olduğu görülür, STR *Elymas* ismi konusunda “*γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ*”, VUL ise “*sic enim interpretatur nomen eius*” cümlelerini kullanmaktadır ve bu iki cümle kabaca “*çünkü onun isminin anlamı bu şekildedir.*” olarak tercüme edilebilir; *Elymas* isminin büyücü anlamına gelmesi ile ilgili bir bilgi verilmemektedir.

Büyülemek, büyücülük yapmak anlamındaki “*μαγέω*” kelimesi Elçilerin İşleri, 8:9 pasajında görülür ve Baryeşu/*Elymas* örneğinde olduğu gibi büyücünün adı zikredilir. Latince pasajda geçen kelime ise diğer pasajlarda olduğu gibi “*magus*” kelimesidir. Bu pasajda havari Philippus, vaaz vermek amacıyla Samiriye’de bulunmaktadır. STR, bu pasajı “*Ἀνὴρ δὲ τις ὀνόματι Σίμων προῦπήρχεν ἐν τῇ πόλει μαγέωv καὶ ἐξιστῶv τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν.*”, VUL “*vir autem quidam nomine Simon qui ante fuerat in civitate magus seducens gentem Samariae dicens esse se aliquem magnum.*” şeklinde vermektedir. YC2009 çevirisinde bu pasaj “*Ne var ki, kentte bir süreden beri büyücülük yapan ve Samiriye halkını şaşkına çeviren Simun adlı biri vardı. Simun, büyük adam olduğunu iddia ediyordu.*” olarak, KM çevirisinde “*Fakat şehirde sihirbazlık eden, kendisini büyük bir adam göstererek Samiriye ahalisini hayrete düşüren Simun adlı biri vardı...*” olarak, TC çevirisinde “*Bu kentte uzun senelerdir Simun adlı bir büyücü yaşıyordu. Bu adam Samiriye halkına parmak ısırtıyordu. Kendisinin çok önemli biri olduğunu savlıyordu.*” ve CAN çevirisinde “*Ama önceden şehirde bulunup büyücülük yapan ve kendisinin büyük bir kişi olduğunu söyleyerek Samiriye halkını hayrete düşüren Simun adında bir adam vardı...*” olarak Türkçeleştirilmiştir. Yine çevirilerin ortak özelliği, kelimeyi *büyük* ve onunla benzer kelimeler ile tercüme etmiş olmalarıdır. YC2009, TC ve CAN çevirilerinde *büyücü* ve *büyücülük*, KM çevirisinde *sihirbazlık* kelimeleri “*μαγέω*” ve “*magus*” kelimelerinin Türkçe karşılığı olarak verilmiştir. Pasajın devamında, Elçilerin İşleri 8:11’de *Simon/Simun*’un gerçekleştirdiği

işler için başka bir kelime kullanılmıştır. STR “*προσεῖχον δὲ αὐτῷ διὰ τὸ ἱκανῶ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς.*” Simon/Simun’un işlerini “*mageias*” olarak tanımlar. VUL ise “*adtebant autem eum propter quod multo tempore magicis suis dementasset eos.*” şeklinde belirttiği pasajda işleri “*magicis*” olarak aktarır. Bu pasajdaki “*μαγείαις*” ve “*magicis*” kelimelerinin tercümesi konusunda Türkçe çeviriler ortak bir noktada buluşmuşlardır. YC2009 çevirisi pasajın Türkçeleştirmesini “*Uzun zamandan beri onları büyüülüğüyle şaşkına çevirdiği için onu dikkatle dinlerlerdi.*” şeklinde yaparken KM çevirisi “*Uzun zamandan beri onları büyüülüğüyle şaşkına çevirdiği için onu dikkatle dinlerlerdi.*” şeklindedir. Benzer biçimde TC çevirisi “*Kendisini böylesi ilgiyle dinlemelerinin nedeni, büyüçülük gösterileriyle uzun zaman halkın gözlerini kamaştırmasıydı.*” iken, CAN çevirisi de “*Ve uzun zamandan beri onları kendi büyüülüğüyle hayrete düşürdüğünden dolayı ona dikkat ederlerdi.*” olarak yapılmıştır. Dört çevirinin de ortak noktası kelimenin karşılığı olarak “*büyüçülük*” fiilinin belirlenmiş olmasıdır. Bu şekilde Simon/Simun adlı kişinin gösterdiği ve Samiriye halkını şaşkırtan işler büyü olarak adlandırılmış ve doğüstü güçler olarak kabul edilmiştir.

Büyüçülük dışında büyü olarak değerlendirilebilecek bazı diğer pratikler de Yeni Ahit’de anlatılmaktadır. Bu pratiklerden biri şeytan çıkarmadır ve direkt olarak demonlarla ilgilidir. Demon inancına göre, demonlar insanlara zarar verebilir ve bedenlerini ele geçirebilirler. Bedeni ele geçirilen bir kişinin hikayesi de Elçilerin İşleri 19.Bap’ta anlatılmıştır. Bu bapta Aziz Paulus Ephesos kentine gelmiş ve kentin sinagogunda vaazlar vermiştir. Bu bapta bulunan “*Skeva’nın Yedi Çocuğu*” (İşler, 19:13-15) bölümünde kente gelen Yahudi gezginlerin demonlar tarafından ele geçirilen bir adamı İsa Mesih’in adını kullanarak tedavi etmeye çalışması STR’de şu şekilde anlatılır: “*δέ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ λέγοντες Ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει. ἦσαν δὲ τινὲς υἱοὶ Σκευᾶ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἐπὶ τὰ οὗτο ποιοῦντες. ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν εἶπεν Τὸν Ἰησοῦν γινώσκω καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι ὑμεῖς δὲ τίνες ἐστέ.*”

Özetle, Yunanca “*μάγος*” Latince “*magus*” ve ondan türetilmiş farklı çekimdeki kelimeler Yeni Ahit içerisinde Matta İncili ve Elçilerin İşleri bölümlerinde görülmektedir. Kelimeler ilk olarak Matta İncili’nin İsa’nın Doğumu bölümünde Üç Büyücü Kral hikayesinde görülür. Burada krallardan bahsedilirken kullanılan *μάγος/magi* kelimesi

Yeni Ahit'in Türkçe çevirilerinde *gökbilimci*, *müneccim* ve *yıldızbilimci* olarak Türkçeleştirilmiştir. Elçilerin İşleri'nde ise iki kez geçen kelime, tek bir büyücüyü belirtmek için kullanılmıştır. Baryeşu ve Elymas adlarını taşıyan bu kişiden bahsedilirken kullanılan kelimeler, Türkçe çevirilerde *büyücü* ve *sihirbaz* olarak verilmiştir. Yine Elçilerin İşleri kitabında *μάγος* ve *magus* kelimelerinin farklı çekimleri *Simon/Simun* adlı büyücüyü tanımlamak amacıyla kullanılmış ve Türkçe karşılıkları *büyücülük/büyücü/sihirbazlık/sihirbaz* olarak seçilmiştir. Bu şekilde bakıldığında aynı kelimenin farklı Türkçe karşılıklarla verilmiş olması bahsedilen kişilerin özellikleriyle ilgili olmalıdır. Matta İncili'nde bahsedilen Üç Kral, Beytullahim Yıldızı'nı gökyüzünde görüp anlamını çözebilmiş ve İsa'nın doğumunu Tanrı'nın işaretlerini doğru okuyarak önceden haber almışlardır. Yer aldıkları pasajlarda herhangi bir saldırgan veya koruyucu büyü yaptıkları, büyü objeler ürettikleri veya taşıdıkları görülmez. İsa'ya yaşamının sembolleri olarak sundukları hediyeler de herhangi bir doğaüstü özellik göstermez. Altın, günnük ve mırra yalnızca İsa'nın belli başlı özelliklerini vurgulayan atribüer niteliğindedir. Bahsedilen bu özellikler kendilerinin büyücü veya sihirbaz değil; yıldızbilimci, gökbilimci ve müneccim olarak adlandırılmış olmalarına sebep olmuştur. Diğer bir olasılık da Doğu'dan gelen kralların Med kökenli olmalarıdır. Yunanca *magos* kelimesi ilk olarak Med topraklarındaki Zerdüş't bir kabileyi ve o kabileye mensup olanları tanımlamak amacıyla kullanılmış, daha sonra büyücü anlamını kazanmıştır. Matta'da kullanılan *magoi* kelimesi de Doğu'dan gelen bu kralların Medya'da hüküm süren krallar olduğunu gösteriyor olabilir.

Elçilerin İşleri'nde görülen Baryeşu/Elymas ve Simon/Simun ise açıkça büyü ve sihir işleriyle uğraştığından bahsedilen kişilerdir. Bu sebeple Baryeşu/Elymas hakkında herhangi bir çıkarım yapmadan *büyücü* olarak bahsedilmiş olması normaldir, zira mesleği sihir ve büyü ile uğraşmaktır. Simon/Simun'un yaptığı şaşırtıcı işler ise sıradan insanların yapamayacağı, doğaüstü işlerdir. Bu bölümde *magus* olarak nitelendirilen veya *mageon* sergileyen kişilerin profesyonel anlamda doğaüstü güçlerle ilişki kuran kişiler olması, Matta'nın bahsettiği *magoinin* de Med kökenli olmaktan ziyade doğaüstü güçlere aşina olan kişiler, yani büyücüler olmasının akla yatkınlığını vurgular. Ancak çevirilerde pasajlarda gösterdikleri özellikler sebebiyle Beytullahim Yıldızı'nı takip ederek Kudüs'e gelen Üç Kral *büyücü* olarak değil, *müneccim*, *gökbilimci* ve *yıldızbilimci* olarak adlandırılırken; doğaüstü güçlerle uğraştığı kesin olarak belirtilen Baryeşu/Elymas ve

Simon/Simun *büyücü/sihirbaz* ve gösterdikleri mucizevi işler *büyücülük/sihirbazlık* olarak nitelendirilmiştir. Yunanca ve Latince *magus* ve onun farklı çekimleriyle adlandırılan kişilerin Türkçede *büyücü, sihirbaz, gökbilimci, yıldızbilimci* ve *müneccim* gibi farklı kelimeler kullanılarak tabir edilmesi hem *magus* kelimesinin aslında ne kadar geniş bir anlam içerdiğini ve farklı işler yapan kişileri tabir etmekte kullanılabileceğini, hem de *magus* kelimesinin ne şekilde algılanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

2.2. ERKEN HİRİSTİYANLIK'TA ŞEY TAN VE DEMONLAR

Şeytan, Hıristiyanlık inancında baş k6t6 varlıktır. Eski Ahit'in YaratılıŐ Kitabına g6re Şeytan meleklerden biri olup, insanlara olan kıskançlığı sebebiyle k6t6 yola sapmıŐ ve Cennet'ten s6r6lm6Őt6r. İncil yazarı Yuhanna'nın Vahiy Kitabı'nda İblis'in Cennetten kovulması 12. Bap'ta anlatılmaktadır:

“G6kte savaş oldu. Mikail'le melekleri ejderhayla savaŐtılar. Ejderha kendi melekleriyle birlikte karşı koydu, ama g6c6 yetmedi. Bu y6zden g6kteki yerlerini yitirdiler. B6y6k ejderha –İblis ya da Şeytan denen, b6t6n d6nyayı saptıran o eski yılan– melekleriyle birlikte yery6z6ne atıldı. Bundan sonra g6kte y6ksek bir sesin Ő6yle dediğini duydum:

“Tanrımız'ın kurtarıŐı, g6c6, egemenliği

Ve Mesih'i'nin yetkisi Şimdi gerçekteŐti.

Ç6nk6 kardeŐlerimizin suçlayıcısı,

Onları Tanrımız'ın 6n6nde gece g6nd6z suçlayan

AŞağı atıldı.

KardeŐlerimiz Kuzu'nun kanıyla

Ve ettikleri tanıklık bildirisiyle

Onu yendiler.

6l6m6 g6ze alacak kadar

VazgeçmiŐlerdi can sevgisinden.

Bunun için, ey g6kler ve orada yaŐayanlar,

Sevinin!

Vay halinize, yer ve deniz!

Ç6nk6 İblis zamanının az olduğunu bilerek

B6y6k bir 6fkeyle 6zerinize indi.”

Yeni Ahit'e göre Tanrı iyidir, ışığı iyiliktir. Ancak Tanrı'nın iyiliği karşısında duran başka bir güç de Yahudilerin verdiği isimle *Satan* (engelleyici), Yunanca adıyla *Διάβολος*, *Diabolos* (düşman) olan Şeytan'dır. Bu şekilde Hıristiyanlık iyi ve kötünün çarpıştığı düalist bir özellik kazanmaktadır. Şeytan Tanrı'ya bağlıdır ancak ona karşı mücadele eder, bu konunun çok açık olmaması teolojik tartışmalara sebep olmuştur. Hıristiyanlıkta İsa Mesih'in krallığı bu dünyada değildir, Şeytan'ın hüküm sahası ise tam olarak bu dünyada ve bu evrendedir. Şeytan, içinde bulunduğumuz kozmos ve zamanda (*aion*) hüküm sürer¹³. Bu bakımdan evrenin yöneticisi (*meGas arkhon*) olarak adlandırılan gnostik kökenli demon Abrasax'a benzediği söylenebilir.

Yahudi inancındaki Şeytan, kötü bir valıktan ziyade insanın içindeki kötülük eğilimini belirtmek için kullanılır¹⁴. Eski Ahit'te belirtildiğine göre Şeytan'ın pek bir önemi yoktur ve Tanrı saf iyi bir varlık olmasına rağmen dünyada kötülüklerin bulunmasının sebebi dünyanın kusurlarından ve özgür iradenin kötüye kullanılmasındandır. Hıristiyanlık inancında ise Şeytan oldukça aktif bir varlıktır ve alegorik olmaktan uzaktır. Şeytan'ın nihai amacı emrindeki varlıkları kullanarak Tanrı'nın zaferine engel olmaktır. Bu sebeple insanları ayartır, kötülüğe sürükler, hastalıklar ve ölüm getirir, insanlara musallat olur. MS II.yüzyılda Anthiokheia piskoposluğunda bulunmuş ve Apostolik Babalar'dan olan Aziz Ignatius'a göre Şeytan'ın amacı İsa'nın işini bozmak için Hıristiyanları gerçek hedeflerinden şaşırtmaktır ve bunu "dünyanın pis kokusu"nu kullanarak yapar. Ignatius, dünyaya egemen olanın Şeytan olduğunu düşünür. Âdem ve Havva'nın Yasak Meyve'yi yemesi için Yılan tarafından kandırılmasından beri Şeytan dünyamızın yöneticisi olmuştur; ancak Enkarnasyon ile onun egemenliği sarsılmıştır. İsa'nın ikinci gelişiyile de Şeytan'ın egemenliği yıkılacak ve iyilik hâkim olacaktır. Ignatius aynı zamanda Şeytan'ın takipçilerinin de meleklerden oluştuğunu söyleyerek melekler ve şeytanların farklı varlıklar olmadığını vurgulamaktadır¹⁵. MS II.yüzyılda muhtemelen Alexandria'da Yahudi kökenli bir Hıristiyan tarafından yazılan ve "Barnabas'ın Mektubu" olarak bilinen metinde meleklerin bir seçim yaptığı anlatılır, bazı melekler Tanrı'nın tarafını tutarak aydınlığın, bazıları ise Şeytan'ın tarafını tutarak karanlığın

---

¹³ (Russell, 2000, s. 24-25)

¹⁴ (Russell, 2000, s. 25-26)

¹⁵ (Russell, 2000, s. 34-35)

hizmetine girmişlerdir¹⁶. Iustinus'a¹⁷ göre de meleklerin özgür iradesi vardır ve Tanrı'ya mı Şeytan'a mı hizmet edeceklerini kendileri seçmişlerdir ancak Şeytan'ın mı onları baştan çıkardığı yoksa onların mı Şeytan'ın izinden gittiği konusu Iustinus'ta belirsizdir¹⁸. Apostolik Babalar'a göre dünya İsa ve Şeytan, iyilik ve kötülük arasında bir savaş meydanıdır; ancak savaşı kazanmanın yolu şiddet değildir. Gerçek Hıristiyanlar pasif direniş göstermeli ve gerekirse şehit olmalıdırlar. Ancak bu görüş ileriki dönemlerde heretiklere ve diğer dinlere karşı şiddet kullanımını meşrulaştırmak için bir koz haline gelecektir¹⁹.

Antik Yunancada “yabancı” anlamına gelen “*δαίμονες, daimones*” kelimesiyle tabir edilen demonlar, kısaca insanlar ve dünyanın işleyişi üzerinde kötü etkileri olan kötü ruhlar anlamına gelmektedir. Oldukça köklü bir inanın devamı olan demonlar, Geç Antik Çağ boyunca anlam değişimine uğramış ve en nihayetinde kötü ruhları tabir etmek için kullanılmaya başlamış, günümüze de “demon” kelimesi şeytani varlıkları tabir etmek için kullanılarak ulaşmıştır.

Demonlar aslen çeşitli pagan inançlarında bulunan ruhlardır, belli bir iyi veya kötü özellikleri bulunmaz. İnsanlara yol gösteren, yardımcı olan demonlar bulunduğu gibi, insanların kötülüğü için çalışan veya insanlar üzerinde etkisi olmayan demonlar da bulunmaktaydı. Antik Yunan politeizminde ise tanrıları tabir etmek için *theos* kelimesinin yanında kullanılan diğer bir kelime *daimon* idi.²⁰ *Daimones*'in özelliği öngörülemez etkileri olmasıdır. *Daimon* inancı Hesiodos'ta da görülür: İnsan mutluyorsa kendisine *eudaimon* denilen bir iyi demon eşlik eder, mutsuz insanlara ise *kakodaimon* veya *dysdaimon* adlı bir kötü demon eşlik etmektedir. Empedokles ise farklı bir demon anlayışına sahiptir, insanın kendi içindeki görülemeyen kutsal benliğe *daiomon* adı vermektedir. Platon ise *Phaidon* eserinde bu iki görüşü birleştirir. Porphyry ve Iamblichus ise demonların ilahi olanla insan arasında aracı varlıklar olduğuna inanır. Porphyry aynı zamanda kötü demonların iyiliğe karşı duran kötü bir varlığın hizmetinde olduğunu da söyler.²¹

¹⁶ (Russell, 2000, s. 39-41)

¹⁷ Iustinus, ilk apologetik baba. MS 163-167 yılları arasında Roma'da şehit edilmiştir. (Russell, 2000, s. 68)

¹⁸ (Russell, 2000, s. 70-71)

¹⁹ (Russell, 2000, s. 37)

²⁰ (Elm, 2019, s. 4)

²¹ (Elm, 2019, s. 3-4)

Geç Antik ve Erken Hıristiyanlık dönemlerinden önce de demonların pozitif algısı toplum içinde kaybolmaya başlamış ve bu durum Geç Antik dönemde hız kazanmıştır. MS II ve III. yüzyıllarda demonlar neredeyse tüm pozitif özelliklerini kaybederek çoğunlukla kötü veya nötr özellikler kazanmışlardır, *daimon* teriminin yerini ise *daimonion* terimi almıştır²². Erken Hıristiyanlık dönemi demonolojisinde ise iyi demonların yerini melekler alırken, demon kelimesi kötü varlıkları tanımlamak amacıyla kullanılmış, tüm pozitif ve nötr anlamlarını yitirmiştir²³. Yunan ve Roma politeizmindeki “yalancı tanrılar” da Antikitede olduğu gibi “*daimon*” olarak adlandırılmıştır. Böylece tanrılar kötü doğallı demonlarla, Tanrı’ya isyan ederek Cennetten kovulan İblis’le (*Diabolos*) ve onun emrindeki düşmüş meleklerle özdeş hale gelmiştir. Hıristiyan inancına göre Tanrı demonları iyi doğallı olarak yaratmıştır, ancak onlar insanları kıskanarak isyan etmiş ve kötülüğü seçmişlerdir²⁴.

Demonlar hakkında ayrıntılı bilgiler sunan bir kaynak yaklaşık MS III.yüzyılda ortaya çıkmış olan *Solomon’un Vasiyeti*’dir. Eser Yahudi/Hıristiyan geleneğindeki demon algısını yansıtmaya ve pek çok demonu ismiyle tanıtmaya açısından önemlidir. Bu demonların bazıları Antik Yunan mitolojisinden tespit edilebilmektedir. Solomon, Yahudilerin büyük kralı David’in oğludur ve O’nun ardından genç yaşta tahta çıkarak hüküm sürmeye başlamıştır. İosephus’a göre Ünlü Süleyman Tapınağı’nın inşası hükümünün dördüncü yılında, Makedonların “*Artemisius*”, Yahudilerin “*Jar*” olarak adlandırdığı ayda başlamıştır²⁵. Tanrı, Solomon’a demonları kovma sanatını da öğretmiştir ve Solomon şeytan kovma ve çıkarma, hastalıkları iyileştirme gibi amaçlarla büyüler yazmış ve bunları ardında bırakmıştır. İosephus’un ülkesindeki bir adam bu büyülerini kullanarak imparator Vespasianus’un huzurunda bir şeytan çıkarma gerçekleştirerek Solomon’un büyülerinin işe yaradığını göstermiştir. Eleazar adlı bu adam, Solomon’un yüzüğünün benzeri bir yüzüğü ele geçirilen adamın burun deliklerine takmış ve yüzüğü çektiğinde demonu da adamın burnundan çekip almıştır²⁶. Günümüzde hala popüler bir sembol ve inanç olan Solomon’un Mührü, Geç Antik dönemde

---

²² (Russell, 2000, s. 52)

²³ (Elm, 2019, s. 3-4)

²⁴ (Podskalsky ve Cutler, 1991, s. 609)

²⁵ (Whiston, t.y., Ch.3, An.1052)

²⁶ (Whiston, t.y., Ch.2, An.1053, 5)

“Tanrı’nın Mührü” (*CΦΡΑΓΙΣ ΘΕΟΥ, Sphragis Theou*) olarak adlandırılır ve apotropaik amuletlerde karşımıza çıkar.

Efsaneye göre Solomon Tapınak’ı inşa ederken demonlarla ilgili bir sorun baş göstermiştir. Solomon’un sevdiği işçilerden biri, demon Ornias tarafından rahatsız edilmektedir. Ornias her akşam gelerek uyuyan gencin yevmiyesinin ve yemeğinin yarısını çalmakta, sağ elinin baş parmağını emerek gencin zayıflayıp güçten düşmesine sebep olmaktadır. Genci sorguya çekerek olayı öğrenen Solomon da Tanrı’dan yardım ister ve Tanrı ona Başmelek Mikhael aracılığıyla üzerinde beş kollu yıldız bulunan Mühür’ü gönderir. Mühür üzerinde işlemeli bir taş bulunan yüzük şeklindedir²⁷. Solomon bu Mühür ile demonlar üzerinde hüküm sürebilecektir. Kral yüzüğü gence verir ve Ornias tekrar geldiğinde genç yüzüğü üzerine atarak demonu yakalar. Solomon hemen gelir ve Ornias’ı sorguya çeker. Ornias, bazen erkekleri tuzağa düşürmek için kadın kılığında, bazen göğe uçmak için kanatlı bir kılıkta, bazen de aslan kılığında görüldüğünü anlatır ve Başmelek Uriel’in soyundan geldiğini söyler. Solomon, bu demonu Tapınak için taş kesmekle görevlendirir. Ancak çelikten korkan demon Solomon’a kendisini serbest bırakırsa tüm demonları getireceğini söyler. Bunun üzerine Solomon Başmelek Uriel’i çağırarak Ornias’ın kendisine itaat etmediğinden yakınır, Uriel de Ornias’ın kaderini Solomon’a bağlar. Sonrasında Solomon yüzüğünü Ornias’a vererek onunla tüm demonları toplamasını emreder²⁸. Ornias’ın Mühür’ü kullanmasıyla ilk olarak demonların yöneticisi Beelzeboul veya Beelzebub gelmiştir. Beelzeboul emrindeki tüm demonların Solomon için çağıracağını söylemiş ve başta erkekleri boğan dişi demon Onoskelis ile bir melek ile bir insan kadının çocuğu olan ve yeni evlilerin arasını bozan Asmodeus olmak üzere tüm demonlar Kudüs’te toplanmıştır²⁹. Daha sonra Beelzeboul kendisinin “ilk Cennet’teki ilk melek” olduğunu, artık Cennet’ten düşen melekler arasında hayatta kalan son melek olduğunu, Tartarus’taki tüm varlıklar üzerinde hüküm sürdüğünü ve Kızıldeniz’de bir çocuğunun olduğunu söylemiştir³⁰. Ancak kendisinin

²⁷ (Conybeare, 1898, s. 15-16)

²⁸ (Conybeare, 1898, s. 15-18)

²⁹ (Conybeare, 1898, s. 18-20)

³⁰ Verdiği bilgilere göre Beelzeboul, Başmelek Mikhael tarafından Cennet’ten kovulan Diabolos yani asıl İblis olmalıdır. İblis’in Dünya’ya düştükten sonra öldüğü veya öldürüldüğü ile ilgili bir bilgi yoktur. İlk melek olduğunu söylemesi, tüm Tartarus üzerinde hüküm sürebilmesi ve yalnızca İmanuel’e hesap verecek olması Beelzeboul’un sıradan bir demon olmadığını gösterir.

kaderi de Immanuel ve Eleeth'e bağlıdır³¹. Beelzeboul'un ardından gelen küllerin demonu Tepleras'tır ve kaderi Başmelek Azael'e bağlıdır. Ardından yedi dişi demon gelir ve kendilerinin karanlığın yöneticisinin otuz altı elementi olduğunu söyler. Bu yedi dişi demon Pleiades'e bağlıdır³². Onların ardından gelen başsız demon ise yalnızca yıldırıma bağlıdır. Ardından Rabdos isimli köpek demon gelir ve Solomon'a Tapınak'ını süslemek için güzel bir yeşil taşın yerini söyler. Sonrasında Leophoros isimli aslan demon gelir. Bu demon insanların üzerine hastalık yaymaktadır ve kendisine bağlı bir ruhlar lejyonuna hükmetmektedir. Ancak Leophoros insanların elinden acı çekecek olan insanların en yücesi Immanuel'e yenilecek ve lejyonlarıyla birlikte suya gömülecektir. Ardından gelen üç başlı ejder demon Koruphe'dir ve İsa'nın çarmıha gerileceği Haç'ın üzerinde uçacak melekler tarafından yenilecektir. Ejderin ardından gelen demon ise tamamen başlardan oluşan ve başka uzvu olmayan Obizuth'tur³³. Ardındaki demon ise insan başlı, ejderha vücutlu ve kanatlı bir demondur. Enepsigos, iki başlı dişi demon onu takip eder ve Solomon'a Tapınak'ın ve krallığının Persler, Medler ve Keldaniler tarafından yıkılacağını ve demonların "tüm ruhlar üzerinde yetki sahibi olan, annesi bir erkeğe dokunmadan dünyaya gelecek olan Kral Çarmıh'a gerilene dek" yeryüzünde serbest dolaşacağını kehanet eder. Enepsigos'a göre Kral, Şeytan tarafından baştan çıkarılmaya çalışılacaktır, adının nümerik değeri ise Immanuel anlamına gelen 644'tür. Kâhin demonun peşi sıra yarı at yarı insan bir demon³⁴ ve eski devlerin soyundan gelen insan biçimli bir başkası geçer. Dev soyundan olan demon "kurtarıcının adı alınlarına yazılırsa yok olacaklarını" belirtir. Daha sonra önceki yedi dişi demonun belirttiği gibi karanlık dünyanın elementleri olan otuz altı demon geçer. Bunlar on iki Zodyak sembolünün temsilcileridir ve insan formunda olmalarına rağmen başları köpek, eşek, öküz ve kuş başlarıdır. Her biri insan vücudunda bir bölgeyi hasta ederler ancak her birine şifa verecek birer melek de bulunur. Hastalıktan korunmak veya kurtulmak içinse meleklerinin adının yazılarak kişinin üzerinde amulet olarak taşınması gerekir.

³¹ (Conybeare, 1898, s. 21-23)

³² Pleiades (Ülker), Taurus (Boğa) takımyıldızındaki bir yıldız kümesinin adıdır. Titan Atlas ve nymphe Pleione'nin yedi kızı yıldızlara dönüşerek Pleiades'i oluşturmuştur (Hard, 2004, 518). Bu durumda bu yedi kız kardeş yedi dişi demonla özdeşleştirilebilir.

³³ Conybeare, Obizuth'u Medusa ile özdeşleştirmektedir (Conybeare, 1898, s. 3)

³⁴ Conybeare, bu demonu Poseidon ile özdeşleştirmektedir (Conybeare, 1898, s. 3). Ancak bu demon yarı at, yarı insan vücuduna sahip Kentorlardan biri veya Kentorlar'ın lideri Khiron da olabilir.

Demonların bazılarının asıl şekilleri ve kötülükleri bu şekilde aktarılmıştır. Bunun yanı sıra kehanette bulunan demonların bunu nasıl başardığı da Solomon'a Ornias tarafından anlatılmıştır. Demonların gelişinin ardından Ornias'ı yakalatan genç işçi ve babası Solomon'a gelirler ancak Ornias gülmeye başlar. Bunun üzerine Solomon Ornias'a ne için güldüğünü sorar ve "çocuğun üç gün içinde öleceği" cevabını alır. Genç işçi gerçekten üç gün içinde öldüğünde Solomon Ornias'a bunu nasıl bildiğini sorar ve demon şöyle açıklar: Demonlar, yeryüzü ile yıldızlar arasında uçmaktadırlar. Cennet'e yaklaştıklarında ise göksel varlıkların konuşmalarını duyarak onların konuştuğu kötü şeyleri gerçekleştirmek için çeşitli biçimlerde yeryüzüne inerler. Ancak Cennet'ten kovulmuş ve aslında güçsüz durumda olduklarından gökyüzünde tutunamazlar, kayan yıldızlar ve yıldırım biçiminde yeryüzüne sıkça düşerler. Bu şekilde Cennet'ten kehanet taşımak onlar için oldukça kolaydır.

Solomon'un Vasiyeti'nde de görüldüğü üzere demonlar kişiye fiziksel varlıklar olarak görünebilir veya kişiyi görünmez varlıklar olarak etki altına alabilirler, örneğin kişinin zihnine kötü düşünceler, *passiones* veya tartışmalar sokabilirler. IV.yüzyılda yaşamış bir keşiş ve teolog olan Evagrius Ponticus, demonların keşişleri yoldan saptırmak için akıllarına kötü düşünceler soktuğunu ve onları kışkırttığını söylemektedir. Demonlar aynı zamanda fiziksel zararlar da verebilirler, kişiyi hastalandırabilir veya bedeninin ele geçirebilirler. Bu durumlar hekimler tarafından gerçekleştirilen tıbbi müdahalelerden ziyade şeytan çıkarma aktiviteleriyle düzeltilebilecek durumlardır. Demonların insanlara bulaştırdığı hastalıklar olarak görülen durumlar günümüzde modern tıbbın tedavi edebildiği epilepsi, histeri ve depresyon gibi yaygın hastalıklardır.

Demonların insan bedenine ve zihnine nüfuz edebilmelerini sağlayan özellikleri varlıklarının ruhsal olmalarıdır, tamamen fiziksel bir bedenleri bulunmaz. Bu şekilde insanların bedenine kolayca ulaşabilirler. Aziz Augustinus bu sebeple demonların insanların rüyalarına yalnızca uyurken değil, uyanıkken de girebileceğini söylemektedir. Porphyry ise demonların insanlar nefes alırken, yemek yerken ve içerken insan bedenine girebildiğini düşünmektedir. Bazı Hıristiyan yazarlar ise kadınların bedenine genital bölgelerinden de girebildiklerini söylemektedir, bu sebeple bedenin demon tarafından ele geçirilmesi hamilelik benzeri bir durum oluşturur. Demonlar bu şekilde vücuda girebilecekleri gibi bilinçsiz olarak da vücuda girebilir veya girmesi sağlanabilir. Bir anlatıya göre dua etmeden bir marul yaprağı yiyen bir rahibenin içine, yaprağın üzerinde

oturmakta olan bir demon girmiştir. Bir aziz tarafından demona çıkması emredildiğinde ise rahibenin içine girmesinin kendi suçu olmadığını ve rahibenin bedenini ele geçirmek istemediğini, suçun rahibede olduğunu söylemiştir. Kişiler aynı zamanda farkında olmayarak demonları kızdırıp zarar görebilirler. Örneğin Aziz Theodoros Sykeon demonların herkesi ele geçirdiği bir köye gidip halkı iyileştirmiştir, halkın tamamının ele geçirilmesinin sebebi ise açgözlülükle hareket edip hazine bulmak için çok derinlere kadar kazdıklarında yerin altında uyuyan demonları uyandırarak kızdırmalarıdır³⁵.

Demonların amacı dünyanın ve evrenin işleyişine müdahale ederek dengeyi bozmak, böylece insanları doğru yoldan saptırmaktır. Bu sebeple kötü havalılar, hasatın kötüleşmesi, savaşlar, salgınlar gibi durumlar demonlara mal edilir. Genellikle *desertum* denilen ve kent merkezlerinin dışında kalan kırsal bölgeler, nekropoller ve mağaralar gibi karanlık yerlerde yaşarlar ve öğle saati³⁶, gece yarısı gibi belli zamanlarda güçleri artar. Ayrıca insanların doğum, evlilik, ölüm gibi belli anlarında demonların insan üzerindeki gücü artmaktadır³⁷. İnsanlara görünmek için fiziksel bir görünüme bürünebilirler, bu görünüş köpek, yılan gibi hayvanlar; Etiyopyalılar gibi yabancılar, soyguncular, kadınlar gibi farklı görünüşler olabilir³⁸.

Demonların insanlara verdikleri zarar genellikle çeşitli hastalıklar veya kem göz (nazar) olarak ortaya çıkar. Demonların kötülüklerinden korunmak içinse çeşitli büyü sözleri (*επωδη*) okunur veya çeşitli sözlerin üzerine yazıldığı metal plakalar (*πεταλον*) kişinin üzerinde taşınır. Aynı şekilde belli sembollerin ve kelimelerin yazılı olduğu amuletler (*φυλακτηριον, περιαιμμα*) de taşınabilir³⁹. Dini otorite de demonların bu şekilde zarar verebileceklerini reddetmemiştir. Örneğin Ioannes Khrysostomos, nazar değmesi için kullanılan amuletleri eleştirir ve bunların kocakarı inançları olduğunu söyler. Ancak bir demonun insanların gözüne girerek diğer insanlara zarar verebileceğini reddetmez, yalnızca pagan kökenli amuletlerin kullanılmasının doğru olmadığını ve işe yaramayacağını belirtir. Bunun yerine kişi kendini demonlardan ve kötü etkilerinden korumak için üzerinde Tanrı'nın öldüğü Haç'ı taşımalıdır, zira en kutsal koruyucu odur. Demonlardan korunmak için kullanılacak diğer objeler ise kutsal su, tütsü, amuletler,

³⁵ (James, 1996, s. 17)

³⁶ "Öğle vakti demonu" bazen Artemis olarak da teşhis edilir. (Podskalsky ve Cutler, 1991, s. 609)

³⁷ (Elm, 2019, s. 3)

³⁸ (Podskalsky ve Cutler, 1991, s. 609)

³⁹ (Walter, 1991, s. 33)

Mezmurlar gibi kutsal kitaplar, ikonalar ve dualardır. Amuletlerin pagan veya Hıristiyan amuleti olması koruyuculuklarını etkilemez ancak pagan amuletleri Kilise tarafından yasaklanmış ve etkisiz oldukları söylenmiştir. Demonları kaçırarak başka bir yol da Kutsal Kitap'tan birtakım önemli pasajların okunması, demona adının/adlarının sorulması (*Bkz: Kutsal Süvari, Sisinos*) ve demonun dalga geçilerek aşağılanmasıdır⁴⁰.

Büyü ve büyücüler konusunda da demonlar karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyan inancına göre, büyücüler demonlarla iş birliği yapan kişilerdir ve büyülerin işe yaraması demonların marifetidir. Yani büyüler demonların işidir, büyücüler ise güçlerini şeytani varlıklardan alırlar⁴¹ ve Tanrı'ya karşı çıkmış sayılırlar. Ancak Solomon konusunda bir farklılık bulunur. Büyük bir büyücü olarak adlandırılan Kral Solomon, İbrahimi dinler için büyük bir önemi haizdir ve böyle bir kişinin gücünü şeytani varlıklardan alan bir kişi olması düşünülemez. Solomon'un gücü demonlardan değil Mühür'ünden gelmektedir. Bu şekilde Solomon'un kudreti şeytani varlıklara değil, Tanrısal güce dayandırılmaktadır. Solomon'un/Tanrı'nın Mührü'nü taşımak ise demonları kişiden uzak tutar ve koruyucu bir sembol olarak görülür. Apotropaik Hıristiyan inançlarında da bu inancın devamı görülebilir. Pagan amuletlerinin aksine, Hıristiyanlıkta kullanılan dini apotropaik objeler gücünü hep Tanrı'dan almakta, aracı konumunda ise kutsal semboller ve kişiler kullanılarak Tanrı'nın koruması istenmektedir. Örneğin, apotropaik olarak kullanılan bir aziz ikonası, azizin kutsal kişiliğini aracı olarak kullanarak Tanrı'nın korumasını istemektedir. Aynı şekilde Haç sembolü de koruyucu olarak kullanılmaktadır, zira Logos insanlığın kurtuluşu için Haç'ın üzerinde ölmüştür ve en büyük koruyucu Haç'tır. Bir anlatıda, Aziz Theodoros Sykeon bir sihirbazla tanışmış ve Tanrısal gücün büyüden daha güçlü olduğunu ona gösterdiğinde sihirbaz iman edip Hıristiyan olmuştur⁴².

Demonların ortaya çıktığı popüler inançlardan biri de heykellerin demonlar tarafından ele geçirilmesidir. Halk inancına göre genellikle pagan geçmişten gelen, tanrı ve tanrıçaları tasvir eden heykeller demonların yuvasıdır, zaten tanrı ve tanrıçalar da demonların ta kendisidir. Heykellerin içindeki demonlar heykellere adaklar verilip tapınıldıkça güçlenir. Heykelin içindeki demon insanlara zarar verebilir. Örneğin *Parasteseis Syntomoi Chronikai* (PSC) adlı, VI-VIII. yüzyıla tarihlenen bir metinde yazar arkadaşıyla yaptığı

⁴⁰ (Podskalsky ve Cutler, 1991, s. 609)

⁴¹ (James, 1996, s. 17)

⁴² (James, 1996, s. 17)

bir geziyi anlatır. Yazar ve arkadaşı heykelleri görmek için Kynegion Tiyatrosu'na giderler ve orada bir Maximianus heykeli görürler. Heykeli inceledikleri sırada heykel kasıtlı olarak yazarın arkadaşının üzerine devrilir ve onu öldürür. Cinayetle suçlanacağını düşünen yazar ise kaçarak Aya Sofya'ya sığınır. Sürdürülen tahkikat sırasında Ioannes adlı bir filozof, Demosthenes adında birinin yazdığı bir yazıyla karşılaşır. Yazıya göre heykelin kaderi bir adamı öldürmektir. Yazar bu şekilde suçsuz bulunarak beraat eder, heykel ise imparator Philippicus (h.d.711-713) tarafından başkalarına zarar vermemesi amacıyla gömdürülür. Fakat belirtmek gerekir ki PSC'ye göre tüm heykeller zararlı ve demon yuvası değildir, PSC'de bahsedilen 150 kadar heykelden yalnızca yedi tanesinin insanlara zarar verdiğinden bahsedilmektedir⁴³. Ancak heykelleri demonlardan kurtarmak da kolaydır, bedenine demon yerleşmiş insanlara yapıldığı gibi bir çıkarma ritüeli gerçekleştirilebilir. V.yüzyılda Gazze'de bulunan bir Aphrodite heykelinin içinde yaşayan demonun çıkarılma hikayesi Piskopos Porphyry tarafından anlatılır. Halk, ellerinde haçlarla heykelin çevresini kuşatmış ve buna dayanamayan demon heykelin içinden kaçmaya çalışırken heykeli parçalamıştır⁴⁴. Diğer bir yöntem ise heykelin ters çevrilmesidir. Aphrodite heykelinden yaklaşık yedi yüz yıl sonra Forum Constantini'de bulunan ve Macar Kadın heykeli olarak adlandırılan heykel Bizanslıların Macarlarla olan savaşı sırasında düşmüş ve Manuel Komnenos heykelin yerine ters biçimde yerleştirilmesini emretmiştir. Hikayeleri aktaran kişinin ünlü kronik yazarı Niketas Khoniates olması, C.Mango tarafından yalnızca halktan olan insanların değil, yüksek rütbeli kişilerin de heykeller hakkında batıl inançlara sahip olduğu çıkarımını yapmasına sebep olmuştur. Başka bir yöntem de heykellerin veya demonların yaşayabileceği yerlerin Haç sembolüyle kutsanmasıdır. Bu şekilde demonların kaçması ve bölgeye yaklaşmaması sağlanabilir. Anadolu'da bu pratik yaygın görülür, örneğin Ankara Augustus Tapınağı duvarlarında bolca haç kazınmış ve yapının pagan kimliği yok edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca heykelin ters çevrilmesi pratiği içindeki demonu manipüle ederek heykelin apotropaik olarak kullanılmasını da sağlayabilir. VII. yüzyılda restore edilen Ankara surlarında pek çok heykel, mezar steli ve sunak apotropaik olarak kullanılmıştır. Objeler türlerine göre ayrılmış ve sur duvarı içerisine devşirme malzeme olarak yerleştirilmiştir. Ancak hepsi yan yatmış ve yüzleri dışarı bakar durumdadır. Yine VII. yüzyılda inşa edilen

---

⁴³ (James, 1996, s. 17)

⁴⁴ (James, 1996, s. 15)

Miletus, Ephesos, Sardes ve Pergamon surlarında da aynı pratik görülmektedir. C.Foss bu pratiğin olası düşmanlara karşı kullanıldığını düşünmektedir ancak bu durumda kötü doğallı olarak düşünülen demonların kente karşı düşmana yardım etme olasılığı da doğmaktadır. L.James bu çelişkiyi heykelin yan yatırılmasının gücünü dizginlediği ve kontrol altına alındığı düşüncesini öne sürerek çözümler⁴⁵.

Tanrı-tanrıça tasvirlerinin çeşitli yetenekleri olduğu inancı Hıristiyanlığa da geçmiş olup, özellikle kutsal tasvirler olan ikonalar konusunda kendini gösterir. Örneğin bir zanaatkar kapısının üzerine Aziz Simeon Stylites'in bir tasvirini asmış, onu yerinden indirmek amacıyla dokunan kişilerin elleri kurumuştur. Aynı şekilde bir Theotokos ikonasına taş atan bir kişi, ertesi günkü savaşta taşla öldürülmüştür. L.James, bu benzerlikleri göz önüne alarak pagan ve Hıristiyan imgelerinin kendilerine karşı müdahalede bulunan kişilere aynı şekilde davrandıklarını düşünmektedir. Pagan ve Hıristiyan imgelerinin kendilerini koruma yeteneklerinde farklı olan tek nokta, pagan imgelerin içinde bulunan demonlar tarafından korunması ancak Hıristiyan imgelerinin Tanrısal bir güçle tasvir edilen kişi tarafından korunmasıdır. Bu sebeple güçlerini aldıkları kaynaklar bakımından birbirlerinin tam tersi objelerdir.

Görüldüğü üzere demon inancı köklü bir pagan geçmişi olan bir inançtır. Geç Antik dönem öncesinde hem pozitif hem negatif özellikler gösterebilen ve kendi kişilikleri olan demonlar, Geç Antik dönemde bir algı değişimine maruz kalmış ve tamamen insanların kötülüğü için çalışan varlıklar olarak algılanmaya başlamışlardır. Bu demonların bazılarının pagan tanrı ve tanrıçalarıyla örtüştüğü görülür. Erken Yahudi/Hıristiyan inancına göre ise demonlar Şeytan'ın emrindedirler ve eskinin sahte ilahları insanları yoldan çıkararak birer demondur. Belli bir görünüşleri olmayan demonlar amaçlarına uygun biçimde çeşitli kılıklara girebilirler, gökyüzünden haber getirebilirler, insanları doğru yoldan saptırmaya çalışırlar ve hastalık yayırlar. Demonlardan kurtulmanın çeşitli yolları da bulunur, bunlar üzerinde meleklerin isimleri, Solomon'un Mührü veya *Trisagion* gibi kutsal kelimelerin yazıldığı amuletler, Haçlar, Kutsal Kitap'tan alıntılar veya sadece dua etmek olabilir. Zaman zaman çeşitli yapıların veya objelerin de içine yerleşip bunları yuva edinebilen demonların kovulması, yapının/objenin

---

⁴⁵ (James, 1996, s. 16)

Hıristiyanlaştırılması ile mümkündür. Bu da çevreye Haçların kazınması, İsa Mesih'in adının kullanılması gibi pratikler gerektirmektedir.

Amuletler, taşıyıcısını çeşitli kötülükler ve zararlardan koruyan bir çeşit büyü objedir. Amuletler ve tılsımları inceleyerek çeşitli obje türleri arasında bir ayırım yapmaya çalışan Sheila Paine, amuletlerin koruyucu özeliğini şu kıyaslamayla açıklamaktadır: Mermilerden korunmak için kişinin üzerinde taşıdığı bir eşya amulettir, ancak mermilerden korunmak için giyilen kurşun geçirmez yelek bir amulet değildir. Amuletlerin doğaüstü bir şekilde, tanrısal veya büyüsel bir güçle taşıyıcısını koruması gerekmektedir. Aynı zamanda, bazı kültürlerde amuletin fiziksel bir eşya olma zorunluluğu yoktur, örneğin kıyafetleri ters giymek de bazı kültürlerde koruyucu kabul edildiği için bir amulet olarak sayılabilir. Bir *charm* ise koruyucu özelliğiyle değil, iyi şans ve talih getirmesiyle öne çıkar. *Talisman* ise koruyucu özelliğiyle öne çıksa da kesinlikle fiziksel bir objedir ve amuletler ile pek çok yönden benzerdir. Genellikle ritüellerde kullanılırlar ancak Geç Antik dönem efsanelerinde pek çok antik sanat eserine talisman özellikleri atfedildiği görülebilir⁴⁶. Örneğin Arap dünyasında büyük bir önemi haiz olan “*acaibname*” türü edebi eserlerde toplanan efsaneler incelendiğinde Konstantinopolis şehrini yılanlar ve ejderhaların istilalarından koruyan bir tılsımdan bahsedildiği görülür. Bu tılsım, günümüzde Sultanahmet Meydanı olarak adlandırılan antik Hipodrom'un spina'sına yerleştirilmiş olan Yılanlı Sütun'dur. Bu sütun aslında otuz üç Yunan şehir devletinden oluşan Delos Birliği'nin Perslere karşı kazandığı zaferi onurlandırmak için Delphi'deki Apollo Tapınağı'nın pronaos'una dikilmiş olan bir anıttır ve üzerinde otuz üç polis'in isimleri işlenmiştir. Konstantinopolis'in kuruluşu sırasında Constantinus Magnus tarafından Delphi'den alınarak Hipodrom'a konulmuş olması muhtemeldir. Bazı pagan eserlerinin aksine bu eserin korunmuş olması halkın pagan geçmişini anımsatan bir eser olmaktan ziyade şehri koruyan ve antik bilgeliğin eseri olan bir tılsım olarak anılmış ve zarar verilmemiş olması, tılsımlara ve onların koruyucu gücüne halk arasında gösterilen değerle ilgilidir.

Bizans dönemi amuletlerine bakıldığında bu eser grubunu çoğunluğu kolye şeklinde kullanılan bronz objelerin oluşturduğu görülmekle birlikte; kıyafet, kumaş, bilezik ve yüzük gibi objelerin ve farklı malzemeler ile değerli taşlardan yapılmış eserlerin de

---

⁴⁶ (Paine, 2004, s. 15-16)

amulet olarak kullanıldığı görülebilir. Ancak Bizans dönemi amuletleri S.Paine'nin yaptığı amulet tanımına tam olarak uymamaktadır. "Amulet" olarak tanımlanan objeler kişinin genellikle üzerinde taşıdığı ve gücünü tanrısal veya doğaüstü güçlerden alan objeler olduğu doğrudur. Ancak Erken Bizans döneminde bu tanıma uyan pek çok eser grubu bulunur; bu tanıma göre yine gücünü Tanrı'dan alan ve kişiye çeşitli korumalar sağlayan rölikler, ikonalar, *ampullae* gibi çeşitli dini eserlerin de bu gruba dahil edilmesi gerekir; ancak büyü objeler kapsamında bu durum doğru olmayacaktır. Bu sebeple Erken Bizans dönemi özelinde farklı bir tanımlama yapmak gerekmektedir.

Öncelikle üzerinde durulması gereken konu terim konusudur. Günümüzde "amulet" olarak adlandırılan eser grubuna Bizans döneminde verilen isim *flakterion*dur. Herhangi bir coğrafya ve tarihsel döneme ait olmayan "amulet" terimi yerine, eserlerin çağdaşı olan *flakterion* terimi kullanmak daha doğru olabilir. Bu objeler amaçları ve kullanım şekilleri ile günümüzde *muska* olarak adlandırılan apotropaik objelere de benzemektedir olduğundan "muska" teriminin kullanılması da önerilebilir. Ancak literatürde "Bizans amuletleri" şeklinde bir terimleşme söz konusu olduğundan tez çalışmamızda da bu terim kullanılmaya devam edilecektir. Bonner tarafından yapılan açıklamaya göre, Erken Bizans dönemindeki bir "amulet", sahip olan kişiye yakın olarak veya ona temas eden, kötülükleri uzaklaştırarak veya pozitif özellikler vererek iyilik getiren her türlü objedir⁴⁷. Bizans amuletlerinin hangi koşullarda "büyülü", hangi koşullarda "dini" objeler sayılabileceği bir önceki metinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Bizans dönemi amuletlerine bakıldığında bu eser grubunu çoğunluğu kolye şeklinde kullanılan bronz objelerin oluşturduğu görülmekle birlikte; kıyafet, kumaş, bilezik ve yüzük gibi objelerin ve farklı malzemeler ile değerli taşlardan yapılmış eserlerin de amulet olarak kullanıldığı görülebilir. Ancak Bizans dönemi amuletleri S.Paine'nin yaptığı amulet tanımına tam olarak uymamaktadır. "Amulet" olarak tanımlanan objeler kişinin genellikle üzerinde taşıdığı ve gücünü tanrısal veya doğaüstü güçlerden alan objeler olduğu doğrudur. Ancak Erken Bizans döneminde bu tanıma uyan pek çok eser grubu bulunur; bu tanıma göre yine gücünü Tanrı'dan alan ve kişiye çeşitli korumalar sağlayan rölikler, ikonalar, *ampullae* gibi çeşitli dini eserlerin de bu gruba dahil edilmesi

---

⁴⁷ (Walter, 1991, s. 33)

gerekir; ancak büyü objeler konteksinde bu durum doğru olmayacaktır. Bu sebeple Erken Bizans dönemi özelinde farklı bir tanımlama yapmak gerekmektedir.

Bizans dönemi amuletleri pek çok farklı çeşidi bulunan koruyucu objelerdir. Yapıların korunması için kapı girişine asılan amuletler olduğu gibi, kişinin korunmak için üzerinde taşıdığı kolye, yüzük, bilezik, kol bandı gibi türleri bulunur. Bunların geneli demonlar gibi kötü varlıklardan korunmak, şifa bulmak gibi apotropaik kullanımlar için üretilmişlerdir. Amulet üzerinde tasvir edilen kutsal karakterler, demonlar, tanrılar veya yazılan koruyucu yazılar kişinin korunması için aracılık eder. Amuletler Bizans toplumunda IV. ile VIII. yüzyıllar arasında ve toplumun genellikle alt kesiminde görülmektedir, dini otorite ise bunların kullanımına karşı çıkmıştır (*Bkz: Kilise'nin Karşı Çıkışı*). Çeşitli dini yazılarda bu objelerin kullanımı yasaklanmış ve Laodicea, Quinisext gibi konsillerde bu objeleri kullananlara karşı önlemler alınarak kanonlaştırılmıştır. Ancak bu reddiyelerin ve kanonların uzun bir süreç içinde yazılmış olması her ne kadar Kilise karşı çıksa da halk arasında bu inançların canlılığını koruduğunu göstermektedir.

Amuletlerin kökeni Antik Mısır büyü papirüslerine dek takip edilebilir. Bu büyü geleneği, Helenistik Ptolemaios Krallığı'nın Mısır'a hâkim olmasıyla Yunan kültürü içinde yaygınlaşmış, Roma İmparatorluğu'nun Mısır'ı topraklarına katmasıyla Roma toplumunda da yayılmıştır. Yahudi geleneği de Mısır'dan etkilenmiş, Geç Antik dönemde ise ortaya çıkan Yahudi/Hıristiyan geleneğiyle bu büyü inancı Hıristiyanlar arasında popülerleşmiştir.

Erken dönem amuletler pagan ikonografileri ve Mısır papirüslerinde görülen sembolleri içerirken, amulet inancının Yahudi/Hıristiyan geleneğine yerleşmesiyle Eski ve Yeni Ahit ile Mezmurlar gibi kutsal kitaplardan alıntılar, apokrif anlatılar, Trisagion gibi kutsal sözler; Meryem, İsa Mesih, Solomon, Aziz Sisinius gibi kutsal kişilerin tasvirleri ve Haç gibi Hıristiyan sembolleri görülmeye başlanmıştır. Zaman zaman pagan inançlarıyla Hıristiyan inançlarının birlikte görüldüğü amuletlerle karşılaşılabilir. Yaygın olarak görülen amulet türleri erken dönemde görülen ve demonlardan korunma amacı güden Mısır/Gnostik Hıristiyan kökenli Abrasax amuletleri, kem gözlerden korunmak için kullanılan nazar (*baskania, invidia*) amuletleri, genellikle kadınların şifa amaçlı kullandığı düşünülen Hystera amuletleri, kökeni Antik Yunan ikonografisine dayanan ve demonlardan korunma amacıyla kullanılan Kutsal Süvari amuletleridir. İkonografiye

genellikle Yunanca yazılmış kelimeler ve anlamı çözülemeyen Mısır kökenli ezoterik semboller eşlik eder. Amuletler üzerinde görülen ezoterik semboller *voces magicæ* veya kısaca *voces*, anlamı çözülemeyen veya herhangi bir anlamı bulunmayan kelimeler ise *kharakteres* olarak adlandırılır. Bunların haricinde taklit yazılar da görülebilir. R.Kotansky, Lübnan-Suriye bölgesinde ele geçmiş olması muhtemel bir amulet üzerinde yaptığı incelemelerde amulet üzerinde Yunanca ve yapay Fenike dili tespit etmiştir. Hebrew University of Jerusalem’de görevli Prof. Joseph Naveh ise bu yazıt üzerinde yaptığı inceleme sonucunda Fenike dilindeki yazıların herhangi bir gramer kuralını izlemediğini, harflerin herhangi bir Semitik dilde bir anlam içermediğini, harf proporsiyonlarının bozuk olduğunu belirtmiş ve yazıyı yazan kişinin yalnızca Punik-Fenike harflerini taklit etmeye çalıştığı sonucuna varmıştır⁴⁸. Yunanca yazıt ise büyü papirüslerinde ve büyülü objelerde sıkça karşılaşılan bir büyüdür: “*Sepphara’daki tüm demonları serbest bırak Ammia’nın kızı.*”⁴⁹ Bu bağlamda taklit edilen harflerin daha eski bir kültüre ait daha eski *kharakteres* olduğu sonucuna varılabilir.

---

⁴⁸ (Kotansky, 1991, s. 237)

⁴⁹ (Kotansky, 1991, s. 238)

3. YAYGIN ERKEN BİZANS DÖNEMİ AMULET TİPLERİ

3.1. HERETİKLERİN TANRISI: ABRAXAS VEYA ABRASAX

Abraxas (Αβραξάς) veya Abrasax (Αβρασάξ), Helen/Mısır gnostisizmde saygı duyulan bir demondur. Abraxas'ın evrenin yöneticisi olduğuna inanılır ve “*meqas arkhon*, büyük yönetici” adıyla da anılır, zira Abrasax 365 arkhonun en büyüğüdür⁵⁰. Basilides tarafından en yüce varlık olarak kabul edilir⁵¹. MS II.yüzyıl başlarında Alexandria’da yaşamış olan Gnostik Hıristiyan Basilides, kendisinin Havari Petrus’un yorumcusu Glaucias’ın öğrencisi olduğunu iddia eder. Basilidean olarak adlandırılan Gnostik/Hıristiyan inançlara sahip sektiın kurucusu olan Basilides’in hayatı konusunda fazla bilgi bulunmamaktadır⁵². Basilidean sekti ise heretik olarak kabul edilmektedir.

H. Leclercq’e göre demonun adının doğru yazılışı *Abrasax*’tır (ΑΒΡΑΧΑΞ, Αβρασάξ), *Abraxas* (ΑΒΡΑΞΑΧ, Αβραξάς) olarak Latince’ye geçme sebebi Latince transkripsiyon sırasında Helen alfabesindeki sigma (C, Σ) ve ksi (Ξ) harflerinin karıştırılmasıdır⁵³, amuletlerin üzerinde isim açık bir şekilde ΑΒΡΑΧΑΞ olarak görülebilmektedir. Yunanca harf değerlerinin toplamı 365’e, yılın günlerinin sayısına ve insan vücudundaki 365 organa⁵⁴ tekabül eder ve adındaki yedi harf, yedi gezegeni temsil eder. Basilides bunun sebebini Abrasax’ın güneş döngüsü içinde var olması olarak gösterir⁵⁵. İkonografide genellikle insan vücutlu, horoz başlı ve bir elinde kalkan, diğer elinde kamçı ile tasvir edilir. Kalkanı ve kamçısıyla demonları uzaklaştırdığına inanılır⁵⁶. İki bacağı ise iki yılan şeklindedir. Bu sebeple “yılan ayaklı” anlamına gelen “*angnipede*” terimiyle de anılmaktadır⁵⁷. Abraxas kelimesinin kökeni hakkında tartışmalar bulunmaktadır. Salmasius ismin Mısır dilinden geldiğini düşünür ancak kanıt sunmaz. Münster, iki Koptça kelimenin birleşiminden oluştuğunu öne sürer. Bellermann, Mısır dilindeki *abrak* ve *sax* kelimelerinin birleşimiyle oluştuğunu savunur, bu kelimelerin anlamı “onurlu ve kutsal dünya” veya “takdire şayan olan dünyadır” anlamlarına gelmektedir. Sharpe ise

⁵⁰ (Hort, 1887, s. 246)

⁵¹ (Plancy, 1863, s. 3)

⁵² (Hort, 1887, s. 223)

⁵³ (Leclercq, 1917, s. 158)

⁵⁴ (Hort, 1887, s. 245)

⁵⁵ (Leclercq, 1917, s. 158)

⁵⁶ (Altonoluk ve Atakan, 2014, s. 220)

⁵⁷ (Lurker, 2004, s. 1)

ismin Mısır dilinde bir dua olduğunu ve “*bana zarar verme*” anlamına geldiğini söylemektedir. İsmi İbranice ve Yunanca kökenlerini savunan araştırmacılar da bulunur. Wendelin harflerin Yunanca yazıldığına “*Baba, Oğul, Kutsal Ruh, kutsal, Haç ile kurtuluş*” kelimelerinin baş harflerini oluşturduğunu savunurken, Hardoin ise bunların “*Baba, Oğul, Kutsal Ruh, insanlığın Haç ile kurtuluşu*” olarak açıklamaktadır. İsim konusundaki tartışmalardan biri de “*abracadabra*” kelimesinin Abraxas’tan geldiğidir ancak herhangi bir şekilde kanıt ortaya konmamıştır⁵⁸. Abrasax aynı zamanda Khnoubis ile de ilişkilidir.

Abrasax adı Mısır büyü papirüslerinde ve intaglio tekniğiyle işlenmiş Yunan değerli taşları üzerinde karşımıza çıkmaktadır⁵⁹. Abrasax figürünün yanı sıra bu objelerin üzerinde çeşitli kelimeler ve anlamı çözülemeyen *kharakteres* de bulunur⁶⁰. Sıkça görülen bu yazılar şu şekilde okunabilir:

IAω, ABPACAΞ ve CABAωΘ Iao, Abrasax, Sabaoth

CEMEC EIAAM *semes eilam*, sonsuz güneş

ABΛANAΘANAΛBA *ablabathanalba*, Babamızın sanatı ile

AΔONAI, *adonai*, Efendimiz.⁶¹

Dini otorite Abrasax inancına karşı çıkmış, Basilideanları ve pratiklerini heretik ilan etmişti. Kilise Babaları’ndan Iranaeus, Basilides’in çağdaşı olup Basilideanları “*büyüye benzer imgeler ve sözler*” kullanmakla ve “*sözde meleklerine isimler vermekle*” suçlamaktadır. Yine Basilides’in çağdaşı olan Kartacalı Tertullianus, Gnostiklerin sahte tanrılarıyla alay eder ve onların kendilerine “*kanatları olan, köpek veya aslan başlı, bacaklarından aşağısı yılan biçiminde tanrılar uydurduklarını*” kaydeder. Epiphanius ise Basilides’in düşüncesine karşı reddiyesini kaleme alırken onun *Yüce Varlık* olarak adlandırdığı şeyin “*bacaklarının Kötü Varlık’ın aracılığıyla Havva’ya konuşup onu kandırdığı yılan biçiminde olduğunu, bu biçimlerin Şeytan’ın kutsal şeylere karşı küfrünü yaymak ve dünyadaki her şeyi yok ederek dünyayı ele geçirmek için kullandı biçimler*

⁵⁸ (Drexler, 1951, s. 16-17)

⁵⁹ (Drexler, 1951, s. 17)

⁶⁰ (Leclercq, 1917, s. 158)

⁶¹ (King, 1887, s. 246)

olduğunu” söylemektedir⁶². Yılan bacaklı olarak bahsedilen sahte tanrının Abrasax olduğu açıktır.

Abrasax amuletleri, kişiyi demonlardan ve kötücül güçlerden korumak için kullanılan apotropaik amuletlerdir. İkonografisi detaylar konusunda farklılık göstermekle birlikte merkezde horoz başlı ve yılan ayaklı Abrasax’ı gösterir. Abrasax, sağ elinde bir kamçı ve sol elinde bir kalkanla tasvir edilir; kamçısıyla demonları kovarken kalkanıyla kişiyi demonlardan koruduğu düşünülebilir. Merkezdeki figüre ABPACAΞ ismi, hilal, yıldız, harfler ve geometrik semboller gibi çeşitli ezoterik *karakteres*; IAω, AΔONAI gibi İbranice kökenli kutsal kelimeler görülebilir. Mısır kökenli bir amulet olmasına rağmen Çanakkale, İstanbul gibi uzak olarak düşünülebilecek coğrafyalarda bile bu amuletlerle karşılaşılıyor olması, Basilidean mezhebi kısa süre içinde ortadan kalksa bile apotropaik Abrasax inancının Doğu Akdeniz coğrafyasında ne kadar yaygın bir inanç olduğunu gösterir niteliktedir.

---

⁶² (King, 1887, s. 250-251)

3.2. NAZAR MUSKALARI: *ΒΑΣΚΑΝΙΑ* VEYA *INVIDIA*

Dar anlamıyla bir demonun bir insanın gözüne yerleşerek imrenerek baktığı kişilere zarar verebilmesi olarak tanımlanabilecek kem göz tabiri, günümüzde “nazar değmesi” olarak tabir edilen durumla oldukça benzeşmektedir. Antik Yunancada bu duruma *φθόρος* veya *βασκανία* adı verilirken, Latince kullanılan kelimeler *invidia*, *fascinatio* ve *fascinus*'tur. Ancak bu durum demonlar ile sınırlı değildir, kem göz diğer insanlardan, tanrılardan, demonlardan, kaderden veya farklı doğüstü kötücül güçlerden kaynaklanabilir. Bu sebeple kişinin başına gelebilecek tüm talihsizlikler *φθόρος* veya *invidia* olarak adlandırılabilir⁶³. Önemli Yunan filozoflarından Aristoteles duyguları sınıflandırırken gıpta etmek ve kıskanmayı şu şekilde açıklamaktadır: *φθόρος* yani başkasının sahip olduğu şeylere kendi sahip olmadığı için sıkıntı çekmek bir kusurdur. *Ζήλος* farklıdır, başkasının sahip olduğu şeylere öykünmek saygı duyulan bir şeydir zira bu hırs ve dostça rekabet getirir ve erdem ve onur kazandırabilir. Platon ise rekabetçi duygulara karşı tamamen hoşgörüsüdür⁶⁴. Helenistik dönemde Stoik filozoflar ise imrenmenin sonunun kıskançlık olduğunu söylemektedir. Kişinin bakması gereken şey başkasının sahip oldukları değildir. Epiktetus'a göre, gerçek iyi kişinin kendi gücündedir, kendi dışında değil. Bu sebeple rekabetçi duygular hoş değildir⁶⁵. Antik dünyanın *baskania/invidia* inancında bir insanın başka bir insana fiziksel teması olmadan zarar verebileceği düşüncesi reddedilme eğiliminde olmuşsa da zararı bir insan aracılığıyla doğüstü güçlerin verebileceği inancı kabul görmüştür⁶⁶. Ancak bu doğüstü görüş de klasik eğitim görmüş kişiler tarafından zaman zaman reddedilmiştir. Örneğin Augustus dönemi şairi Grattius bu tür inançların eski çağlardan kalma olduğunu söyler. Plutarkhos da bir ziyafet sırasında yapılan tartışmalarda *baskania/invidia* inancı konu edildiğinde ziyafetteki çoğu kişinin bu inançlarla alay ettiğini belirtir, yalnızca kendisi ve ev sahibi Mestrius Florus inancı savunmaktadır⁶⁷. Plutarkhos'un inancı savunmasının sebebi ise antik filozof Demokritos'un atom teorisini kullanarak insanın gözü ile bakılan nesne arasında fiziksel bir bağlantı bulunduğunu ve bu şekilde zarar verilebileceğini düşünmesidir⁶⁸.

⁶³ (Dicke, 1995, s. 12)

⁶⁴ (Blowers, 2009, s. 23)

⁶⁵ (Blowers, 2009, s. 24)

⁶⁶ (Dicke, 1995, s. 13-14)

⁶⁷ (Dicke, 1995, s. 15)

⁶⁸ (Dicke, 1995, s. 16)

Plutarkhos'un düşünceleri oldukça etkili olmuş ve biri Aristoteles'e, biri İskenderiyeli Aphrodisias'a atfedilen iki tıp metnine bile girmiştir. Önde gelen düşünürler de fikirlerden etkilenmişler, büyü konusunda çok inançlı olmayan Plinius ve sofist filozof Aelianus kıskanç gözlerin zararları olduğu konusunda emindirler⁶⁹. Heliodorus ise *Aethiopica* eserinde bir Delphi kâhini ile bir Mısır rahibinin hikayesini anlatır. Kâhinin evine misafir olan Mısırlı rahip ev sahibinin kızının kötü gözleri üzerine çektiğini söylediğinde kâhin bir din adamının nasıl olup da halkın inandığı batıl inançlara inanabildiğini düşünür⁷⁰. Hıristiyan büyüklerinin bu olguyu algılaması da pagan filozofların algılama şekline yakındır, antik dönemde konu üzerine yapılan tartışmaların benzerlerini yapmışlardır ve Aziz Basileios ile Ioannes Khrysostomos'un fikirleri bu antik tartışmalara dayanmaktadır⁷¹.

MS II. yüzyılda Kuzey Afrika'da yaşamış olan Kilise babası Tertullianus, paganizmden Hıristiyanlık dinine geçmiş bir kişi olarak paganların bu tür inanışlarına hâkim olması muhtemel olan biridir. Tertullianus, kem göz hakkında görüşlerini belirtirken paganların bu inancı algılama şeklini tamamen reddetmektedir. *De virginibus velandis* eserinde Kartaca'da yaşayan bir grup genç kadının hikayesi anlatılmaktadır. Tertullianus bu hikâyeyi aktarırken *fascinus*un iki türünden bahseder: Şeytan'dan gelen ve Tanrı'dan gelen. Şeytan'dan gelen kıskançlıktır, iman ve iffet Şeytan tarafından kıskanılır. Tanrı tarafından gelen ise gazaptır, kişinin elde ettikleriyle ve Tanrı'nın kendisine bahsettikleriyle böbürlenmesi Tanrı'nın gazabını üstüne çekebilir⁷². Ancak kendi görüşlerini eserinde aktaran Tertullianus, paganların algısı konusunda bilgi vermez.

MS III. yüzyılda Kartaca piskoposluğu yapmış olan Aziz Cyprianus, Kartaca ve Roma kiliseleri arasındaki ayrışmaları din adamlarının birbirlerine ve konumlarına duyduğu kıskançlık ile açıklamaktadır⁷³. Kapadokyalı Aziz Basileios da benzer görüşlere sahiptir. Basileios onur hırsı ve isteğini kötülemediği, çünkü bunlar kişilik için faydalı olabilecek duygulardır. Zararlı olan kişinin içinde gizlediği kıskançlıktır, Aziz Basileios bu gizli kıskançlığı kem göz/kötü göz (*βάσκανος όφθαλμός*) fenomeni olarak düşünür. Asıl tehlike toplum dinamiklerini bozma niyetindeki kötücül ve optik lanetler olarak Şeytan'ın

⁶⁹ (Dicke, 1995, s. 17)

⁷⁰ (Dicke, 1995, s. 14-15)

⁷¹ (Dicke, 1995, s. 11-12)

⁷² (Dicke, 1995, s. 26-27)

⁷³ (Blowers, 2009, s. 27)

işini gerçekleştiren gizli bakışlar, gizli duygulardır⁷⁴. Basileios kıskanç kişilerin yalnızca bakarak zarar verebileceği düşüncesini reddeder, Cyprianus gibi o da kıskanç kişinin kendisine kıskandığı kişiden daha fazla zarar verdiğini düşünür^{75 76}. Hem Cyprianus hem Basileios bu gizli duyguların bir kusur olduğun ve zincirleme olarak şiddet ve cinayete kadar ulaşabileceğini savunur. Cyprianus bunu tüm kötülüklerin kökü, Nyssalı Gregorios ise asıl kusur olarak görür. Kardeşi Nyssalı Gregorios'un aksine Basileios ise bunun kusur olduğunu kabul etse de asıl kusur olduğunu düşünmez. Pek çok patristik yazara ve Cyprianus ve Basileios'a göre kıskançlığın arketipi insana veya Tanrı'nın kendisine olan kıskançlığı yüzünden Cennet'ten kovulan Şeytan'dır⁷⁷. Apokrif kitaplardan olan Bilgelik Kitabı'nın 2:24 pasajında “*Şeytanın çekememezliği dünyada ölümü getirdi, Şeytanla arkadaşlık yapanlar bu gerçekle karşılaşacaklardır.*” denmektedir. MS 1.yüzyılda Papalık görevini ifa etmiş olan Aziz I. Clemens, bu pasajda bahsedilen *diabolos*'un asıl Diabolos değil, kıskançlığı yüzünden kardeşini öldüren ve dünyaya ölümü getiren Kabil olduğunu düşünmektedir; Kabil insan kıskançlığının temelini atan kişidir. Aziz Basileios'un antik düşünceden ayrıldığı bir diğer nokta da bakışın ne şekilde zarar verebileceği hususundadır. Plutarkhos'un düşüncelerine temelde oldukça yakın düşünceleri olmasına rağmen Basileios, Demokritos'un atom teorisini kabul etmez. Ona göre gözden gelebilecek zarar atomlar aracılığıyla değil, kötü doğallı demonların kıskanç insanların gözlerini kendi iradelerinin araçları olarak kullanmasından gelir⁷⁸. Ioannes Khrysostomos'a göre ise kıskançlık ve kem göz tamamen farklı bir durum arz etmektedir. Ona göre vücudun bir organı olan göz iyi veya kötü olamaz. Göz yalnızca görülen şeyi ruha aktaran bir araçtır ve kötü görmesi mümkün değildir. Kıskançlığı getiren şey gözün gördüğünü aktardığı ruhun içinde bulunan kötülüktür. Yani bakma eylemi kendiliğinden kötü bir eylem olmamakla birlikte bakan kişi kendi ruhundaki kötülük ile baktığı kişi veya nesneyi kötü görür⁷⁹. Aziz Jerome ise Basileios ile aynı görüşleri paylaşır ve demonların kıskanç insanların gözlerini bir araç olarak kullanarak zarar verebileceğini belirtir⁸⁰.

---

⁷⁴ (Blowers, 2009, s. 27-28)

⁷⁵ (Dicke, 1995, s. 18)

⁷⁶ (Blowers, 2009, s. 28)

⁷⁷ (Blowers, 2009, s. 28)

⁷⁸ (Dicke, 1995, s. 20-21)

⁷⁹ (Dicke, 1995, s. 22-23)

⁸⁰ (Dicke, 1995, s. 25)

Eusebios da diğer Kilise babalarıyla benzer görüşlere sahiptir. Ona göre kem gözün zarar verebilmesinin asıl sebebi başlangıçtan beri insanla savaş içinde olan Şeytan'dır. Bir insan, diğerinin yaptığı işe kıskanarak baktığında ona zarar verir, bu zararı veren Şeytan'ın kendisidir. Ancak duyumlanamadığından bu işin suçlusu olarak görülmez. Şeytan bu şekilde suçu başka bir insan üzerine atar, kendisi asla suçlanmaz; gözüyle zarar verdiği düşünülen kişiye bütün sorumluluk yüklenir. İnsanların bu βασκανία'ya karşı ise büyük bir *flakterionu* vardır, o da Haç'tır⁸¹.

Kısaca kıskançlık veya imrenme duygularıyla bakarak fiziksel temas olmadan zarar verebilme düşüncesi Antik dönemden beri genellikle reddedilmiştir. Plutarkhos gibi düşünürler, Demokritos'un atom teorisini kullanarak bakma eyleminin de fiziksel bir temas olduğunu ve bu şekilde zarar verebileceğini söylemiş ve bu görüş destek görmüştür. Hıristiyan babalar da yalnızca imrenerek bakma eyleminin zarar veremeyeceğine, ancak kıskançlık duygusunun insanı şiddete yönlendirebileceğine dikkat çekmişlerdir. Asıl dikkat edilmesi gereken insanın içindeki gizli kıskançlık duygusudur ve bu duygu şiddeti besler. Bu duygunun temeli Tanrı'ya isyan eden Diabolos, dünyevi temeli ise kardeş katili olan Kabil'dir. Diğer bir yandan bir insanın diğer bir insana yalnızca bakma yoluyla zarar verebildiği düşüncesi yaşlı kadınların anlattığı hikayelerdir; ancak şu bir gerçektir ki güzel şeylerden nefret eden demonlar, kendi eğilimlerine yakın eğilimleri olan insanlar bulduklarında onların gözlerini kullanarak kendi çıkarlarına erişirler. Önemli olan kişinin Tanrı'nın düşmanı ölümcül demonlara mı yoksa Tanrı'ya mı hizmet edeceğini seçmesidir⁸². Bu tür bir zarardan korunmanın yolu ise yine pagan veya dini kökenli olan amuletlerin kullanılmasıdır. Bu amuletler de Latin ve Yunan toplumlarında kötü göz/kem göz için kullanılan *invidia* ve *baskania* kelimeleriyle tanımlanır.

IV. ve VIII. yüzyıllar arası kullanılan amuletler arasında popüler olan bu amuletler, genellikle kolye ucu şeklinde kişinin üzerinde taşıyabileceği objelerdir. Amuletin diğer yüzünde genellikle diğer bir popüler imge olan Kutsal Süvari görülmektedir. Amuletlerin ikonografisinde merkezde kem gözü temsil eden bir göz bulunur. Gözün etrafından ona saldıran çeşitli hayvanlar (aslan, akrep, ibis kuşu gibi) ve mızrak, hançer gibi silahlar

---

⁸¹ (Dicke, 1995, s. 28-29)

⁸² (Dicke, 1995, s. 18)

görülebılır. Herhangi bir betimleme içermeyen, yalnızca koruma duaları içeren amuletler de görülebilir. Bunların üzerinde Solomon'un Mührü gibi dua veya büyülü sözler bulunur.

3.3. ŞİFA MUSKALARI: *HYSTERA* AMULETLERİ

Erken Bizans döneminde yaygın olarak kullanılan amulet türlerinden biri de kadınların şifa ve hastalıktan korunmak için kullandıkları *Hystera* (ὕστερα) amuletleridir. V. ile VIII. yüzyıllar arasında sıkça rastlanan ve IX.yüzyıldan itibaren popüler bir obje haline gelen bu amuletler ikonografisi sebebiyle A. Khazdan'ın ODB maddesinde olduğu gibi zaman zaman “Medusa a ὕστερα muletleri” olarak da anılır. *Hystera* olarak anılmasının sebebi ise yazıtından anlaşıldığı üzere rahimle ilgili hastalıklar için kullanılmasıdır. *Hystera*, Yunanca “rahim” anlamına gelmektedir. Bu amulet türünün kökeni Mısır'da rahim ve karın ağrıları için kullanılan Khnoubis amuletleridir⁸³. Khnoubis, Chnoubis veya Ksnoubis (Χνούβις, Ξνούβις) ise MS I. yüzyılda Mısır'daki gnostikler arasında popüler olan kutsal bir tanrı veya demon olup, Grek-Mısır amuletlerinde özellikle karın ve rahim bölgesindeki rahatsızlıkların iyileştiricisi olarak görülen az sayıdaki karakterden biridir⁸⁴. Gnostikler tarafından yaratıcı olarak kabul edilen Khnoubis, şifa amaçlı amuletlerin üzerinde tasvir edilir. Tasvirleri aslan başlı, sarmal bir yılan şeklindedir. Başının etrafında ışıklar saçan bir hale ve halenin etrafında yedi gezegen veya 12 zodyak evi bulunur⁸⁵. Vücudunun etrafında ay ve güneş görülebilir. Bu tür amuletler karın bölgesindeki hastalıkların tedavisi için kullanılmaktaydı^{86 87}. Erken Hıristiyanlık döneminde ise aslan başlı yılanın yerini bir gorgon başı tasviri olarak Hıristiyan dualarıyla çevrelendi ve *Hystera* amuletleri ortaya çıktı⁸⁸.

Hystera amuletlerinin en belirgin özelliği bir Gorgon başını andıran, saçı yerine yılanlar bulunan kadın başıdır. Antik Yunan mitolojisinde Gorgonlar da saçları yerine yılanlar bulunan dişli yaratıklardır ve korkunç görüntüleriyle kendilerine bakanları taşa çevirirler. Kahraman Perseus, Gorgon'ların lideri olan Medusa'yı Athena, Hermes ve nymphelerin yardımıyla öldürerek başını kesmeyi başarmıştır. Medusa'nın kesik başından ise Khrysaor ve Pegasus doğmuştur. Mit, Hesiodos'un *Theogonia*'sında da yer almaktadır ve Mezopotamya mitlerindeki Lamashtu miti ile benzerlikler gösterir. Arkaik dönem sanatında ağzı açık ve sivri dişli kadınlar olarak tasvir edilen Gorgonlar, apotropaik

⁸³ (Khazdan, 1991, s. 83)

⁸⁴ (Vikan, 1984, s. 77)

⁸⁵ (Browning, 1991, s. 425)

⁸⁶ (Kotansky, 1997, s. 257)

⁸⁷ (Vikan, 1984, s. 77)

⁸⁸ (Browning, 1991, s. 425)

amaçlarla tapınak alınlıklarında kullanılmışlardır. Gorgon başları askerlerin kalkanları üzerinde de popüler figürler olmuşlardır, korkutuculukları askerin korkutuculuğuyla eş tutulmuştur. M.Ö. V.yüzyıldan sonra ise Gorgonlar çirkin görünüşlerini kaybederek güzel kadınlar olarak tasvir edilmeye başlanmıştır ve M.Ö. IV.yüzyıldan sonra betimlemeleri nadiren görülmeye başlanır⁸⁹. Gorgon betimli Hystera amuletleri ise özellikle IX-XII. yüzyıllar arasında Bizans toplumunda popüler olmasına rağmen kökenleri V. yüzyıla dayanmaktadır⁹⁰. Bu tür amuletlerin kullanılmasındaki en büyük sebep, Bizans döneminde modern tıbbın doğuşundan önce yaygın olduğu üzere anne ve bebek ölüm oranlarının yüksek olmasıdır. Bu durum Gello gibi çocuk öldüren veya çocuk çalan demonlara bağlanmıştır. Anne ve bebeklerin yanı sıra rahimle ilgili diğer rahatsızlıklar için de bu tür amuletlerin şifalı olarak kullanıldığı bilinmektedir⁹¹.

---

⁸⁹ (Bremmer, 1996, s. 643)

⁹⁰ (Björklund, 2016, s. 152)

⁹¹ (Björklund, 2016, s. 151)

3.4. KUTSAL SÜVARİ AMULETLERİ

Kutsal Süvari, V. ile VII. yüzyıllar arası popülerlik kazanmış olan apotropaik imgelerden biridir ve pek çok farklı kişi olarak teşhis edilebildiğinden tümü Kutsal Süvari olarak adlandırılır. Kutsal Süvari ikonografisi, amuletlerde ve daha sonraki dönemlerde Hıristiyan ikonografisinde sıkça karşılaşılan bir imgedir ve genellikle demonlardan korunmak amacıyla üretilip taşınan hematit intaglio objelerde veya kolye ucu şeklinde kullanılan bronz apotropaik amuletlerin üzerinde görülür. İmgenin sıkça eşlik ettiği diğer bir apotropaik imge de Hystera veya Gorgon imgesidir.

Kutsal Süvari ikonografisi temelini antik sanattan almaktadır. İkonografinin merkezinde dörtlüğe sürdüğü atının üzerinde oturan askeri giyimli bir erkek figürü bulunur. Genellikle Solomon'un mührü ve kısa bir Grekçe dua yazıtı veya bir *nomina sacra* bu figüre eşlik etmektedir. İkonografi içindeki diğer figür ise sakınılması gereken kötücül gücün personifikasyonu veya fiziksel bir varlığı bulunan şeytan olarak tasvir edilen yarı çıplak dişi demon figürüdür. Bu figür, Gyllou, Alabastria veya Lilith olarak teşhis edilir. Kutsal Süvari, atının toynakları altındaki bu dişi demon figürünü yenilgiye uğratmıştır, mızrağını saplayarak onu öldürmek üzeredir. Kutsal Süvari figürü, tarih boyunca pek çok farklı anlam kazanmış ve pek çok farklı kişiliğe bürünmüştür. Bunlar Bellorophontes gibi bazı atlı heronlar, Sisinius, Kral Solomon, Başmelek Mikhael ve Aziz Georgios gibi farklı inançlar için kutsal veya önemli sayılan kişiliklerdir. Bu açıdan Kutsal Süvari ikonografisi tek bir inanca ait bir figür olmaktan ziyade Geç Antik dönemin yoğun senkretizmine bir örnek olarak gösterilebilir. Amuletlerin üzerindeki figürler ise genellikle Aziz Sisinius ve Kral Solomon figürleridir. Ancak bu ikonografide amaç bir figürü temsil etmekten ziyade bir zaferi temsil etmektir. Bu zafer Hıristiyanlığın paganlar karşısında kazandığı zafer, büyük büyücü Kral Solomon'un demonlara karşı kazandığı zafer veya genel anlamında iyinin kötüye karşı zaferi olarak tanımlanabilir. V. ile VII. yüzyıllar arasında Bizans toplumunda üretilip kullanılmış olan Kutsal Süvari imgeleri genellikle bronz kolye ucu veya intaglio tekniğiyle üretilmiş hematit (kantaşı) objelerde görülmekle birlikte; bu ikonografiye yüzüklerde, kol bantlarında, kemerlerde, fibulalarda ve pişmiş toprak tokenlerde de rastlanabilmektedir.

3.4.1 Bellerophontes

Bellerophontes, Yunan mitolojisinde yer alan bir kahramandır. Korinthos kralının oğlu ve Sisiphos'un torunu olan Bellerophontes, işlediği bir cinayet yüzünden kral Proetus'un kendisini affetmesi için Tiryns'e gelir. Burada kraliçe Anteia kendisine âşık olur, ancak Bellerophontes kraliçeyi reddettiğinde kraliçe kendisine tecavüz ettiğini öne sürerek Bellerophontes'i suçlar. Misafiri olan birisini öldüremeyeceği için Kral Proetus onu kayınpederi olan Likya'daki Ksanthos kralı Ioabates'e gönderir. Iobates de misafirini öldürerek tanrıların gazabını üzerine çekmekten korktuğu için Bellerophontes'e imkânsız bir görev vererek ölümüne sebep olmaya karar verir. Bu görev bölgede yerleşmiş olan ve çevreye büyük zararlar veren Khimaera isimli aslan ve keçi başlı, kuyruğu yılan şeklindeki ateş püsküren yaratığın öldürülmesidir. Bellerophontes Pegasus isimindeki kanatlı atı yakalayarak Khimaera'nın üzerinde uçar, onu oklarıyla öldürür. Khimaera'nın düştüğü yerde sonsuz bir ateş yanmaya başlar. Bu bölge günümüz Antalya sınırları içerisinde, Olympos Antik Kenti sit alanında bulunan Yanartaş/Khimaera'dır.

Antik Yunan sanatında bu sahne kanatlı at üzerindeki figürün yere düşmüş gibi görünen yaratık figürünü mızrakla öldürmesi şeklinde görülür. Mitten farklı olarak burada Bellerophontes, ok değil mızrak kullanmaktadır. Figürlerin pozisyonu ve duruşları Kutsal Süvari ikonografisini anımsatmaktadır. Ancak Kutsal Süvari'den farklı olarak kötülüğü temsil eden Khimaera antropomorfik bir biçimde değil, yaratık biçiminde tasvir edilmektedir. Süvarinin bindiği at ise sıradan bir at olmayıp mite uygun olarak kanatlı biçimde, bir Pegasus olarak resmedilir. Diğer bir farklılık ise Bellerophontes figürünün mızrağı tutuş şeklidir. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, Env.no. 2179'da kayıtlı olan siyah üzerine kırmızı figür tekniğiyle resimlendirilmiş olan ve MÖ 425–420 yıllarına tarihlenen bir epinetron (Görsel 1), Bellerophontes'i mızrağı sağ elinde tutarken sol taraftan Khimaera'ya saplarken tasvir etmektedir. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunan bu epinetron, M.Ö. 425-420 yıllarına tarihlendirilmektedir ve Attika bölgesinde faaliyet gösteren, Baltimore Ressamı olarak adlandırılan sanatçıya ithaf edilir. Siyah fon üzerine kırmızı figür tekniğiyle resimlendirilmiş olan epinetron üzerinde Bellerophontes'in Khimaera'yı yenilgiye uğratması sahnesi görülmektedir. Figürler izleyiciye göre sola dönüktür. Miğferli ve pelerinli olarak tasvir edilen Bellerophon, Pegasus üzerindedir. Sağ elinde tuttuğu mızrağı sol tarafından Khimaera'ya doğrultmuştur. Bir yaratık biçiminde betimlenen Khimaera ise yerededir, başını

Bellerophontes'e doğru kaldırılmıştır. Sahne figürlerin pozisyonu, kötülüğün yenilgiye uğratılması, iyiliği temsil eden figürün at üzerinde olması gibi pek çok açıdan Kutsal Süvari sahnelerini anımsatmaktadır.

Görsel.1 Bellerophontes sahneli epinetron, Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, Env.no. 2179

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:NAMA_Epinetron_Bellerophon.jpg

Kutsal Süvari ikonografisinde ise epinetron üzerindeki sahnenin aksine Süvari, sağ elinde tuttuğu mızrağını yine sağ taraftan demona saplamaktadır.

Görsel 2. Ulusal Roma Müzesi'nde bulunan Bellerophontes sahneli seramik tabak

Baltimore Ressamı'na atfedilen siyah üzerine kırmızı figür tekniğiyle resimlendirilmiş ve IV. yüzyılın II. yarısına tarihlenen ve günümüzde Roma Ulusal Müzesi envanterinde bulunan bir seramik tabak üzerinde bulunan sahne ise Kutsal Süvari ikonografisine daha yakındır (Görsel 2).

Siyah fon üzerine kırmızı figür tekniği ve farklı renkteki boyalar kullanılarak resmedilmiş olan bu seramik tabak, başka bir Bellerophon sahnesini göstermektedir. Bu kez figürler izleyiciye göre sağa dönüktür ve figürler daha detaylı betimlenmiştir. Başında Frig tarzı altın bir miğfer bulunan Bellerophon, askeri zırhlar yerine sivil kıyafetler içinde gösterilmiştir. Pegasus, diğer örneğe oranla daha fazla detay içerir. Beyaz kanatları tüylerinin ucuna doğru kahverengi ve sarı tonlarıyla işlenmiştir. Toynakları, yelesi ve kuyruğu altın rengindedir, ayrıca yelesi alınının üzerinden toplanmıştır. Yerdeki Khimaera figürü ise iki ayaklı, aslan gövdeli ve gövdesinin alt yarısı yılanı andırır bir biçimde tasvir edilmiştir. Bellerophon, altın mızrağını sağ eliyle kaldırmış ve sağ tarafından yaratığa doğrultmuştur. Ulusal Roma Müzesi koleksiyonunda yer alan bu eser, M.Ö. IV. yüzyılın II. yarısına tarihlenir, buluntu yeri ise İtalya, Apulia'dır.

Görsel 1. Getty Museum, Env.no. 88.AM.104 numarasıyla kayıtlı olan Bellerophon sahneli altın yüzük.
<https://www.getty.edu/art/collection/object/103WGJ>

Yine İtalya’da, Tarentum şehrinde üretilmiş olan ve Santa Eufemia Ustası’na atfedilen altın yüzük üzerindeki ikonografi de benzer bir biçimdedir (Görsel 3). Aynı bir altın plaka halinde üretilip altın yüzük üzerine applike edilen sahnede, bitkisel bezemelerle çerçevelenmiş olan Bellerophon, Pegasus üzerinde ve sağ elindeki mızrağı sağ tarafından Khimaera’ya saplarken görülmektedir. Figürler yine izleyiciye göre sağ tarafa dönüktür. Bu farklılıklar ve benzerlikler göz önüne alındığında Mısır-Suriye coğrafyasında yaygın olarak üretilen Kutsal Süvari sahneleriyle bir bağlantısının olabileceği veya Bellerophon’un Kutsal Süvari’nin prototipi olduğu söylenemese de iki ikonografinin benzerlikleri yadsınamayacak ölçüdedir. Bunun yanı sıra Antik Yunan atlı heron ikonografisinin de Hıristiyanlığa aktarıldığı ve asker azizler/atlı azizlere dönüştüğü görüşü kabul edilmektedir.

3.4.2. Aziz Sisinius

Dişi demonu öldüren Aziz Sisinius efsanesi Yakın Doğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika’yı kapsayan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır ve mit pek çok dilde anlatılmıştır. Anlatıldığı bölgeye göre isimler değişiklik gösterebilmektedir, örneğin Sisinius adı Romanya’da *Sysoi* olarak bilinir⁹². Araştırmacı Richard Greenfield ise Yunan/Bizans örnekleri üzerine yaptığı araştırma sonucu bu miti anlatan tasvirleri “*Mikhail-type*” ve “*Sisinnius-Melitene type*” adlarını verdiği iki gruba ayırmıştır⁹³. Mite göre dişi demon, Gyllou, yeni doğum yapmış kadınlara ve yeni doğan bebeklere zarar verme amacı güden kötü doğalı bir demondur. Mitin ilk ortaya çıktığı dönemler ise Antik Yunan dönemidir. Mitin ilk versiyonuna göre Gyllou bakire olarak ölen genç bir kadındır ve ölümünden sonra bir hayalet (φάντασμα) dönüşerek kıskançlığı sebebiyle lohusa kadınlara ve bebeklere zarar vermeye başlamıştır. Bu hayalet/demon zaman içerisinde İbrani mitolojisindeki Lilith ile özdeşleşmiş ve Hıristiyan mitolojisine aktarılmıştır. “*Mikhail-type*” mit şu şekilde ilerlemektedir: Bir gün yolda ilerleyen kutsal kişi (İlya peygamber, aziz Sisinius, Mikhael veya bir başkası) bir cadı ile karşılaşır. Cadıya nereye gittiğini sorduğunda ise yakınlarda yeni doğum yapmış bir kadın olduğunu, ona ve bebeğine zarar vermeye gittiği cevabını alır. Bunun üzerine cadıyı engellemek için ona zorla dokuz ismini söyletir ve cadı, bebek bu isimleri gördüğü müddetçe ona zarar veremeyeceğine

⁹² (Toporkov, 2019, s. 314)

⁹³ (Toporkov, 2019, s.315)

yemin eder. Bu sebeple doğum yapacak olan veya yapmış olan kadınları ve bebekleri korumak için kullanılan Kutsal Süvari amuletleri, Lilith'i engellemeye çalışan üç meleğin ve Lilith'in isimleri taşır⁹⁴. “Sisinnius /Melitene-type” mitinde ise asıl kahraman Sisinnios'tur. Kız kardeşi Melitene'nin çocuklarının demon tarafından kaçırılıp öldürülmesi üzerine Sisinnios demonun peşine düşer ve onu alt eder. Daha sonra öldürdüğü çocukları hayata döndürmesi için onu zorlar. Dişi demon ise Sisinnios'a tüm isimlerini sayar ve kendisinin veya Sisinnios'un isimlerini söyleyen veya bu isimleri yazan kişilere dokunmayacağına dair söz verir. Mitin diğer versiyonlarına göre ise demonun “on iki buçuk” adı bulunur, zaman zaman bu isimlerin sayısı yetmiş ikiye kadar çıkabilmektedir.

Mitler kendi aralarında farklılık gösterebilir de A.L. Toporkov bu iki mit arasında yedi ortak nokta belirlemiştir⁹⁵:

1. İki mit de hamileleri, doğum yapanları ve bebekleri kötü şanstı ve kötü gözden korumak için edilen kanonik olmayan, büyü özellikler gösteren dualar içermelidir.
2. Mitlerde en az iki karakter bulunur, karakterlerin sayısı artabilir ancak kutsal kişi ve demon olarak ayrılan iki gruptan fazlası olamaz. Diğer karakterler bu iki gruptan birinde yer almalıdır.
3. Kutsal erkek karakterin adı Sisinnios veya fonetik olarak benzer bir isim olmalıdır. Eğer grupta başka erkek karakterler varsa, onların adları da fonetik olarak Sisinnios'u andırmalıdır.
4. Dişi demon karakteri hamilelere, doğum yapanlara ve bebeklere zarar verme amacı gütmelidir.
5. Metin yapısal olarak bir diyalog içeren “karşılaşma büyüsü” grubuna dahil olmalıdır. Örneğin “Mikhail-type” tamamen bir karşılaşma büyüsüdür, “Sisinnius /Melitene-type” ise yalnızca son bölümde karşılaşma büyüsü özellikleri gösterir.
6. Kutsal kişi demona adını söylemek durumundadır. Demon hem adını hem de kendisine ait diğer adları söylemelidir. Bu isimler çoğunlukla anlamsız olsa da sayılan isimler arasında anlamlı kelimeler ve tanınır isimler görülebilir.

---

⁹⁴ (Toporkov, 2019, s. 315)

⁹⁵ (Toporkov, 2019, s. 316)

7. Mitin sonunda dişi demon tüm adlarının ve/veya kutsal kişinin adının yazıldığı objelerin bulunduğu veya bu isimlerin telaffuz edildiği evlere girmemek üzere söz vermelidir.

“Sisinnius /Melitene-type” efsanesinin en eski örneğine Aramice yazılmış olarak IV. – VIII. yüzyıllar arasına tarihlenen Babil üretimi seramik kupalarda ve Suriye-Filistin bölgelerinde üretilen maden amuletlerde rastlanmaktadır. Buradaki Aramice metin Yunan/Bizans geleneğinden farklıdır. Aramice metnin olay akışı ise şu şekildedir: Demon Siderous, Smamit’in çocuklarını öldürür ve Smamit bir ev inşa ederek oraya sığınır. Üç melek gelir ve eve giriş için izin ister. Smamit meleklerle izin verir ancak Siderous da meleklerle birlikte eve girerek Smamit’in bir çocuğunu daha öldürür. Melekler kaçan Siderous’u denizde yakalar, Siderous kendisini bağışlamaları karşısında bu üç meleğin adının söylendiği evlere girmeyeceğine dair söz verir⁹⁶.

Mitin A.L. Toporkov tarafından “*Version A of the Story of Smamit*” olarak adlandırılan ve “Sisinnius /Melitene-type” efsanesinin temeli olarak tespit ettiği bu metninde Siderous dişi değil erkek bir demondur. Yakalandıktan sonra daha önce öldürdüğü çocukları geri vermez. Mitte demonun adı veya adlarıyla ilgili bir sorgulama veya adlarının apotropaik olarak kullanılmasıyla ilgili bir bölüm yoktur. Ayrıca isimlerin yazılarak apotropaik amulet olarak kullanılabileceği de söylenmez. İbrani metinlerinde ise demon dişidir ve adı Lilith’tir. Mitin iki versiyonunda da meleklerin isimleri ise “s” ve “n” sessiz harflerini içeren isimlerdir. Yunan/Bizans geleneğine geçen metinde demonun ve çocukları öldürülen annenin isimleri değişir, demon dişil bir varlık haline gelir ve üç melek yerine üç kardeş yerleştirilir⁹⁷.

“Mikhail-type” söylencenin temeli ise Solomon’un Vasiyeti olarak bilinen ve ilk örnekleri MS I.yüzyıla tarihlendirilen kanonik olmayan büyü metinlerine dayanmaktadır. Vasiyet’te Solomon’un Obyzouth isimli dişi demonla karşılaşmasından bahsedilmektedir, ancak Toporkov bu efsanesinin İbranice/Yunanca konuşan toplumlar içinde sözlü bir efsane olarak aktarıldığı ve ayrıca kısa metinler halinde apotropaik amaçlarla kullanıldığını savunmaktadır. Solomon’un Vasiyeti’nin MS I.yüzyılda ortaya çıktığı ve MS IV. yüzyılda oluşumunu tamamladığı düşünülürse, temeli bu metin olan

⁹⁶ (Toporkov, 2019, s. 317)

⁹⁷ (Toporkov, 2019, s. 317-318)

“Mikhail-type” mitin de MS IV. yüzyıldan itibaren İbranice/Yunanca konuşan Helenleşmiş Yahudi toplumu içinde bilinir olduğunu söylemek ve Bizans toplumunda bu mitin ürünleri olan apotropaik objelerin yaygınlaştığını söylemek mümkündür⁹⁸.

Romalı kronik yazarı Flavius Josephus, Solomon’un demonları kontrol edebilmek için büyüler yazdığına inanıldığını aktarır. Geç antik dönemde Kutsal Süvari figürünün Solomon olarak düşünüldüğü bilinmektedir, ancak daha sonraki dönemlerde Solomon, Sisinos ile değiştirilmiştir. “Mikhail-type” metni MS VIII. yüzyılda Bizans toplumunda yerleşmiş bir efsane haline gelmişti. Bu metinlerin ele geçen en eski tarihlisi ise Kıbrıs’ta bulunan ve VIII. yüzyıla tarihlenen bir kurşun tablettir. Bu kez Solomon’un yerini Başmelek Mikhael almıştır⁹⁹. Solomon’un yerini Mikhael’in almış olması mitin artık büyü özellikler gösteren apotropaik bir inanışın değil, dini bir inanışın parçası olduğunu göstermektedir.

3.4.3. Solomon

Yahudi geleneğine göre Solomon, Yahudilerin yüce kralı, diğer bir yüce kral olan David’in oğludur. İslam geleneğinde ise yüce peygamber Süleyman olarak bilinir ve babası Davud ile birlikte hem kral hem peygamber olarak anılır. Yahudi-Hıristiyan geleneğine göre Solomon, sahip olduğu mühür ile çeşitli doğüstü güçler kazanmıştır. MS I. yüzyılda eserlerini ortaya koymuş olan Romalı Tarihçi Flavius Iosephus, Solomon’u “Tanrı’nın kendisine demonlara hükmetme ve insanların hastalıklarını iyileştirme sanatı verdiği biri olduğunu ve hastalıkları iyileştiren büyüler yazan” bir kişilik olarak tanımlamıştır¹⁰⁰. Solomon’un yazdığı büyüler ise en erken örneği MS III. yüzyılda derlenmiş olan bir Yahudi-Hıristiyan metni olan Solomon’un Vasiyeti’dir. F. C. Conybeare, ilk örneklerin MS V. yüzyıla kadar gidebileceğini belirtmektedir¹⁰¹. Vasiyet’e göre, Tanrı’dan yardım isteyen Solomon’a Başmelek Mikhael görünmüş ve Tanrı tarafından gönderilen, üzerinde beş kollu yıldız bulunan Mühür’ü ona vermiştir. Bu mühürün demonlar üzerinde hüküm sürme gücü bulunmaktadır. Mührü kuşanan

⁹⁸ (Toporkov, 2019, s. 322)

⁹⁹ (Toporkov, 2019, s. 322)

¹⁰⁰ (Vikan, 1984, s. 80)

¹⁰¹ (Conybeare, 1898, s. 1)

Solomon, tüm demonları kendisine çağırır ve onların isimlerini, burçlarını ve güçlerini öğrenir. Bu sayede demonlar ona boyun eğer ve Tapınak'ın inşasında yardım ederler¹⁰². Solomon'un Vasiyeti'nde adı geçen demonlar ve özellikleri "Erken Hıristiyanlıkta Şeytan ve Demonlar" başlığında incelenmiştir. Bu güce aynı zamanda bilgelik, Tanrı'nın Ruhu ve Tanrı'nın gücü de denmektedir. Bu sayede Solomon gökteki, yeryüzündeki ve yeraltındaki ruhlar üzerinde güç sahibidir. Aynı metinde çeşitli hastalıklara sebebiyet veren demonların isimleri de verilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri yeni doğan bebekleri öldüren dişi demon Obyzouth'tur.

Atina Benaki Müzesi envanterinde bulunan intaglio tekniğiyle işlenmiş bir hematit (kantaşı) amulet üzerinde Solomon figürü görülebilmektedir. Amuletin bir yüzü figürlü ve yazıtlı iken, diğer yüzünde yalnızca yazıt ve bir sembol görülür. Ön yüzde üst kısımda kazınmış olan COLOMWN (Solomon) isminin altında, sıçrayan bir atın üzerindeki Solomon işlenmiştir. Figür izleyiciye göre sağa dönüktür. Askeri giyimli ve pelerinli olan Solomon, sağ elinde tuttuğu mızrağı yerde bulunan figüre saplamak üzeredir. Yerdeki dişi demon figürü ise uzun saçlıdır, sağ elini Solomon'a doğru yakarır biçimde kaldırmıştır. Üzerinde kıyafet bulunmaz. Solomon'un arkasında ise, sağ ve sol yanında birer altı kollu yıldız görülür.

---

¹⁰² (Conybeare, 1898, s. 1)

4. KİLİSE'NİN KARŞI ÇIKIŞI

Kilise Babalarının ve önemli dini figürlerin büyü ve sihir kullanımını hoş görmedikleri, bunların şeytan işi olduğunu veya büyücülerini şarlatanlıkla suçladıkları açıktır. Kilise otoriteleri bu tür amulet, büyü ve sihirbazlık gibi pratiklere tümüyle karşı çıkmaktaydı. Ancak M.W. Dickie burada bir çelişkiye dikkat çekmektedir. Dini otoriteler bazı zamanlar büyücü ve sihirbazları şarlatan olarak tanımlasalar da bazen de onlar hakkında ciddi birer tehditmiş gibi konuşmaktadır. Büyünün ise tamamen gücünü Şeytan'dan almasına rağmen gerçekten işe yarayıp yaramadığı, bir illüzyon olup olmadığı dönemin dini yazılarında belirsizdir. Benzer bir durum Eski Ahit'te de görülür. Mısır'dan Çıkış (*Exodus*) bölümünde Tanrı, Musa ve Harun'a Firavun'un karşısında mucizeler göstermelerini söyler, Tanrı'nın sözüne göre Harun asasını yere attığında asa yılanı dönüşecektir. Ancak Firavun bundan etkilenmeyecektir. Tanrı'nın buyurduğu gibi olur ve Firavun bu mucize karşısında etkilenmeyerek Mısır'ın bilgelerini, büyücü ve sihirbazlarını çağırır. Büyücüler de asalarını yılanı çevirirler, ancak bunu Tanrı'nın inayetiyle değil "gizli sanatlarını" kullanarak yaparlar. Daha sonra Tanrı Harun'a asasını Nil'e vurmasını ve nehri kana çevirmesini ister. Harun bu mucizeyi de gerçekleştirir fakat büyücüler gizli sanatlarıyla bu mucizeyi de taklit etmeyi başarırlar. Ancak bu büyücülerin sanatlarının gerçekten işe yarayıp yaramadığı, gerçekleştirilen mucizenin illüzyon olup olmadığı belirsizdir. Gerçek olması durumunda ise söylediklerinin gerçekleşmesi için Tanrı tarafından sanatlarının kullanılmasına izin verilmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Yeni Ahit'in ek bölümlerinden olan Elçilerin İşleri'nde aktarılan olayların ise yalnızca birinde büyücülük açıkça göz boyamadır. Samiriye'de bulunan Simon adındaki büyücünün işleri anlatılırken sihirbazlık numaralarıyla kendisini büyük göstermeye çalışan biri olduğundan bahsedilmektedir. Demek ki Simon aslında büyük bir adam değildir ancak halkın gözünü boyayarak yüce bir kişi olduğu izlenimi vermektedir.

Eski ve Yeni Ahitler'deki bu belirsizliğe karşın açık olan şudur ki Kilise Babalarının tutumu Roma yetkililerinin tutumuyla aynıdır, iki grup da sosyal olarak yıkıcı bir etken olarak düşündükleri büyüü şiddetle yasaklar¹⁰³. Ancak Kutsal Kitap'ta büyüü açıkça yasaklayan bir emir bulunmamaktadır, en nihayetinde İsa'ya ilk tapınanlar *magi* olarak adlandırılan üç kraldır. İsa'nın gösterdiği mucizeler; ölüleri diriltmesi, hastaları

¹⁰³ (Dicke, 1995, s. 9-10)

iyileştirmesi, şeytan çıkarması o dönem insanları için büyüyle eşdeğerdi ve İsa sadece basit bir sihirbazdı¹⁰⁴. MS II.yüzyılda yaşamış olan Platoncu filozof Celsus, İsa'yı pazar yerlerinde para kazanmak için sihir gösterileri yapan şarlatanlarla bir tutmaktadır¹⁰⁵. Yeni Ahit'in diğer kısımlarındaki büyücülerden de olumsuz olarak bahsedilse bile direkt olarak büyücü olmalarına bir karşı bir duruş görülmemektedir. Aziz Jerome olarak bilinen Eusebius Sophronius Hieronymus bu durumu şu şekilde aşmıştır: Büyü, yasaklanan tensel hazlar içerisindeki çünkü örneğin büyü kullanılarak aşık edilen birisi aşkın objesi haline gelmektedir.

Kilise otoriteleri ise büyücüler ve onların pratiklerini reddetmekle birlikte çeşitli demonların insanlara zarar verme yetkisi olduğunu kabul etmekteydi. Demonların sebep olduğu hastalıkların iyileştirilmesi sırasında pagan apotropaik pratiklerinin işe yaraması pratiğin gücüyle değil, vücuda girerek hastalıklara sebep olan varlıkların vücudu terk etmesiyle açıklanıyordu. Kullanılan yöntemler aslında etkisizdi. Caesarealı Basileios, Nyssalı Gregorios ve Ioannes Khrysostomos *invidia* amuletlerinin kullanılmasının yanlış olduğunu söylemişti¹⁰⁶. Nazar olayı tamamen kocakarı inancıydı. Babalara göre bu tür apotropaik pratikler kahinlere veya astrologlara danışmak gibi demon kültürüyle ilgili bir durumdu ve yasaklanmalıydı¹⁰⁷

Hasta çocukların iyileşmesi için kullanılan apotropaik pratiklerin Kilise Babaları tarafından reddedildiği iki yazı bilinir. Caesarealı Basileios, çocuğun boynu etrafına işe yaramaz harfler (τοὺς πειεργουὺς χαρακτηραὺς) çizen bir efsuncuya başvurulmasını kınar. Ioannes Khrysostomos da benzer bir durumda ailenin şifa amaçlı amulet yapmasını (περιαπτα) kınamaktadır. Athanasius'a atfedilen bir yazıda, Athanasius şarap karşılığı bir yılını efsunlayan cadıyı küçümsemektedir. Ona göre şifa bulmanın yolu Haç'ın kurtarıcı mührünü reddetmek değil, Mezmurlar'ın 40:5 pasajını okumaktadır: “*Ruhumu iyileştir.*” Nazianzuslu Gregorios amulet ve büyülerin kullanılmasını reddeder ve “*en yüce ve iyi flakterion*” olarak Teslis'i gösterir.

¹⁰⁴ (Kahlos, 2015, s. 149-150)

¹⁰⁵ (Kahlos, 2015, s. 150)

¹⁰⁶ (Walter, 1991, s. 34)

¹⁰⁷ (Walter, 1991, s. 34)

MS 363 yılında Laodicea ad Phrygia Pacatiana şehrinde toplanan Laodicea Synodu'nda alınan kararlardan birisi de büyücülük ve amuletlerle ilgiliydi. Synod'un 36 numaralı kanonu şu şekilde kabul edilmiştir:

“Rahipler veya ruhban sınıfından olanlar büyücü (μάγοι), efsuncu (επισοίδοι), matematikçi veya astrolog olmayacaklar veya amulet denen şeyleri (περίαιμα) yapmayacaklar, çünkü bunlar kişinin ruhunu zincire vurur ve bunları üzerinde taşıyanların Kilise'den uzaklaştırılmalarını emretmekteyiz.”

XII. yüzyılda Anthiokheia Patriği olarak görev yapmış olan Theodoros Balsamon, bu kanonda yasaklanan işleri şu şekilde açıklamaktadır: *Büyücüler herhangi bir amaç için şeytani yardıma çağıran kişilerdir. Efsuncular tılsım ve büyü sözler söyleyerek şeytanları kendilerine hizmet için çağıran kişilerdir. Matematikçiler olarak bahsedilen kişiler göksel cisimlerin evreni ve dünyayı yönettiğine inananlardır. Astrologlar ise yıldızları izleyerek demonların yardımıyla gelecekte haber verenlerdir.*

Zeger Bernhard van Espen ise Zonaras'ın tüm astronomi ve matematik bilimlerinin ruhban sınıfı içinde yasaklanmadığını, yalnızca bilimsel yöntemlerin kişilerin çıkarları için istismar edilmesinin yasaklandığını belirttiğini aktarmaktadır, zira ruhban sınıfı bilimsel yöntemleri halktan daha kolay biçimde istismar edecek yetkinliğe sahiptir¹⁰⁸.

MS 375-380 yıllarında muhtemelen Anthiokheia kentinde derlenen *Constitutiones Apostolorum* eserinde amulet yapımclarının (περίαιμματα) vaftiz olmuşlarsa bile tekrar vaftiz olmaları gerektiği söylenmektedir¹⁰⁹.

Papa Genasius I'e atfedilen ve MS VI. yüzyıla tarihlenen *Decretum Gelasianum*'da ise üzerinde demonların isminin yazılı olduğu *phlacterianın* kullanılması yasaklanmıştır¹¹⁰.

Anlaşılan odur ki Hristiyanlık apotropaik pratikleri değil, pagan pratiklerini yasaklamaktadır. Örneğin Nysalı Gregorios'un kızkardeşi Macrina flakterion olarak adlandırdığı demir bir haç takmaktaydı. Bu durum Nazianzuslu Gregorios'un Teslis'i en yüce flakterion olarak göstermesinin pratiğe dökülmüş halidir, apotropaik pratik devam

¹⁰⁸ (Percival, 1900, s. 151)

¹⁰⁹ (Walter, 1991, s. 35)

¹¹⁰ (Walter, 1991, s. 35)

etmektedir ancak koruması istenen obje insanlığın İlk Günah'tan kurtulmasını sağlayan Haç'tır.

MS 692 yılında toplanan Quinisext veya Trullo Konsili'nin 61. Kanonu olarak kabul edilen kararlar falcılara, kahinlere ve genel anlamda büyücülere karşı alınmıştır. Geç Antik Çağın sonlarına doğru, VII.yüzyıl gibi geç bir tarihte bile böyle bir kararın alınmış olması Kilise'nin tüm karşı çıkışına rağmen belli pratiklerin halk arasında hala rağbet gördüğünü ve tamamıyla engellenemediğini göstermektedir. Kanon 61 şu şekildedir¹¹¹:

Kim bir gizi öğrenmek için kendisini bir hekatontarkh veya şeytanlara teslim ederse, o kişi altı yıl cezalandırılır. Aynı şekilde yanlarında ayı gezdirip büyülü sözler arayanlara katılanlar, bulutları uzaklaştıranlar, talih ve kadere inananlar da Kilise cemaatinden kovulacaklardır.

Karl Joseph von Hefele'nin kanon hakkında açıklaması şu şekildedir: Theodoros Balsamon'un aktardığına göre *hekatontarkh* toplum içinde gizli bilgilere sahip olduğu için saygı gören yaşlı insanlardır. Bunlar dışı ayıların tüylerini şifa veya amulet malzemesi olarak satarlar. Aziz Khrysostomos da uygulanan bu pratiklerin İsa'nın adıyla yapıldığını söyleyerek meşrulaştırmaya çalışanlara karşı çıkarak "*Tanrı'nın adını istismar edenler en çok nefret edilmesi gerekenlerdir ve Hıristiyan olduklarını göstermeye çalışsalar da hareketleri kafir olduklarını kanıtlar.*" diyerek bu kişilerin direkt olarak Hıristiyan olamayacaklarını belirtir. Ancak büyücü olmayıp insanlar üzerinde mucizeler gösteren, şeytan çıkararak ve şifa dağıtan havari ve azizler de İsa'nın adını kullanmaktadır ve pratikte ikisi de İsa'nın adını kullanan büyücülerle azizleri halkın ayırt etmesi mümkün değildir¹¹². Bu durumda halkın da Kilise'nin görüşlerine uyması gerekir; dini otorite kimin Tanrı'nın, kimin Şeytan'ın gücüyle işler yaptığını belirleyen ve buna karşı önlem ve cezalar öngörme yetkisi bulunan tek otoritedir.

---

¹¹¹ (Percival, 1900, s. 393)

¹¹² (Kahlos, 2015, s. 150)

5. ERKEN BİZANS'TA BİLİM VE OKÜLT BİLİMLER: ASTRONOMİ, ASTROLOJİ VE SİMYA

“Okült” kelimesi, güncel Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde Türkçe bir kelime olarak verilmemiş olmakla birlikte adı geçen sözlükte “okültizm” kelimesi yer almaktadır. TDK Sözlüğü’ne göre okültizm, *gizcilik* anlamına gelmektedir ve etimolojik olarak Fransızca “*occultisme*” kelimesine dayanmaktadır. Kelime Fransızca olarak ise ilk defa 1842’de Jean-Baptiste Richard de Randonvilliers tarafından hazırlanan “*Dictionnaire des mots nouveaux*” (Yeni Kelimeler Sözlüğü) içerisinde “*l’occultisme*” şeklinde verilmiştir. Etimolojik olarak kelime, Latince “*occultus*” kelimesinden türetilmiştir. Occultus ise; “*gizli, saklı*” anlamlarına gelmektedir. İlk olarak XVI. yüzyılda simyacılık, astroloji ve büyü gibi Aydınlanma döneminde “psödo-bilim” olarak görülmeye başlanan bilim dalları için kullanılmaya başlanmış olan kelime, genel olarak gizli bir bilgiye ulaşma çabası içinde bulunan uğraşları tabir etmek için kullanılmaktadır. Günümüzde simyacılık, astronomi ve büyücülük corpuslarının yoğun bir inceleme altında olması bu sözde bilimler için yeni kapılar açmış ve Aydınlanma dönemi bilim insanlarının sözde bilim olmakla yaftaladığı bu uğraşlar eski şöhretlerini geri kazanmaya başlamışlardır. Zira bu sözde bilim dalları günümüz bilim dallarının oluşmasına temel hazırlamış olup, kendi içerisinde deney ve gözleme dayanan ve kümülatif bilgi birikimine sahip olan dallar olmaları sebebiyle birer bilim dalı olarak bile görülebilirler. Örneğin simya, kimya biliminin gelişmesinde yadsınamaz bir yer tutar ve antik dönem bilgi birikiminin Avrupa’ya aktarılması simyacılar sayesinde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde astroloji bilgi birikiminin astrologlar ve falcılar tarafından Batı’ya aktarılması sayesinde Sümer, Babil ve Mısır gökbilimcilerinin çalışmaları günümüz astronomi bilimine ön ayak olmuştur. Astroloji ve simya gibi belirli bilim dallarının incelenmesi gerçekleştirilmiş olsa da, Bizans İmparatorluğu’nda okült bilimlerin toplu bir incelenmesi ise ilk kez P. Magdalino ve M.Mavroudi’nin editörlüğünde 2006 yılında hazırlanan “*The Occult Sciences in Byzantium*” kitabıyla gerçekleşmiştir¹¹³. Ancak *bilim*, *okült bilim* ve *büyü* birbirlerinden ayrılması güç olan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. M. Mavroudi, şöyle bir açıklama yapmıştır: Büyücü kelimesi, klasik eğitimden geçmiş ve bazıları sosyal konumu yüksek olan, okült bilgiye erişimi bulunan kişileri tanımlamak için yetersiz olmaktadır ve

¹¹³ (Mavroudi ve Magdalino, 2006, s. 11)

toplum tarafından kocakarılar olarak görülmeye daha müsait olan büyücü ve sihirbazlarla aynı şekilde değerlendirilmemelidirler¹¹⁴. 1923'te sekiz ciltlik *History of Magic and Experimental Science* eserini yayımlayan Lynn Thorndike ise eserinde tüm okült sanat ve bilimleri, batıl inançları ve folklorü konu kapsamına dahil ettiğini belirterek büyücülerin deney yapan ilk kişiler olduğunu ve büyü çalışılmadan deneysel bilimlerin anlaşılamayacağı için ikisinin birlikte çalışılması gerektiği savunmuştur¹¹⁵.

Bizans'ta bilimsel düşüncenin temeli Antik Yunan düşüncesine dayanmaktadır. Antik dönemden kalan bilimsel risaleler Bizans dönemi boyunca defalarca kopyalanmış ve haklarında yorumlar yazılmıştı. Bu yorumlamalar genellikle büyük bilim merkezleri olan Alexandria, Suriye ve Atina ekollerinin düşüncelerine dayanmaktaydı. Diğer bir kaynak ise İbranice, Latince ve Arapça bilimsel çalışmaların Yunancaya tercüme edilmesi idi¹¹⁶. MÖ VII. yüzyılda ortaya çıkan kozmoloji ve fizik düşüncelerinden itibaren Yunan bilimsel düşüncesi İonia şehirlerinde, özellikle Miletos, Khios ve Samos'da gelişmeye başladı. İlk bilimsel deneyler ise doğal fenomenlerin yine doğal sebeplerle açıklanabileceğini söyleyen İyonyalı düşünürler tarafından yapıldı. Birbirlerinin takipçisi olan Thales (MÖ 625-547), Anaximenes (MÖ 585-525), Pythagoras (MÖ 570-480) ve Heraklitus (MÖ 550-480) kümülatif bilginin birikerek matematik, astronomi ve müzik teorisinin temellerinin atılmasına önyak oldular¹¹⁷. Bilimsel düşüncenin çıkarıma dayalı metodolojik bir temele oturtulması ve ilk formülasyon ise Aristoteles tarafından gerçekleştirildi. Aristoteles'e göre bilim, ikinci felsefe idi. Aristoteles'in Makedon Kralı Philippos II'nin oğlu Aleksandros'un öğretmeni olması, Aleksandros'un büyük imparatorluğunun dağılması sonucu Mısır topraklarının komutan Ptolemaios Soter tarafından ele geçirilmesi ve Yunan düşüncesinin bölgede hâkim olmasıyla Helen/Mısır düşüncesi ortaya çıktı. Mısır; astronomi, tıp ve matematik alanlarında büyük atılımlar yapıldığı bir bölge haline geldi. Antik dünyanın en büyük kütüphanesi olan Alexandria Kütüphanesi de Ptolemaioslar tarafından kuruldu ve Helenistik dünyanın bilim merkezi olarak öne çıktı. Tahminlere göre MÖ 48 yılında Kütüphane'de yaklaşık 700.000 papirüs muhafaza edilmekteydi¹¹⁸.

---

¹¹⁴ (Mavroudi ve Magdalino, 2006, s. 12)

¹¹⁵ (Mavroudi, 2006, s. 39)

¹¹⁶ (Tihon, 2013, s. 190)

¹¹⁷ (Lazaris, 2020, s. 1)

¹¹⁸ (Lazaris, 2020, s. 2)

Mısır'ın Roma hakimiyetine girmesi ve Alexandria'nın *Aegyptus* eyaletinin başkenti olmasıyla bu bilimsel çalışmalar devam etti ve Alexandria bilim merkezi olarak ününü korudu. Geç Antik dönemde, MS IV ve V. yüzyıllara değin bilimin yuvası Alexandria idi. MS I.yüzyıl sonrasında Hıristiyanlığın yayılmasıyla toplum yapısının değışmesi bilimselliğe yaklaşımı da değıştirdi. Bizans döneminde Mısır eski parlak bilimsel günlerini geride bırakmış ve yeni düşünce yapısına ayak uydurmaya başlamıştı. Pek çok araştırmacı Bizans döneminde bilimsel çalışmaların önemini kaybettiğini savunmaktadır, Bizans'ın bilime tek katkısı geçmişten gelen bilgi birikimini Batı'ya aktarması olmuştur. Bizans bilimi üzerine eser veren K.Vogel, Bizans'ın bilim tarihinde oldukça önemli bir yeri olduğunu, ancak bu önemin bilimin geliştirilmesinden değil yalnızca Antik dünyanın sağlam bilimsel temellerini koruyarak Batılılara aktarmasından geldiğini söylemektedir¹¹⁹. Bizans döneminde eğitim sistemi Geç Antik dönemdeki şekilde devam etmekteydi, *trivium* ve *quadrivium*'a (matematik, astronomi, müzik, aritmetik, geometri) dayalı klasik eğitim önemini korumaktaydı. Ancak Bizans imparatorları tarafından hiçbir zaman salt bilime hizmet edecek bir yapı kurulmamıştı, Bizanslı bilim insanlarıysa uzmandan ziyade ansiklopedik bilgiye sahip okumuş insanlardı; astronomik hesaplamalar yapabilirler, Eukleides'in teorilerini anlayabilir, Kutsal Kitap hakkında risaleler yazabilir, felsefe tartışabilir, şiir ve oratoryolar yazabilir, ve bunların hepsini Antik Yunancanın, A.Tihon'un deyimiyle, yapay bir kopyasını kullanarak yaparlardı¹²⁰.

MS VI. yüzyılda Iustinianus döneminde sanat, edebiyat ve mimari gelişme gösterse de aynı gelişme bilimsel konularda görülmemektedir. MS VII ve VIII. yüzyıllarda Arap akınları ve VIII. yüzyılın İkonomakhia'sı entelektüel dünyaya büyük darbe vurdu. MS 640 yılında Arapların Mısır'ı ele geçirmesiyle de Mısır bilim dünyasının öncüsü rolünü kaybetti. MS IX. yüzyılda yaşanan ve Makedon Rönesansı olarak adlandırılan entelektüel atılım sırasında aralarında Eukleides, Alexandrealı Theon, Ptolemaios gibi bilim insanlarının eserleri lüks biçimde kopyalandı ve çoğaltıldı, bazı yeni bilimsel eserler hazırlandı. MS X. yüzyıl Ansiklopediler Devri olarak anılır ve çok az eser günümüze ulaşabilmiştir. XI. ve XII. yüzyıllar ise önemli bilimsel gelişmelerin yaşandığı dönemlerdir. Bu gelişmeler 1204'te Konstantinopolis'in Haçlılarca ele geçirilmesi sonucu duraksamaya uğradı. Latinler döneminde bilim insanları çalışmalarına Nikaia'da

¹¹⁹ (Lazaris, 2020, s. 3)

¹²⁰ (Tihon, 2013, s. 190)

devam ettiler¹²¹. 1261’de kentin geri alınmasıyla bilim merkezi tekrar Konstantinopolis haline geldi, parşömen yerine kullanılmaya başlanan kâğıdın ucuz ve üretiminin kolay olması bilimsel çalışmalara önemli bir destek sağladı. Latin istilası sırasında hasar gören yazmalar restore edildi, kaybolan kopyalar tekrar üretildi. Kentin Osmanlılarca fethine değin devam eden bu Palaiologos Rönesansı dönemi, Avrupa’daki Rönesans hareketine de önyak oldu¹²².

Ancak araştırmacılar arasında yaygın olan bir soru Bizans bilimini de kapsamaktadır: Galileo’nun tekniklerinden önce bilim gerçekten var mıydı? Astronomi, matematik, tıp, botanik, zooloji, simya ve astroloji alanlarında verilen geniş Bizans külliyyatı bilim sayılmalı mıdır?¹²³ Avrupa’da gerçekleşen Galileo Devrimi’nde bilimsel çalışmalar üç gereklilikle karakterize edilmiştir:

1. Filozofların bu konudaki düşünceleri ne olursa olsun, bilim gerçekliktir.
2. Bilim bir açıklama arar.
3. Bilim güvenilir olmalıdır.

Bu sunulan gereklilikler sebebiyle kesin ölçümlerin yapılmasını sağlayan teknik donanımın olmadığı dönemlerde yapılan, yalnızca deneme-yanılma ve gözleme dayanan çalışmaların bilimsel çalışma sayılamayacağı bazı araştırmacılar tarafından iddia edilmektedir¹²⁴.

Bizans döneminde bilim konusunda yaşanan bir diğer sorun da din ve bilimin birbirlerine ne ölçüde etki etmesi gerektiği tartışmalarıdır. Geç Antik dönem inanç (*πιστις*) ve mantık (*λογος*) arasındaki tartışmalarla geçmişti. Dini metinler kesin bir gerçeklikle kabul edilmek zorundaydı, mantığa uygun olmasına gerek yoktu. Bu tür bilgi Hıristiyanlar tarafından *içsel bilgi* olarak nitelendirilmekteydi. *Dışsal bilgi* ise kökeni insan olduğundan doğruluğu kesin olarak bilinemeyecek, her zaman hatalı olması muhtemel olan bilgiydi. Bu bilgi genellikle *kâfir* olarak tanınan filozoflar ve araştırmacılar tarafından savunulurdu. MS I. ve III. yüzyıllar arasında bu tartışmalar devam etmiş ve toplumun Hıristiyanlaşıp düşüncelerin gelenekleşmesiyle önemini kaybetmeye

---

¹²¹ (Tihon, 2013, s. 191)

¹²² (Tihon, 2013, s. 192)

¹²³ (Lazaris, 2020, s. 4)

¹²⁴ (Lazaris, 2020, s. 4)

başlamıştır. Bu tartışmaların bir sonucu da Geç Antik dönemde yapılan çalışmaların hem Kutsal Kitap hem de Antik düşünce etkisinde kalarak gelişmesi olmuştur¹²⁵. MS I. yüzyıldan itibaren Hıristiyanların Yunanca dilini kullanmaları bir yandan Helen mirasını kullanabilmelerini, bir yandan da Eski Ahit, Septuagint, Philo ve Flavius Josephus'un çalışmalarına hâkim olmalarını sağlamıştı. Bu Hıristiyan araştırmacı ve düşünürlerin büyük çoğunluğu da klasik eğitim almış, antik metinlere hâkim, Grek-Roma *paideias*ında yetişmiş kişilerdi. MS II. yüzyılda ise Grek-Roma mirasının Kutsal Kitap ile uyumlu olabileceği görüşleri yayıldı. Bu görüşler “filozof şehit” Nabluslu Iustinus'da kişileşti ve insani logos ile Tanrısal Logos arasında bir çatışma olmadığını gösterdi. Bilgi Tanrı'nın Sözü'nden gelmekteydi ve Hakikat yalnızca bir tane olduğuna göre o da Hıristiyan hakikati olmalıydı. Iustinus'a göre “*paganların öğrettiği tüm iyi şeyler Hıristiyanlara aittir.*”¹²⁶

Bu durum MS II. yüzyıl sonlarında değişmeye başladı. MS 180 yılında Tatianus Yunan felsefesine karşı “barbarların felsefesini” savundu ve kendisi Yunan felsefesi konusunda önde gelen bir filozof olmasına rağmen Yunan felsefesinin işe yaramaz olduğunu öne sürdü. Çağdaşı olan Anthiokheialı Theophilos ise Tanrısal bilginin kesinliğini ve insani bilginin kesin olmamasını reddetti. Irenaeus ise felsefeyi *tüm dinsizliklerin anası* olarak adlandırdı. Alexandreialı Clemens *Stromata* eserinde ise felsefe öğreten bazı Hıristiyan öğretmenlerin varlığından bahsederken bunun Şeytan'ın işi olduğunu söyler. MS III. yüzyılda Süryanice olarak yazılan *Didascalia Apostolorum* ise Kutsal Kitap'ın Hıristiyan kültürünü oluşturmak için yeterli olduğunu belirterek Grek-Roma kültürünü reddetmiştir¹²⁷.

---

¹²⁵ (Inglebert, 2020, s. 27-28)

¹²⁶ (Inglebert, 2020, s. 31)

¹²⁷ (Inglebert, 2020, s. 32)

5.1. BİZANS ASTRONOMİSİ VE ASTROLOJİSİ

İnsanların geleceği görebilmek için oluşturduğu sanatlar arasında en karmaşık ve en sofistike olanı horoskopların oluşturulması için felsefeye ve astronomiye ihtiyaç duyan astrolojidir¹²⁸. Roma döneminde astroloji, kehanet sanatlarının en güvenilirli olarak görülmekteydi. Hadrianus gibi bazı imparatorlar astrolojiye oldukça meraklıydı, ancak Iulius Caesar'ın ölümü ile Marcus Aurelius'un ölümü arasında geçen sürede en az sekiz adet astrolojiyi yasaklayan fermanın varlığı bilinmektedir. Bu fermanlar geçici önlemler olup astrologların sanatlarını icra etmediği müddetçe huzur içinde yaşamalarına müsaade edilmekteydi. Diocletianus döneminde yönetim için tehlikeli görülen kehanet sanatları hakkında geçici kararlar genişletildi ve yerel yasaklamalar imparatorluk çapına yayıldı, fakat bu yasaklamalar yine geçici statüdeydi. Yasakların kalıcı hale gelmesi ise Hıristiyanlık döneminde gerçekleşti¹²⁹. Bizans'ta astronomi biliminin Ptolemaios'un *Almagest (Syntaxis mathematica)* ve *Prokheiroi Kanones (Πρόχειροι κανόνες)* çalışmaları ile, bu çalışmaların özellikle Alexandrealı Theon tarafından yazılan yorumlamaları üzerine kurulmuştur. Ptolemaios'un etkisi Bizans devletinin sonuna değin devam etmiştir. Ancak günümüzde Bizans astronomisi konusunda kapsamlı çalışmalar ne yazık ki yapılmamıştır. Konudaki en önemli kaynaklar 1880 yılında H. Usener tarafından yayınlanan Alexandrealı Stephanus'un *Commentarium in Ptolemai canones* eseri ve 1898-1953 yılları arasında yayınlanan *Catalogus Codicum Astrologicum Graecorum* kataloğudur¹³⁰.

Bizans toplumunda yalnızca astronom olarak çalışan birisini bulmak zordur, zira astronomi genellikle araştırmacıların tek alanı değildi. Bu araştırmacıların çalıştıkları konular ise matematiksel formüllerle gök cisimlerinin hareketlerinin hesaplanması, tutulma takvimlerinin oluşturulması gibi işlerdi¹³¹. Ptolemaios'u takip eden Bizanslı astronomlar gök cisimlerinin hareketinin çalışılması olan astronomi ile bu hareketlerin fiziksel dünyaya yansımalarının çalışıldığı astrolojiyi iki ayrı bilim dalı olarak ayırmışlardır. Ancak hareketlerin yeryüzündeki etkilerinin hesaplanabilmesi için hareket tablolarına ihtiyaç duyulduğundan astroloji, astronomiye bağlı idi. Yine de sınırların

¹²⁸ (Papathanassiou, 2006, s. 163)

¹²⁹ (Papathanassiou, 2006, s. 166-167)

¹³⁰ (Caudano, 2020, s. 201)

¹³¹ (Caudano, 2020, s. 203)

oldukça belirsiz olması zaman zaman astronomi ve astroloji arasındaki sınır algısının tamamen yok olmasına sebep olmuştur, örneğin Kilise ve seküler otorite genellikle astronomi adını kullanarak astrolojiyi kast etmiş, MS XII. yüzyılda astronomi biliminin tamamen yasaklanması istenmiştir¹³².

Bizans astronomi biliminin beslendiği en önemli kaynak, Alexandriyalı Ptolemaios'un eseri *Almagest* veya *Syntaxis mathematica* eseridir. Bu eser 13 ciltten oluşur ve Helen matematiksel astronomisinin sistematik bir derlemesini sunar; teoriler, modeller, gök cisimlerinin hareketlerinin hesaplanması için tablolar içerir. *Πρόχειροι κανόνες* eseri ise *Almagest*'in içermediği tüm diğer bilgiler ile birlikte tabloların güncellenmiş halini içermektedir. Ptolemaios'un eserleri eğitim sistemine dahil edilmesine ve yaygın olarak çalışılmasına rağmen çok az eleştiri almıştır; hakkında yazılan risaleler ise eserlerde sunulan hesaplamalar ve eserin mantıksal arka planı hakkında değil, hesaplamaların öğretmenler tarafından nasıl öğretilmesi gerektiğiyle ilgilidir¹³³. Ptolemaios'un modeline getirilen az sayıdaki eleştirilerden biri de Atinalı Neoplatonist filozof Proklus'un kaleme aldığı *Hypotyposis astronomicarum positionum* (Astronomik Modellerin Çizimi) eseridir. Proklus bir filozof olarak gezegen ve yıldızların hareketlerinden ziyade hareket sebeplerine yoğunlaşmıştı. Bu sebeple *Almagest*'te gök cisimlerinin konumlarının hesaplanması için önerilen yöntemlerin gerekliliğini kabul etmesine rağmen bu formüllerin hareket hakikatlerini ortaya koyamadığını belirtir¹³⁴.

Astronomi diğer bilim dalları gibi Geç İmparatorluk/Erken Bizans döneminde Mısır'da, özellikle Alexandria'a gelişmiştir. Kentteki yoğun Neoplatonist ekolün de etkisiyle yine muhtemelen Neoplatoncu olan düşünürler tarafından Ptolemaios'un eserlerine risaleler kaleme alınmıştır. Özellikle MS V. ve VI. yüzyıllar Alexandria'da çok sayıda yorumlamanın yazıldığı dönemlerdir. İlk Bizanslı astronomi çalışması denebilecek çalışma ise yaklaşık MS 610 yılında Alexandriyalı Stephanos'un kaleme aldığı el kitabıdır. Mısır'ın düşüşünden kısa süre önce imparator Herakleios tarafından Konstantinopolis'e çağrılan Stephanos, Alexandria ekolünün son temsilcilerinden olarak kabul edilmektedir¹³⁵. Bu el kitabı Ptolemaios'un *Kanones* eserine bir yorum

---

¹³² (Caudano, 2020, s. 204-205)

¹³³ (Caudano, 2020, s. 205-206)

¹³⁴ (Caudano, 2020, s. 206-207)

¹³⁵ (Tihon, 2013, s. 195)

olarak yazılan Alexandrealı Theon'un *Kısa Yorum* eserini örnek almıştır. Stephanos'un eseri Ptolemaios'un tablolarını illüstrasyonlar eşliğinde açıklamakta ve hesaplamalarda yol göstermeyi amaçlamaktadır. İlk kez bu eserde Bizans elementlerini astronomi bilimine girdiği görülür, örneğin başkent rakımının hesaplanması için formüller kitapta bulunmaktadır. Kitabın sonuna ise imparator Herakleios'un kendisi tarafından Paskalya gününü hesaplamak için kullanılacak bir metot ve kronoloji ile ilgili bazı bölümler eklenmiştir¹³⁶.

Astronomların kullandığı bilinen usturlaplar dışında neredeyse hiçbir alet kayda geçmemiştir. İlk kez MS VI. yüzyılda Ioannes Philoponus'un *De usu astrolabii* (Usturlapların Kullanılması Üzerine) eserinde tarif edilen usturlap, Bizans dönemi boyunca yıldız haritalarının hesaplanması için kullanılmıştır. Ele geçen en eski usturlap ise *astrolabe of Brescia* olarak bilinen ve 1062 yılında Sergios isimli bir kişi için üretilmiş olan usturlaptır¹³⁷.

Bizans astronomisinin günümüz bilimlerine önemli bir katkısı da Alexandria'da faaliyet gösteren çoğu düşünür ve araştırmacının isimlerini, çalışmalarını, ders notlarını korumuş ve günümüze aktarmış olmasıdır. Bu isimler arasında Hypatia, Syneios, Serapion, Marinus sayılabilir.

Astroloji ise sıklıkla eğitilmiş Bizans araştırmacıları tarafından astronomiden ayrılmıştır. Kilisenin astrolojiye karşı bakışı da negatif yöndedir ve Kilise babaları Nyssalı Gregorius ve Caesarealı Basileios'un yanı sıra teolog Ioannes Damaskenos tarafından hoş karşılanmamıştır. Buna rağmen astroloji toplumda ve el yazmalarında yaygın bir karşılık bulmuştur. Bunun sebeplerinden biri de siyasi ve dini otoritenin konu hakkındaki resmî ideolojisinin sürekli değişiyor olmasıdır. Zaman zaman resmî ideoloji tarafından tolerans gösterilen ve hatta desteklenen astroloji, zaman zaman da cezalandırılmıştır¹³⁸.

Bizans astrolojisi de astronomi gibi MS II. yüzyılda atılan temellere dayanmaktadır¹³⁹. Bunlar arasında Ptolemaios, Valens, Sidonlu Dorotheus, Alexandrealı Paulus, Thebesli Hephaistion, Rhetorios gibi isimler bulunmaktadır. Alexandrealı Paulus'un kaleme

---

¹³⁶ (Tihon, 2013, s. 195)

¹³⁷ (Tihon, 2013, s. 198)

¹³⁸ (Tihon, 2013, s. 199)

¹³⁹ (Caudano, 2020, s. 207)

aldığı *Elementa apotelesmatica* (Astrolojiye Giriş) eseri bu konuda bir rehber kitap haline gelmiştir. MS 564 yılında Alexandria’da dersler veren Olympiodoros’un bu eseri kullandığı bilinirken, eserin IX. ve XII. yüzyıllarda hala popüler olduğunu gösteren fragmanlar bulunur¹⁴⁰.

Erken Bizans döneminde astrologların en yaygın eserleri arasında horoskoplar, doğal olaylar kullanılarak yapılan kehanetler, rüya tabirnameleri (*oneirokritika*), deprem tahminleri (*seismologia*), ay döngüsü kitapları (*selenodromia*), ve yıldırım tabirnameleri (*vrontologia*) olarak görülmektedir. F. Koukoules’e göre bu yıldırımnamelerin kökeni Aristoteles’in *Meteorologica* eseridir¹⁴¹.

Astrolojinin toplum içinde popüler olduğunu gösteren kronikler günümüze ulaşmıştır. Psellos, Anna Komnena, Khoniates gibi kronikçilerin eserleri astrolojik kanıtlar açısından da önemlidir. Örneğin bu eserlerde bahsedildiğine göre 1132 yılında Hipodrom’da gerçekleştirilecek olan *quadriga* yarışlarının sonuçları yıldızlar yorumlanarak tahmin edilmiştir¹⁴². İmparatorların da astroloji merakından payını aldıkları söylenebilir, örneğin Nova Roma’nın kuruluşu sırasında Constantinus Magnus öncelikle astrolog Valens’ten kentin geleceği hakkında kehanette bulunmasını istemiştir¹⁴³. Geç Bizans döneminde de astrolojiye oldukça karşı olan Aleksis Komnenos’un torunu Manuel Komnenos açıkça astroloji ile uğraşmaktaydı. Buna rağmen eğitimli kesim arasında bu merakın oldukça kısıtlı olduğu söylenebilir. Örneğin MS XIV. yüzyılda Theodoros Metokhites, astrolojinin mantıksal yanı olan doğal olayları kabul ederken, yıldızların insanlar üzerinde herhangi bir etkisi olabileceğine şiddetle karşı çıkmıştır¹⁴⁴.

Kilise’nin astroloji ve kehanet konusundaki görüşleri genellikle nettir, siyasi otoritenin görüşleri ise daha fazla değişkenlik gösterir. Karl Krumbacher’in aktardığına göre Batı İmparatoru Honorius, Roma’da “matematikçilerin” çalışmalarını yasaklamış ve kitaplarını yaktırmıştır. Kilise babalarından Caesarealı Basileios’un yazılarından anlaşıldığı üzere, Basileios yıldızların ve gezegenlerin hareketlerinin dikkatlice izlenmesi gerektiğini belirtmektedir, zira bu hareketler Kutsal Bilgelik’in yansımalarıdır. Ancak

---

¹⁴⁰ (Caudano, 2020, s. 207-208)

¹⁴¹ (Theodossiou ve diğerleri, 2021, s. 8)

¹⁴² (Tihon, 2013, s. 199-200)

¹⁴³ (Theodossiou ve diğerleri, 2021, s. 8)

¹⁴⁴ (Tihon, 2013, s. 199-200)

gereğinden fazlası tehlikelidir, bu hareketlerden yola çıkarak kehanetlerde bulunmak yanlıştır¹⁴⁵. Basileios'un kardeşi Nyssalı Gregorios da benzer görüşleri savunmaktadır. Gregorios'a göre “göklerin bilimi erdeme giden yol”dur, ancak kehanet yapılmamalıdır. Nazianzuslu Gregorios da astronominin tehlikeli bir bilim olduğunu, çünkü büyücülüğe giden yolu açtığını savunmuştur. Ioannes Khrysostomos ise doğum zamanıyla ilgili olan astrolojik tahminler hakkında negatif görüşlerini bildirmiş ve bunun astrologların işi olmaması gerektiğini belirtmiştir. Yine Kilise babalarından Kudüs piskoposu Kyril duruşunu şu şekilde belirtmiştir:

“Ne astrolojiye ne kuşların alametlerine ne de diğer batıl göstergelere inanın; Yunanların mitik kahinlerini dinlemeyin, iksir kullanmayın, melodili kehanetleri okumayın, nekromanserlerin¹⁴⁶ doğa kanunlarına aykırı işlerini dinlemeyin.”¹⁴⁷

Kıbrıslı Epiphanius (MS 315-403), Alexandrealı Eusebius, Emesalı Nemesius (MS 400) ve Kyreneli Synesius da diğer Kilise babalarıyla aynı görüşleri paylaşmışlar, yazılarında astronom olarak bahsetseler de açıkça astronomları değil astrologları ve astrolojiyi hedef almışlardır¹⁴⁸. Iustinianus döneminde hazırlanan Roma kanunnamesi *Codex Iustinianus*¹⁴⁹ ile “matematik” bilimi yasaklanmış, matematikçilerin ders vermesi engellenmiş ve şehirden sürülmüş, kitapları yakılmıştır. Burada bahsedilenin yine astrologlar olduğu anlaşılmaktadır ve bu kanun zaman zaman yenilenmiştir. Seküler otoritenin yanı sıra Kilise de Babalar'ın söylemleri dışında resmi kararlar almıştır. Büyü ve büyücülükle ilgili önemli kararların alındığı MS 363 yılında toplanan Laodiceia Synodu'nun 36. kanonu astrolojiyi de yasaklamıştır:

“Rahipler veya ruhban sınıfından olanlar büyücü (μάγοι), efsuncu (επαοίδοι), matematikçi veya astrolog olmayacaklar veya amulet denen şeyleri (περίαιμα) yapmayacaklar, çünkü bunlar kişinin ruhunu zincire vurur ve bunları üzerinde taşıyanların Kilise'den uzaklaştırılmalarını emretmekteyiz.” Antiokheia Patriği Balsamon burada bahsedilen “matematikçiler ve astrologlar”ın “göksel cisimlerin evreni

¹⁴⁵ (Theodossiou ve diğerleri, 2021, s. 18)

¹⁴⁶ Nekromanser veya nekromancer, Strabo'ya göre ölülerin kâhini. Ruh ve ölüleri çağıran büyücüler için kullanılan terim. (Biraschi, 2009)

¹⁴⁷ (Theodossiou ve diğerleri, 2021, s. 20)

¹⁴⁸ (Theodossiou ve diğerleri, 2021, s. 21)

¹⁴⁹ “*maleficus et mathematicis et ceteris similibus*” (Theodossiou ve diğerleri, 2021, s. 21)

ve dünyayı yönettiğine inananlar ve yıldızları izleyerek demonların yardımıyla gelecekte haber verenler” olduğunu söylemektedir.

Kilise otoritelerinin ortak görüşü astronomi biliminin faydalı bir bilim olduğu; yıldız ve gezegenlerin hareketlerinin, tutulmaların, Güneş ve yıldızlarla ilgili çalışmaların, doğal fenomenlerin ve kozmoloji çalışmalarının yapılması gerektiğidir. Bu şekilde insan, Yaratacıcı'nın koyduğu düzeni ve harmoniyi anlayabilir.¹⁵⁰. Fakat astroloji çalışmaları büyücülük ve cadılıkla ilgilidir ve gök cisimlerinin hareketlerinin yeryüzündeki varlıklar ve olaylar ile herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu sebeple metinlerde matematikçi, astronom, filozof olarak adlandırılan kişilere verilen isimler değil, atfedilen çalışmalar önemlidir. Mesleği ne olarak belirtilmiş olursa olsun yıldızlara ve gök cisimlerine bakarak geleceği görmeye çalışan, kehanette bulunan, doğal olayları ve kişinin kaderini gök cisimlerinin konumlarına bağlayan kişiler Kilise tarafından hoş karşılanmamaktadır. Seküler otoritenin görüşü zaman zaman değişmekle birlikte, kanunen astroloji Bizans İmparatorluğu'nda yasaklanmıştır. Ancak XV. yüzyılda bile astronominin Bizans toplumunda yaygın olduğunu gösteren ve açık bir şekilde imparatorların dahi astroloji ile ilgilendiğini gösteren pek çok kanıt günümüze ulaşmıştır.

---

¹⁵⁰ (Theodossiou ve diğerleri, 2021, s. 19)

5.2. SİMYA VE SİMYACILIK

Bizans simyacılığı Yunan ve Mısır kültürlerinin birleşiminden, MS I. yüzyılın Alexandria'sında doğmuştur. Alexandria'da doğan bu değerli metalleri manipüle etme çabası önce Bizans toplumuna, oradan Arap dünyasına ve Arapça metinlerin çevirisi ile Batı'ya ulaşmıştır. Rönesans İtalyası'nda Yunanca simya metinleri yeniden keşfedilmiş, direkt çevirileri yapılmış ancak bilim insanları arasında yaygın kabul görmemiştir. Grek-Mısır simyacıları kendilerini Firavunlar dönemi simyacılarının devamı olarak görürler de Mezopotamya, Hint ve Çin simyacılığı ile de bağlantıları olabilir, ancak bununla ilgili kesin bir kanıt sunmak mümkün değildir¹⁵¹.

Simyacılar, kendilerini “*filozof*” olarak tanımlamaktadır. Sanatın eski ustaları olarak ise Platon ve Aristoteles görülmektedir. “Simya” anlamına gelen *alchemy* kelimesinin kökeni ise tam olarak belirlenmemiştir. Yunanca simya metinlerinde “*khêmeia*” kelimesi nadiren kullanılır, simyacılar sanatlarını “*kutsal ve ilahi sanat*” olarak adlandırır. Kelimenin Latincesi olan “*alchimia*” ise Arapça metinlerin çevirisi ile Latinceye geçmiştir ve MS XII. yüzyıl sonrasında görülmeye başlanır. Yunanca konuşan simyacılar zaman zaman *Khemeu* isimli kitabın yazarı *Khymes*'den bahsetmektedir. *Khemeia* kelimesinin *kheo*, *eritmek* kökünden geldiği de düşünülmektedir. Mısır'ın eski adı ise Plutarkhos'a göre *Khemia*, Koptlara göre ise “siyah toprak” anlamındaki *KHME* veya *XHMI*'dir, Mısır dilindeki *ulaşmak* anlamına gelen *km* kelime kökünden türetilmiştir ve *kheo* kelimesiyle bağlantılıdır¹⁵².

Modern simya araştırmalarının başlangıcı ise kimyager Marcellin Berthelot'un (1827-1907) Yunan simyacılığına dikkat çekmesi olarak görülebilir. Berthelot'un 1885 yılında yayınladığı *Les origines de l'alchimie* eseri ve Helenist Charles-Emile Ruelle ile birlikte 1888-1889 yıllarında yayınladığı *Collection des anciens alchimistes grecs* corpusu tarihsel ve mantıksal yaklaşımlarıyla dikkat çeken eserlerdir. Berthelot'un düşüncesine göre antik simyacılık deneysel yöntemi ile modern kimya biliminin öncüsüdür. 1924-1932 arasında sekiz cilt halinde yayınlanan *Catalogue des manuscrits alchimiques grecs* ve 1981'de yayınlanmaya başlanan *Les alchimistes grecs* derlemeleri de simya

¹⁵¹ (Viano, 2018, s. 468)

¹⁵² (Viano, 2018, s. 469)

çalışmaları için önemli kaynaklardır¹⁵³. Simya metinleri yalnızca kimya bilimi için önemli olmayıp filoloji, psikoloji ve antropoloji çalışmaları için de değerlidir¹⁵⁴.

M. Mertens'e göre simyacılığın Helenistik Mısır'da ortaya çıkmasının dört büyük sebebi vardır:

1. Alaşımlarla çalışma konusunda tecrübeli olan ve diğer metalleri boyayarak altın görünümünü kazandırmayı bilen Mısırlı zanaatkarların varlığı,
2. Tüm maddelerin aynı ilksel maddeden oluştuğu ve karakterlerini maddeye etki eden faktörlerin belirlediğini savunan maddenin birliği teorisi,
3. Tekniğin amacının doğanın *mimesisi* olması gerektiği fikri,
4. Tüm kâinatın *sempati* ve *antipati* adı verilen okült bağlantılarla birbirine bağlandığı düşüncesi.

Bu düşüncelerin bir araya gelmesi, Gnostisizm ve Hermetizm akımlarının da etkisiyle maddelerin transmutasyonun gerçekleştirilebileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır¹⁵⁵. Günümüze ulaşan en eski simya metinleri MS III. yüzyıldan günümüze gelen, papirüs üzerine yazılı altın, gümüş, değerli taşlar ve erguvan rengi boyanın nasıl taklit edileceğini anlatan iki tarif koleksiyonudur ancak bu metinlerin Bizanslılar tarafından bilinmediği düşünülmektedir¹⁵⁶. Bizans döneminden günümüze ulaşan en eski üç yazma ise fontu sebebiyle MS X. yüzyılın sonu ile XI. yüzyılın başlarına tarihlenen *MS Marcianus graecus 299*, XI. yüzyıla tarihlenen *MS Parisinus graecus 2325*, 1478'de kopyalanmış olan *MS Parisinus graecus 2327* isimli yazmalardır¹⁵⁷. *MS Marcianus graecus 299* yazmasının XV. yüzyılda yaşamış olan Kardinal Bessarion'un kütüphanesine ait olduğu bilinmektedir¹⁵⁸. Günümüze ulaşan yazmalar bütüncül bir yaklaşım sunmaktan uzaktır; çeşitli derlemeler, fragmanlar, yorumlar, düzeltmeler içeren parçalar şeklindedir. Bu metinlerin Yunancası bozuktur ve anlaşılamayan pek çok kelime içermektedirler. Simyacılık faaliyetlerinden diğer metinlerde bahsedilmesi ise ancak MS V. yüzyılda

---

¹⁵³ (Viano, 2018, s. 469)

¹⁵⁴ (Viano, 2018, s. 470)

¹⁵⁵ (Mertens, 2006, s. 206)

¹⁵⁶ (Mertens, 2006, s. 207)

¹⁵⁷ (Mertens, 2006, s. 207)

¹⁵⁸ (Viano, 2018, s. 470)

Proclus ve Gazalı Aeneas'ın eserlerinde karşımıza çıkan bir durumdur. Bu eserler simyacılığı çağdaş bir uğraş olarak tanımlamaktadır. Bizans kronikleri ise imparator Diocletianus döneminde Mısır'ın refahını azaltıp zenginliğiyle Roma'ya karşı koyamayacak duruma getirmek için altın ve gümüş *khemeia*'sı ile ilgili metinlerin yakıtıldığını aktarmaktadır. Bu durum en azından Diocletianus döneminde, MS III. yüzyılda simyanın öne çıkan bir uğraş olduğunu ve Romalılarca bilindiğini göstermektedir¹⁵⁹.

Yunan simya literatürü üç dönemde incelenebilir. İlk dönem, psödo Demokritos olarak adlandırılan ve hatalı biçimde filozof Demokritos'a atfedilen simya tariflerinin bulunduğu *Phusika kai mustika* (MS I-III. yüzyıllar) eseriyle başlamaktadır. Anonim Leiden ve Stockholm yazmaları (MS III-IV. yüzyıllar) da bu döneme aittir. Dönemin simya tarifleri altın ve gümüşün yanı sıra mor boya ve değerli taşların üretimini anlatmaktadır. Bu metinler maddenin birliği düşüncesini yansıtmakta ve özlerin arasındaki sempatik ilişkiyi göstermektedir. Bu ilişki ileriki dönemlerde de sıkça tekrar edilecek bir formül ile ifade edilir: *hê phusis tê phusei terpetai, kai hê phusis tèn phusin nika kai hê phusis tèn phusin kratei. Doğa doğaya hayran olur, doğa doğayı fetheder, doğa doğaya hâkim olur*. Bu dönemin simya metinleri dış özelliklerin değiştirilmesi, yani maddenin boyanması ile istenilen maddenin taklidi haline getirilmesi üzerinedir. Bu simya tekniği transmutasyon fikrinden bir önceki adımdır¹⁶⁰. Bu dönem ayrıca kısa alıntılarının dönemidir; Hermes Trismegistus, Agathodemon, İsis, Kleopatra, Yahudi Maria gibi mitik kadim yazarlara atfedilen alıntılara sıkça rastlanır¹⁶¹.

İkinci dönem ise MS III ile IV. yüzyıl yazarlarını kapsar. Bu yazarlar Panapolisli Zosimos, Pelagius ve Iamblichus'tur. Önemli bir yazar olan Zosimos'un bazı eserleri parçalar halinde günümüze ulaşabilmiştir. Bir Bizans lexiconu olan *Souda*'da bahsedilen ve Zosimos'un tüm eserlerinin toplandığı yirmi sekiz ciltlik *kata stoicheion* ise tespit edilememiştir. Bu dönem simyacılığında teknik konuların yanı sıra mistik konular da işlenmeye başlanmıştır. Maddenin dönüşümünde teknik konulara ölüm ve yeniden doğum ile sembolize edilen bir ritüel eşlik etmektedir. Birinci dönemin aksine bu dönem maddenin yalnızca dış görünüşünü değiştirmekle ilgilenmemektedir. Artık simyacıların

¹⁵⁹ (Viano, 2018, s. 471)

¹⁶⁰ (Viano, 2018, s. 471)

¹⁶¹ (Viano, 2018, s. 472)

asıl amacı maddeyi kendisini oluşturan tüm dış etkenlerden arındırarak ilksel maddeye ulaşmak, daha sonra elde edilmek istenen maddenin özellikleri verilerek bu ilksel maddeden farklı maddeler üretmek; yani bir nevi tersine yaratım ve ardından tekrar yaratım tekniğini keşfetmektir.

Yorumlar dönemi olan üçüncü dönem ise MS IV. yüzyılda Synesius'un psödo-Demokritus'un *Physica kai Mistica* eserine yazdığı yorumla başlamıştır. İmparator Herakleios'un davetiyle Konstantinopolis'e gelen ve Alexandria ekolünün son büyük temsilcilerinden olarak kabul edilen Stephanus da bu dönemde yaşamış ve İmparator'a ithafen eski simyacıların eserlerine bir yorum yazmıştır, bu eser *Praxeis* olarak bilinir. Arap dünyasına simyanın girişi de bu dönemde Stephanus'un öğrencisi Marianus ile gerçekleşmiştir¹⁶².

---

¹⁶² (Viano, 2018, s. 474-475)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Geç Antik ve Erken Bizans döneminde apotropaik veya şifa amaçları için kullanılan büyümlü objelerin kökeni, obje bağlamında kendisinden önceki Mısır-Suriye amulet pratiklerini izlemektedir. Bu tür büyümlü objelerin metinsel temeli ise açık bir şekilde büyük oranda Mısır büyümlü papirüsleridir. Helenistik Ptoleimos Krallığı döneminde halkın ileri gelenleri arasında oldukça yaygınlaşan Mısır büyümleri ve sonucunda ortaya çıkan Helen-Mısır büyü corpusu bu tür objelerin de yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Diğer bir etken ise Hıristiyanlığın doğduğu ve beslendiği Yahudi toplumdur. Yahudi toplumu da ezoterik pratikler konusunda geniş bir külliyata sahiptir ve en büyük kralları olan Solomon, Tanrı tarafından kendisine verilen mühür sayesinde demonlara hükmedebilen yüce bir büyücü olarak hatırlanır. Ancak Hıristiyanlığın bölgede yaygınlaşması ve dominant inanç haline gelmesi, amuletlerin üzerinde Hıristiyan etkili ikonografilerin görülmeye başlamasına sebep olmuştur. Örneğin, Geç Antik dönem Gnostik inancının önemli figürlerinden biri olan ve evrenin yöneticisi olan demon *Megas Arkhon Abraxas* figürleri amuletler üzerinde apotropaik amaçlarla kullanılırken, ileriki dönemlerde bu figür ortadan kalkarak *Kutsal Süvari Sisinius* gibi figürler ve ona eşlik eden Hıristiyan etkili *nomina sacra*'lar, bazen kutsal kitaplardan alıntılar ile birlikte kötücül güçlere karşı korunma amaçlı kullanılmıştır. Bu amuletlerin çoğunluğu V. ile VII. yüzyıllar arasına tarihlendirilmekte ise de günümüzde çoğu yabancı müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan bu objelerin buluntu yerleri ve buluntu bağlamları kaybolmuş olduğundan ancak yaklaşık tarihlendirme ve kökenlendirme yapılabilmektedir. Halk arasında Kilise Babaları'nın bu tür inançlara karşı çıkmasına ve koruyucu olarak yalnızca Haç sembolünün kullanılmasını tavsiye etmelerine rağmen; *Kutsal Süvari, Kötü Göz, Hystera* gibi amuletler kullanılmaya devam edilmiş ve bunlar Hıristiyan ikonografisi ile birleştirilerek yarı pagan, yarı Hıristiyan olarak tanımlanabilecek objelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin, kadınları hastalıklardan koruması için kullanılan bir *Hystera* amuletinin ön yüzünde ezoterik semboller ile *Hystera* figürü görülürken, arka yüzünde Haç motifleri ve İsa Mesih tasvirleri görülebilmektedir. Bu durumun amuletlerin kullanıcısı açısından bir sorun teşkil etmediği ve bunu din dışı bir pratik olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Diğer bir yandan, amulet üreticilerinin kullandığı döküm kalıplarının hem pagan hem Hıristiyan ikonografileri içeren kalıpları aynı anda kullanmış olması, bu amuletlerin aynı ustalar tarafından birlikte üretildiğini ve birbirlerinin çağdaşı

olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu tür tek bir inanca ait olmayan amuletlerin yanı sıra yalnızca Hıristiyan inancına bağlı olan *Trisagion* türü yazıtlı amuletler de Erken Bizans toplumunda yaygın olarak kullanılmıştır. Erken Bizans dönemi boyunca Kilise'nin gitgide kurumsallaşması ve Ortodoksi'nin kurallarının katı bir şekilde belirlenmesi sonrası dini otoritenin bu tür pratikler üzerindeki baskısı artmış olmalıdır. VII. yüzyıla geldiğimizde, hematit gibi değerli taşların amulet olarak kullanılmak üzere resimlendirilmesi pratiğinde, İsa Mesih'in mucizelerini gösteren ve bu mucizeler yoluyla taşıyıcıya da şifa vermeyi amaçlayan tamamen Hıristiyan ikonografili amuletlerin de yapılmaya başlandığı görülmektedir. Özetle, Geç Antik/Erken Bizans dönemi boyunca tamamen pagan ikonografisi içeren ve bir pagan pratiği olan amuletler gibi büyümlü objelerin kullanımı dini otoritenin karşı çıkmasına rağmen Hıristiyanlar tarafından da devam ettirilmiş ve bu objeler zaman içerisinde Hıristiyan ikonografisinin baskın hale geldiği objelere dönüşmüşlerdir. Bu tür şifalı ve koruyucu büyümlü objelerin aynı zamanda tamamen dini objeler olan ve benzer özellikler gösteren rölikler ve mucizevi ikonalar inancına da destek olduğu düşünülebilir.

Okült bilimler ise günümüzde “sözde bilim” olarak adlandırılan simya, astronomi ve şifacılık gibi pratikleri kapsamaktadır. Günümüzde bu tür pratiklere neredeyse tamamen negatif olan bakış açısı değişmeye başlamış ve antikiteden beri oluşturulan simya ve astronomi corpusları inceleme altına alınmıştır. Günümüz pozitif bilimleri gibi deney ve gözleme dayanan, kümülatif bilgi birikiminin aktarılmasını sağlayan ve genellikle klasik eğitimden geçmiş profesyonellerin ardında bıraktığı bu corpuslar, günümüz bilgi birikimiyle incelendiğinde modern bilimlerin gelişmesine göz ardı edilemeyecek kadar büyük bir katkı sağladığı görülebilir. Örneğin modern algıda, simya bilimi yalnızca bazı şarlatanların değersiz maddelerden altın üretme girişimi olarak görülmektedir. Ancak simya metinlerinin ve simyacıların izledikleri yolların izlenmesi, bu durumun doğru olmadığını ortaya çıkarmıştır. İçinde bulunduğu toplumun ve dönemin özelliklerine uygun olarak mitoloji, bilim, felsefe gibi pek çok daldan beslenen simyacıların asıl amacı altın üretip zengin olmak değil; var olan maddenin varlık özelliklerini ortadan kaldırarak ilksel maddeye ulaşmaktır. Bu şekilde İlksel Varlık'ın, Yaratıcı'nın veya Tanrı'nın her şeyi yarattığı ilksel maddeye ulaşan simyacı, bu maddeyi kullanarak yaratıcı bir eylem içerisine girebilecek ve doğayı kendi istekleri doğrultusunda manipüle edebilecektir. Bu amaca ulaşmak için de maddelerin doğası ve kimyasal süreçler hakkında hatırı sayılır bir

bilgi birikimi gerekmektedir. Aydınlanma dönemi bilim insanları tarafından şarlatan olmakla suçlanan ve bilimsellik dışına itilen simyacı, bu bilgi birikimi sayesinde modern kimya biliminin oluşmasını sağlayan kişidir. Aynı şekilde Sümer, Babil, Mısır gibi medeniyetler tarafından oluşturulan gökbilim corpusuna erişimi olan ve gökyüzündeki cisimleri inceleyip anlayabilen bir astronom, astronomdan ziyade astrolog olarak görülmektedir. Astroloji ve astronominin iç içe olduğu bu dönemde iki alanın herhangi bir bilimsel ilerlemeyi paylaşmamış olması düşünülemez. Modern astronomi bilimi de astrolojiden ayrıldıktan sonra bu antik/geç antik corpus üzerine temellenmiştir. Günümüzde hala antik dönemde Yunanlar tarafından yıldız ve takımyıldızlarına verilen isimleri, Romalılar tarafından oluşturulan takvimi kullanıyor olmamız astroloji ile iç içe geçmiş bir astronomi biliminin tamamen bir sözde bilim olmadığını kanıtlamak için yeterlidir.

Antik dönem tıp bilimi ise günümüzden oldukça farklı olarak pek çok bitkisel ilaç, büyü sözler, amuletler ve pratikler içermektedir. Ancak yine günümüzde sözde bilim olarak adlandırılan bu uğraş sonucunda modern tıp biliminin temelleri atılmıştır. Antik Yunan döneminde ortaya çıkarılan tıp, şifa, anatomi, farmakoloji metinlerinin Bizans ve İslam coğrafyası üzerinden Batı'ya aktarılması, tıbbın bir pozitif bilim olarak ortaya çıkmasındaki en büyük etkendir. Ortaçağ ve Yeniçağ boyunca Hıristiyanlığın insan bedenini incelemesini yasaklamasına ve anatomi çalışmalarını engellemesine rağmen, antik dönemden beri var olan anatomi metinleri günümüze ulaşmıştır. Farmakoloji alanında, günümüzde kocakarı ilaçları olarak adlandırılan bitkisel karışımlar ilaç teknolojilerinin temelini atmıştır. Anicia Iuliana için üretilmiş olan bir Geç Antik dönem farmakoloji kitabı kopyası olan *De Materia Medica*, dönemi için çığır açıcı bir eserdir. Dioscorides, bu eseri hazırlarken erişebildiği tüm metinleri toplamış ve kendisinden önce oluşturulmuş olan Mısır, Sümer gibi farmakolojik eserleri de kullanarak döneminin tüm farmakolojik bilgilerini tek elde birleştirmiştir. MS I. yüzyılda hazırlanan bu eser sonraki yüzyıllarda da farklı dillere çevrilerek kullanılmaya devam etmiştir. Antik Yunan toplumunun yetiştirdiği en önemli hekim olan ve tıbbın babası olarak adlandırılan Hippokrates'in çalışmaları ise günümüzde Bizans toplumunun koruduğu ve Arap toplumuna aktardığı metinler ile tanınmaktadır.

Özetle, günümüzde “sözde bilim” olarak adlandırılan ancak kendi içlerinde bir mantık silsilesi ile ilerleyen, deney ve gözleme bağlı olarak kümülatif bilgi birikimi oluşturan bu

alışmalar; günümüz fizik, kimya, tıp, eczacılık, anatomi, astronomi gibi pozitif bilimlerin ortaya çıkmasındaki en büyük etkendir ve günümüz bilimleri hala bir nebze de olsa bu sözde bilim insanlarının oluşturduğu bilgi birikimine dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altonoluk, S. ve Nilüfer, A. (2014). Abrasax: A Magical Gem in the Istanbul. *Anatolia Antiqua Institut Français d'Etudes Anatoliennes, De Boccard*, (no. XXII), 219-223.
- Bengt, A. ve Clark, S. (2015) Giriş. Bengt, A. ve Clark, S. (Ed.) *Eski Yunan ve Roma'da Büyü ve Büyücülük Bölüm 1: Bağlama Büyüleri, Yunan ve Roma Dünyasında Beddua Levhaları ve Voodoo Bebekleri* (s. 1-11). Ç. Dürüşken, E. Çoraklı (Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Biraschi, A. M. (2009). Strabo and Homer: a chapter in cultural history. D. Dueck, H. Lindsay ve S. Potheary (Ed.) *Strabo's Cultural Geography: The Making of a Kolossourgia* (s.73-85). Cambridge: Cambridge University Press.
- Björklund, H. (2016). Classical Traces of Metamorphosis in the Byzantine Hystera Formula. *Dumbarton Oaks Papers* 70, 151-166.
- Blowers, P.M. (2009). Envy's Narrative Scripts: Cyprian, Basil and the Monastic Sages on the Anatomy and Cure of the Invidious Emotions. *Modern Theology*, 25, 21-43.
- Bremmer, J. N. (1996). Gorgo/Medusa. S. Hornblower ve A. Spawforth (Ed.). *The Oxford Classical Dictionary* (s. 643). New York: Oxford University Press.
- Brown, P. (1971). *The World of Late Antiquity*. Londra: Thames and Hudson LTD.
- Browning, R. (1991). Chnoubis. A. Khazdan ve diğerleri (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium* (s. 425). New York: Oxford University Press.
- Bull, C. H. (2018). Wicked Angels and the Good Demon: The Origins of Alchemy According to Physica of Hermes. *Gnosis: Journal of Gnostic Studies*, 3, 3-33.
- Cameron, A. (1993). *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395-600*. New York: Routledge.
- Caudano, A.L. (2020). Astronomy and Astrology. S. Lazaris (Ed.). *A Companion to Byzantine Science* (s. 202-230). Leiden: Brill.
- Conybeare, F. C. (1898). The Testament of Solomon. *The Jewish Quarterly Review* 11(1), 1-45.
- Çengin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dicke, M. W. (1995). The Fathers of the Church and the Evil Eye. H. Maguire (Ed.). *Byzantine Magic* (s. 9-34). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Drexler, W. (1951). Abrasax. S. M. Jackson (Ed.). *New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. I: Aachen – Basilians*. Baker Book House.
- Elm, E. (2019). Introduction. E. Elm ve N. Hartmann (Ed.). *Demons in Late Antiquity: Their Perception and Transformation in Different Literary Genres* (s. 1-15). Berlin: De Gruyter.

- Fögen, M. T. (1995). Balsamon on Magic: From Roman Secular Law to Byzantine Canon Law. H. Maguire (Ed.). *Byzantine Magic* (s. 99-116). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Godley, A. D. (t.y.). *Herodotus, The Histories*. Erişim: 2 Mayıs 2022. Tufts University Perseus Digital Library Ağ Sitesi:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:abo:tlg,0016,001:1:101>
- Grabar, A. (1967). *The Art of the Byzantine Empire: Byzantine Art in the Middle Ages*. Baden: Holle Verlag.
- Hard, R. (2004). *The Routledge Handbook of Greek Mythology*. New York: Routledge.
- Hort, F. J. A. (1887). Basilides, Gnostic sect founder. W. Smith ve H. Wace (Ed.). *A Dictionary of Christian Biography: And Literature to the End of the Sixth Century A.D. With an Account of the Principal Sects and Heresies* (s. 223-237). London: John Murray.
- Inglebert, H. (2020) 'Inner' and 'Outer' Knowledge: the Debate between Faith and Reason in Late Antiquity. S. Lazaris (Ed.). *A Companion to Byzantine Science* (s. 27-52). Leiden: Brill.
- İzmir Protestan Kilisesi (t.y.). *Kutsal Kitap (İncil-Tevrat-Zebur)*. Erişim: 25 Nisan 2022. İzmir Protestan Kilisesi, Kutsal Kitap Ağ sitesi: <https://incil.info>
- James, L. (1996). "Pray Not to Fall into Temptation and Be on Your Guard": Pagan Statues in Christian Constantinople. *Gesta* (35), 12-20.
- Kahlos, M. (2015). The Early Church. D. J. Collins (Ed.). *The Cambridge History of Magic and Witchcraft in the West from Antiquity to Present* (s 148-182). New York: Cambridge University Press.
- Khazdan, A. P. (1991). Amulet. A. Khazdan ve A. M. Talbot (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium* (s. 82-83). New York: Oxford University Press.
- King, C. W. (1887) *The Gnostics and Their Remains, Ancient and Mediaeval*. Londra: William Clowes and Sons, Limited.
- Kotansky, R. (1991). A Magic Gem inscribed in Greek and Artificial Phoenician. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* (Dr. Rudolf Habert GmbH) (85), 237-238.
- Kotansky, R. (1997). The Chnoubis Gem from Tel Dor. *Israel Exploration Journal* 47 (3/4), 257-260.
- Lafli, E., ve Seibt W. (2020). Seven Byzantine lead seals from the museum of Ödemiş in western Anatolia. *Byzantine and Modern Greek Studies* 44, (4), 21-39.
- Lazaris, S. (2020). Introduction. S. Lazaris (Ed.). *A Companion to Byzantine Science* (s. 1-26). Leiden: Brill.
- Leclercq, H. (1917). Abrasax. C. G. Herbermann (Ed.) *Catholic Encyclopedia, Volume 1: Aachen-Assize* (s. 158-160). New York: Robert Appleton Company.

- Lurker, M. (2004). *The Routledge Dictionary of Gods, Goddesses, Devils & Demons*. London: Routledge.
- Mann, P. B. (t.y.). *Latin Vulgate Bible*. Erişim: 25 Nisan 2022. DRBO.org Ağ Sitesi: <http://www.drbo.org/lvb/>
- Markschies, C. (2019). Demons and Disease. E. Elm ve N. Hartmann (Ed.). *Demons in Late Antiquity: Their Perception and Transformation in Different Literary Genres* (s. 15-39). Berlin: De Gruyter.
- Mavroudi, M. (2006). Occult Science and Society in Byzantium: Considerations for Future Research. M. Mavroudi ve P. Magdalino (Ed.). *The Occult Sciences in Byzantium* (s. 39-96). Geneva: La Pomme d'or.
- Mavroudi, M. ve Magdalino, P. (2006). Introduction. M. Mavroudi ve P. Magdalino (Ed.). *The Occult Sciences in Byzantium* (s. 11-38). Geneva: La Pomme d'or.
- Mertens, M. (2006). Graeco-Egyptian Alchemy in Byzantium. M. Mavroudi ve P. Magdalino (Ed.). *The Occult Sciences in Byzantium* (s.205-230). Geneva: La Pomme d'or.
- Mitchell, J. (2007). Keeping the Demons out of the House: the Archaeology of A potropaic Strategy and Practice in Late Antique Butrint and Antigoneia. L. Levan, E. Swift ve T. Putzeys (Ed.). *Objects in Content, Objects in Use: Material Spatiality in Late Antiquity* (s. 273-310). Boston: Brill Academic Publishers.
- Ogden, D. (2015). Beddua Levhaları: Genel bir Bakış. B. Ankarloo ve S. Clark (Ed.), Ç. Dürüşken ve E. Çoraklı (çev.) *Eski Yunan ve Roma'da Büyü ve Büyücülük* (s. 13-17). İstanbul: Arkeoloj ve Sanat Yayınları.
- Paine, S. (2004) *Amulets : A World of Secret Powers, Charms and Magic*. Gardners Books.
- Papathanassiou, M. (2006). Stephanos of Alexandria: A Famous Byzantine Scholar, Alchemist and Astrologer. M. Mavroudi ve P. Magdalino (Ed.). *The Occult Sciences in Byzantium* (s. 163-204). Geneva: La Pomme d'or.
- Percival, H. R. (1900). *The Seven Ecumenical Council of the Undivided Church. Their Canons and Dogmatic Degrees*. The Christian Literature Company, 1900.
- Plancy, P. J. C. (1863). Abraxas. H. Plon (Ed.). *Dictionnaire Infernal: Répertoire Universel* (s. 3-4). Paris: Henri Plon.
- Podskalsky, G., Cutler, A. (1991). Demons. A. Khazdan ve A. M. Talbot (Ed.) *The Oxford Dictionary of Byzantium* (s. 609). New York: Oxford University Press.
- Robert Estienne (t.y.). *Textus Receptus (Stephanus 1550)*. Erişim 25 Nisan 2022. Textus Receptus Bible Ağ Sitesi: <https://textusreceptusbibles.com/Stephanus>
- Russell, J. B. (2000). *İblis: Erken Dönem Hıristiyan Geleneği*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Theodossiou, E., Manimanis V. ve Dimitrijevic M. S. (2021). Astrology in the Early Byzantine Empire and the Anti-Astrology Stance of the Church Fathers. *European Journal of Science and Theology* (European Journal of Science and Theology, 8(2), 7-24.

- Tihon, A. (2013). Science in the Byzantine Empire. D. C. Lindberg ve M. H. Shank (Ed.). *The Cambridge History of Science, volume 2: Medieval Science* (s. 190-206). New York: Cambridge University Press.
- Tolman, H. C. (1908) *Ancient Persian Lexicon, and the texts of the Achaemenidian inscriptions transliterated and translated with special reference to their recent re-examination*. Nashville, Tennessee: Vanderbilt University.
- Toporkov, A. L. (2019). St Sisinius' Legend in Folklore and Handwritten Traditions of Eurasia and Africa (Outcomes and Perspectives of Research). *Studia Litterarum*, 4(2), 312-341.
- Viano, C. (2018). Greco-Egyptian Alchemy. A. Jones ve L. Taub (Ed.) *The Cambridge History of Science, volume 1: Ancient Science* (s. 468-482). Cambridge: Cambridge University Press.
- Vikan, G. (1984). Art, Medicine and Magic in Early Byzantium. *Dumbarton Oaks Papers*, 38, 65-86.
- Vikan, G. (1995) Evil Eye. A. Khazdan ve A. M. Talbot (Ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium* (s. 764-765). New York: Oxford University Press.
- Walter, C. (1991). The Intaglio of Solomon in the Benaki Museum and the Origins of the Iconography of Warrior Saints. *Δελτίον XAE* 15, 33-42.
- Whiston, W. (t.y.). *Antiquities of the Jews Book VIII: From the Death of David to the Death of Ahab*. Erişim: 05 Mayıs 2022. University of Chicago Ağ Sitesi:<https://penelope.uchicago.edu/josephus/ant-8.html>.

EK-I

KATALOG¹

Kat. No.	A.1
Tür	Amulet
Koleksiyon	Özel Koleksiyon
Yayın	https://www.bidder.com/auctions/leu/browse?a=354&l=332887
	

Özel bir koleksiyona ait olan bu kurşun amulet, bir müzayedede satışa çıkarılmıştır. Muhtemelen Mısır kökenli olan amulet, II-IV. yüzyıllara tarihlenmiştir. Ön yüzünde insan vücutlu ve yılan ayaklı olarak Abrasax tasvir edilmiştir. Detayları kaybolmuş olan tasvirde yüz detayını seçmek zor olsa da horoz başlı olduğu düşünülebilir. Figürün alt kısmında aslen Yahudilerce YHWH’i temsil etmek için kullanılan Ιαω harfleri görülmektedir. Abrasax’ın elinde kamçı veya kalkan bulunup bulunmadığı seçilememektedir. Arka yüzde ise hilal içinde altı kollu yıldız ve altında ABPACAΞ, Abrasax kelimesi görülür. Amuletin asılarak taşındığını gösteren herhangi bir delik veya kulp bulunmamaktadır, ancak çift yüzülü olması bir yerde sabit durmak için üretilmediğini işaret eder.

¹ Katalogda yer alan objeler baskın ikonografik özellikleri göz önüne alınarak gruplandırılmıştır. A1 – A10 katalog numaraları Abrasax objelerini, B1-B5 katalog numaraları Khnoubis objelerini, C1-C21 katalog numaraları Kutsal Süvari objelerini, D1-D2 katalog numaraları nazarlıkları, E1-E9 katalog numaraları Hıristiyan ikonografili objeleri, F1-F3 katalog numaraları Hystera objelerini göstermektedir. Katalogda toplamda 50 adet obje incelenmiştir.

Kat. No.	A.2
Tür	Amulet, evlilik madalyonu
Malzeme/Üslup	Hematit (kantaşı), intaglio. Altın zincirli ve altın çerçeveli bir madalyona dönüştürülmüş.
Koleksiyon	The Metropolitan Museum of Art, Ac.Nu. 58.12
Erişim Adresi	https://www.metmuseum.org/art/collection/search/468545

The Metropolitan Museum of Art koleksiyonunda bulunan bu eser, Roma'daki Capitoline Tepesi'ndeki kazılar sırasında açığa çıkarılmıştır. MS V. yüzyıla tarihlenen bir evlilik madalyonu olan eser, altın bir zincire bağlı altın bir madalyondur. Madalyon üzerinde evli çiftin büstleri üzerinde onlara çelenk uzatan bir İsa Mesih tasviri bulunur. Zincirin diğer tarafında ise MS I. yüzyıla tarihlenen hematit (kantaşı) bir amulet altın çerçeve içerisine alınarak yerleştirilmiştir. Amulet tanrı-demon Abrasax'ı göstermektedir. Abrasax sağa dönük bir biçimde; horoz başlı, insan vücutlu ve yılan ayaklı olarak tasvir edilmiştir. Sağ elinde kamçısını, sol elinde kalkanını tutmaktadır. Figürün hemen altında tekrar eden harf ve sembollerden oluşan ezoterik bir yazıt (voces) bulunmaktadır. Amuletin arka yüzünde ise sessizlik tanrısı Harpokrates betimlenmiştir.

Kat. No.	A.3
Tür	Amulet
Koleksiyon	İstanbul Arkeoloji Müzeleri
Yayın	(Altonoluk ve Atakan 2014)

İstanbul Arkeoloji Müzeleri koleksiyonunda bulunan bu amulet, İstanbul, Eminönü kurtarma kazıları sırasında ele geçmiştir. MS III-IV. yüzyıllara tarihlenen yeşim taşı amulet, muhtemelen Mısır kökenlidir. Daha ileriki dönemlerde amuletin kenarlarından kesildiği anlaşılmaktadır, zira figürün ve yazıtın bir kısmı kaybolmuştur. Amuletin ön yüzünde izleyiciye göre sola dönük biçimde Abrasax betimlenmiştir. Horoz başlı ve insan vücutludur, ayaklarının da amulet kesilmeden önce yılan biçiminde olduğu varsayılabilir. Üzerinde sekiz kollu yıldız görülür. Sağ elinde tuttuğu kamçısını ve sol elinde tuttuğu kalkanını kaldırmaktadır. Kalkanın üzerinde tam okunamayan yazılar bulunur. Ön yüzde, Abrasax'ın solunda [Aβ]ρασ[άξ], Abrasax yazısı okunabilmektedir. Yanında ise büyülü papirüslerde bolca karşılaşılan ve anlamı tam olarak çözilemeyen [A]κραμμαχα|μά[ρει] kelimesi yazılıdır. Kalkanın üzerindeki yazılar bir anlam içermekten ziyade ezoterik semboller olmalıdır. Amuletin arka yüzünde de aynı şekilde ezoterik harfler bulunur.

Kat. No.	A.4
Tür	Amulet (yüzük)
Koleksiyon	Museo Egizio, Env.No.6545
Yayın	Sparavigna, Amelia Carolina. (2020, July 21). An Abraxas amulet from Egypt. Zenodo. http://doi.org/10.5281/zenodo.3955044

Turin, Museo Egizio (Torino Mısır Müzesi) envanterinde bulunan Mısır kökenli kurşun yüzük tipik bir Abrasax figürü göstermektedir. Sola dönük olan Abrasax, sol elinde kalkanını tutmaktadır, havaya kaldırdığı sağ elinde ise kamçısını tutuyor olmalıdır ancak o kısım hasar görmüştür. İnsan bedenli olup ayakları yılan şeklindedir ve zırhlar içindedir. Ayakları yukarı doğru kıvrılmıştır. Figürün çevresinde çeşitli ezoterik semboller görülür. Eserin yalnızca fotoğrafı A.C. Sparavigna tarafından yayınlanmıştır.

Kat. No.	A.5	93
Tür	Token, heliotrope	
Koleksiyon	Cambridge, Fitzwilliam Museum, Env.No.B 328 (CM)	
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/120/?sid=1 CBd-120. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/120 on 16-05-2022.	

Heliotrop taşına işlenmiş bu Abrasax amuleti Fitzwilliam Museum koleksiyonunda bulunmaktadır. Ön yüzünde merkezde bir Abrasax figürü görülür. İkonografiye uygun olarak horoz başlı ve iki ayağının yerine yılanlar olacak biçimde tasvir edilmiştir. Zırh ve kilt giyimli olan demon, sol elinde kalkanını tutarken kamçı tutan sağ elini yukarı kaldırmış durumdadır. Figürün etrafında çeşitli *kharakteres* görülmektedir, altında ise IAW kelimesi okunmaktadır.

Arka yüzde ise stilize bir obelisk içerisinde dört adet *kharakteres* işlenmiştir. Obeliskin altında ve üçgen alınlık biçimindeki tepe noktasında birer adet sekiz kollu yıldız görülmektedir. Apotropaik olarak kullanılmış olması muhtemel olan amulet, MS III ile IV. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Kat. No.	A.6
Tür	Token, siyah hematit
Koleksiyon	The British Museum, Env.No.G 417 (EA 56417)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/621/?sid=1 CBd-621. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/621 on 16-05-2022.

Hematit taşına işlenmiş olan bu amulet British Museum koleksiyonunda bulunmaktadır. Ön yüzünde horoz başlı, iki yılan ayaklı ve insan vücutlu Abrasax figürü işlenmiştir. Sağa dönük olan figürün sol elinde kalkanı, sağ elinde havaya kaldırdığı kamçısı bulunur. Ayakları yerine bulunan yılan başları ise boynuz benzeri çıkıntılarla işlenmiştir. Figürün etrafında dağınık bir biçimde ABP – A – A Ξ, Abra(s)ax ismi görülür. Sigma harfi amuletin hasar görmüş alt kısmında bulunuyor olmalıdır, harfin alt kısmı kısmen seçilebilmektedir.

Arka yüzde ise Helen/Mısır mitolojisindeki senkretik bir tanrı figürü olan Harpokrates görülür. Harpokrates sağ eli ağzında ve lotus üzerinde oturur biçimde tasvir edilmiştir. Figürün iki yanına toplamda dört adet *kharakteres* işlenmiştir.

Kat. No.	A.7
Tür	Token, siyah taş
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Special Collections Library, Env.no.SCL-Bonner 6
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1061/?sid=15 CBd-1061. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1061 on 16-05-2022.

Suriye’de ortaya çıkartılan siyah taş üzerine intaglio olarak üretilmiş olan bu amulet, ön yüzde bir Abrasax ikonografisine sahiptir ancak ikonografiyi yakından takip ettiği söylenemez. Detaylar işlenmemiştir ve Abrasax figürü deforme olmuş gibi görünmektedir. Yine horoz başına sahip olan demonun vücudu proporsiyon açısından hatalıdır, insan vücudu doğaüstü bir biçimde uzatılmıştır. Üçgen biçiminde tasvir edilen kıyafetinden kilt giyimli olduğu anlaşılmaktadır. Ayakları yine yılan biçimindedir ancak yılan detayları, Abrasax’ın vücudundan daha fazladır. Figür, iki kolunu da başının üzerinde kaldırmıştır ve sol elinde bir çekiç, sağ elinde ise yanan bir meşale tutmaktadır; iki obje de Abrasax’ın atribülerinden değildir. Bu sebeple amuletin senkretik bir ikonografi içerdiği düşünülebileceği gibi, sözlü gelenekle aktarılan bir Abrasax ikonografisini yansıttığı da düşünülebilir. Figürün alt kısmında ve amuletin arka yüzünde Yunanca harflere benzeyen taklit yazılarla oluşturulmuş bir *voces* bulunması, amuletin üreticisinin en azından yazılar için bir kılavuz kullandığını göstermektedir.

Kat. No.	A.8
Tür	Figürin, bronz
Koleksiyon	Avenches, Musée romain, Env.no.X/00016
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1022/?sid=15 Cbd-1022. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1022 on 16-05-2022.

Avenches Roma Müzesi envanterindeki bu figürin 14.6 cm. uzunluğunda olup bronzdan imal edilmiştir. Figürin Abrasax'ı tasvir etmektedir. Horoz başlı, iki yılan ayaklı Abrasax sağ elinde kalkanını, sol elinde kamçısını tutmaktadır, ancak kamçı büyük oranda kırılmıştır. Demon zırh ve kilt giyimlidir. Figürinin bir yüzü diğer yüzüne göre daha az detaylı işlenmiştir. Bu sebeple yalnızca tek yüzünün görünür durumda olacak biçimde sabitlenerek kullanıldığı ancak sabitlemeyi sağlayan kısmın günümüze ulaşmadığı düşünülebilir. Eser, muhtemelen Mısır kökenli olup MS I ile III. yüzyıllar arasında tarihlenebilir.

Kat. No.	A.9	97
Tür	Token (yeşil-siyah jasper)	
Koleksiyon	Cabinet des Médailles, Env.no.AA.Seyrig.20	
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1300/?sid=15 CBd-1300. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1300 on 16-05-2022.	

Siyah-yeşil jasper taşına oyulmuş olan bu amulet, ön yüzünde iki figür göstermektedir. Üstteki figür sola dönük, ayakta duran ve sol elinde *kerykeion* bulunan çakal başlı Mısır tanrısı Anubis figürüdür. Anubis, sağ elinde de başka bir nesne tutmaktadır. Zırh, pelerin ve kilt giyimli olması Helen/Roma etkisinde tasvir edilmiş bir figür olduğunu işaret eder. Anubis'in hemen altında ise sonsuzluğun sembolü, kendi kuyruğunu yiyen yılan *Ouroboros* figürü bulunmaktadır. Amuletin arka yüzünde yalnızca iki satırlık Yunan harfli bir yazıt görülür. Bu yazıt ABPA - CAΞ, *Abrasax* olarak okunmaktadır. Ancak *Abrasax*-*Abraxas* isminde yapılan ksi-sigma harf hatasının sebebi burada görülebilir. İsmi beşinci harfi C (Σ, sigma) olduğuna göre yedinci harfi Ξ (ksi) harfi olmalıdır. Ancak Ξ harfi belirgin bir şekilde, ters Σ (sigma) harfine benzer bir şekilde işlenmiştir. Transkripsiyon sırasında *Abrasax*-*Abraxas* karışıklığının yaşanması bu benzerlikten kaynaklanmaktadır.

Kat. No.	A.10
Tür	Amulet, hematit
Koleksiyon	Özel Koleksiyon
Erişim Adresi	https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2016/ancient-marbles-classical-sculpture-art-116260/lot.92.html

Hematit üzerine çift yüzlü olarak işlenen bu amulet, Mısır mitolojisi ile Gnostik/Yahudi/Hıristiyan elementleri birleştirmektedir. Bu sebeple buluntu yeri bilinmese de Mısır bölgesinde MS I-III. yüzyıllarda üretilmiş olmalıdır. Özel bir koleksiyonda bulunan amulet, bir müzayedede satışa çıkarılmıştır.

Eliptik biçimli amulet gümüş bir çerçeve içerisine alınmıştır. Ön yüz merkezinde oldukça detaylı işlenmiş bir Abrasax figürü tasvir edilmiştir. Demon horoz başlı, insan vücutlu ve

yılan ayaklı olup üstte Roma tarzı göğüs zırhı, altında kilt giyimlidir. Sağa dönüktür ve sağ elinde bir kamçı veya gürz, sol elinde kalkanını tutmaktadır. Figürün iki yılan ayağının hemen altında birbirine bakan bir kadın, bir erkek büstü bulunur. Bunların evli bir çifti simgelediği ve amuletin onlar için üretildiği düşünülebilir. Figür ve büstlerin çevresinde Yunanca bir yazıt amuleti çevrelemektedir. Yazıtın son kısmı Abrasax'ın iki yanına yerleştirilmiştir. Bu yazıt ΕΒΟΗΘΙ ΤΟΝ ΦΟΡΟΥΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΤΙΔΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΑΠΟ ΛΥΣΟΝ ΑΠΟ ΠΑΝ ΚΑΚΟΥ, “*Bunu taşıyanı düşmanlardan ve hastalıklardan, tüm kötülüklerden koru*” olarak okunabilir.

Amuletin arka yüzünde mitolojik figürler görülmektedir. Merkezde lotus üzerinde oturan senkretik sessizlik tanrısı Harpokrates görülür. Çıplak olan tanrı, sağ elinin başparmağını emmektedir. Harpokrates'in sağında çakal başlı tanrı Anubis, solunda ise dik vaziyette, gövdesine bir yılan sarılmış bir mumya bulunur. Figürler bir cenaze kayığı üzerinde görülmektedir. Kayığın baş ve kıç bölümlerine Ay tanrıçası Selene ve Güneş tanrısı Helios büstleri yerleştirilmiştir. Harpokrates'in iki yanında ve başının üzerinde ise toplamda üç adet sekiz kollu yıldız görülmektedir. Anubis'in mumyalama ile ilişkili bir tanrı olması, sahnede bir mumya görülmesi ve figürlerin cenaze kayığı üzerinde resmedilmesi sahnenin bir cenaze sahnesi olduğunu gösterir. Amulet yine bir yazıt ile çevrelenmiştir ve yazıtta isimler okunur. Bunlar ΙΑΩ (YHWH), ΣΑΒΑΩ (Sabao, YHWH), ΑΔΩΝΑΙ (Adonai), ΑΒΡΑΧΑΧ (Abrasax), ΒΑ[Ι]ΝΧΩΧ, ΜΙΧΑΗΛ (Mikhael) şeklinde Gnostik, Yahudi ve Hıristiyanlar için kutsal sayılan çeşitli isimlerdir.

Kat. No.	B.1	100
Tür	Token, heliotrope	
Koleksiyon	The British Museum, Env.No.G 81 (EA 56081)	
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/184/?sid=1 CBd-184. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/184 on 16-05-2022.	

Heliotrop taşına işlenmiş olan bu amulet, klasik bir Chnoubis ikonografisi göstermektedir. Ön yüzde aslan başlı ve yılan vücutlu olarak tasvir edilen Chnoubis'in vücudu kıvrılmış biçimdedir. Başından güneş ışınları yayılmaktadır. Figürün etrafında bir anlam oluşturmeyen Yunanca harflerle bir *voces* işlenmiştir. Arka yüzde ise Chnoubis sembolünün etrafı yine *voces* ile çevrelenmiş olup harfler arasında XNUVMIC veya *Xvouuic* kelimesi seçilebilmektedir.

Kat. No.	B.2
Tür	Token, kalsedon
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.no.Froehner.2907
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/345/?sid=1 CBd-345. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/345 on 16-05-2022.

Cabinet des Médailles koleksiyonunda bulunan bu Chnoubis amuleti beyaz renkli kalsedon taşı üzerine işlenmiştir. Ön yüzdeki Chnoubis aslan başlı ve yılan vücutlu olarak tasvir edilmiştir. Figürün ışınlar saçan başı hale benzeri çift katmanlı bir çerçeve içindedir. İki yanında ve altında toplamda beş adet *kharakteres* görülür. Arka yüzünde ise ortada Chnoubis sembolü olmak üzere üstte ve altta ikişer satırlık Yunanca yazıtlar bulunur. Üstteki yazıt XNOYBI (Chnoubis), alttaki ise KYPIAAAC (Kyrillas[‘ın]) olarak okunmaktadır. Bu amuletin diğer amuletlerden farklı olmasının sebebi amuletin sahibinin adının işlenmiş olmasıdır. Bu durum amuletin seri üretim olmayıp kişiye özel olarak işlendiğini veya satış sırasında alıcının adının amulet üzerine işlendiğini işaret etmektedir. Üstteki ve alttaki isimlerde ortak olarak görülen upsilon (Y) harfinin farklı stillerde yazılmış olması ikinci olasılığı destekler niteliktedir.

Kat. No.	B.3
Tür	Token, agate
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.no.58.2190bis
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/360/?sid=1 CBd-360. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/360 on 16-05-2022.

Agate taşından imal edilmiş bu amulet Mısır ve Yahudi mitolojilerinin birleşimini göstermektedir. Tipik bir Chnoubis amuleti olan bu token, Cabinet des Médailles koleksiyonunda bulunmaktadır. Ön yüzünde oldukça detaylı bir biçimde aslan başlı, yılan vücutlu tanrı işlenmiştir. Başının etrafında hale benzeri, yedi ışın saçan stilize bir güneş bulunur. Vücudu ise kıvrılmıştır. Başının hemen üzerinde Χνουβίς yazıtı görülmektedir. Sol yanında üç satırdan oluşan bir *voces* olan Γλϋκωνα kelimesi görülür. Sağ yanında ise Chnoubis'in sembolü yer almaktadır. Tasvirin altında ise Yahudilerin kutsal kelimelerinden olan Ιαω *nomina sacra*'sı işlenmiştir.

Amuletin arka yüzünde herhangi bir figür bulunmaz. Alt kısımda Chnoubis'in iki sembolü işlenmiştir. Üzerinde ise dokuz satırdan oluşan Yunanca bir *voces* bulunur. *Voces* içerisinde anlamı çıkarılabilen tek kelime Chnoubis ismidir.

Kat. No.	B.4
Tür	Token, kırmızı jasper
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.no.58.2198A
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/365/?sid=1 CBd-365. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/365 on 16-05-2022.

CBd veritabanında “post-antik” olarak etiketlenmiş olan bu amulet, ön yüzünde yaygın bir Chnoubis ikonografisi, arka yüzünde ise tipik bir Abrasax ikonografisini yansıtmaktadır. Ön yüz yüzeyi düz, arka yüzeyi kavisli olan amulet kırmızı jasper taşına oyulmuştur. Ön yüzde merkezde aslan başlı ve yılan vücutlu olan Chnoubis aşağı doğru uzanır biçimde tasvir edilmiştir. Vücudu orta kısımda sonsuzluk sembolüne benzer biçimde kıvrılmıştır. Başının etrafında kharakteres, stilize güneş ışınları olabilecek semboller bulunur. Boynunun iki yanında ise anlam ifade etmeyen bir voces işlenmiştir. Chnoubis üç yanında üçerli gruplar halindeki çeşitli hayvan gruplarıyla çevrilmiştir. Bunlar başının üzerinde üç bokböceği, sağında üç antilop ve üç timsah, solunda ise üç kuş ve üç yilandır. Antilop ve bokböceği gruplarının arasında ise sekiz kollu bir yıldız görülür. Hayvanların türleri ve ikonografi amuletin üretim yerinin Mısır olduğunu işaret eder.

Arka yüzde ise soluna dönmüş biçimde insan vücutlu, horoz başlı ve yılan ayaklı Abrasax betimlenmiştir. Abrasax kalkan tuttuğu sağ elini ve kamçı tuttuğu sol elini yukarı kaldırmış biçimdedir. Üzeri çıplak ve belden aşağısı kilt giyimlidir. Kalkanının üzerinde ve figürün etrafında çeşitli Yunanca kharakteres işlenmiştir. Katalogda post-antik olarak

etiketlenmiş olsa da ikonografi tarihlendirme için MS I. ile IV.yüzyıl arasını işaret etmektedir.

Kat. No.	B.5
Tür	Token, steatit
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Kelsey Museum of Archaeology, Env.No.1963.04.0008
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/460/?sid=1 CBd-460. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/460 on 16-05-2022.

Steatit taşına çift yüzlü olarak işlenmiş olan bu amulet Michian Üniversitesi Kelsey Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda bulunmaktadır. Ön yüzünde aslan başlı, insan vücutlu ve belden aşağısı yılan biçiminde Choubis tasvir edilmiştir. Zırh ve kilt giyimlidir, başından saçılan güneş ışınları tasvir edilmiştir. Sağ elinde hançerler, sol elinde palmye yaprağı ve başak demeti tutmaktadır. Figür, taşın şekline uygun olarak oval biçimli bir voces ile çevrelenmiştir.

Arka yüzde figür bulunmamaktadır, altı satırlık bir yazıt işlenmiştir. Yazıtın alt kısmında Chnoubis sembolü görülür ve yazıt Chnoubis ismiyle başlamaktadır: Xvouβίς νααβίς βιευθ γυαντορῆκτα βαροφίτα. Bu cümle *Chnoubis, Naavis, Vienith, devleri parçalayan, yılanları ezen* olarak tercüme edilebilir. Bu şekilde amuletin çeşitli tehlikelere karşı apotropaik amaçlı üretildiği düşünülebilir.

Kat. No.	C.1
Tür	Amulet
Malzeme/Üslup	Hematit (Kantaşı), intaglio
Koleksiyon	Μουσείο Μπενάκη (Benaki Müzesi), Atina. Env.no. 13539
Yayın	(Walter 1991)

Benaki Müzesi (Μουσείο Μπενάκη)'nde bulunan ve C. Walter tarafından yayınlanmış olan bu amulet, hematit (kantaşı) üzerine intaglio tekniğiyle üretilmiş bir Kutsal Süvari sahnesi içerir. Ön yüzde zırlı, pelerinli ve miğferli olarak tasvir edilen Süvari, atına oranla oldukça büyük bir figür olarak gösterilmiştir. Sağ elindeki mızrağını yenilgiye uğrattığı demona doğrultmuştur. Yerde yatan demon uzun saçlı biçimde betimlenmiştir. Sağ elini Süvari'ye doğru yakarır biçimde kaldırmıştır. Süvari'nin üzerinde bulunan COLOMWN yazıtı Süvari'yi Solomon olarak teşhis etmemizi sağlar. Arka yüzde ise Mühür işlenmiştir. CΦΡΑΓΙΣ ΘΕΟΥ (Tanrı'nın Mührü) yazıtı görülmektedir. Mühür'ün altında ise ezoterik bir sembol bulunmaktadır.

Kat. No.	C.2
Tür	Amulet, siyah hematit
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.no. 58.2219
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/3750/?sid=15 CBd-3750. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/3750 on 16-05-2022.

Siyah hematit (kantaşı) üzerine çift yüzlü olarak işlenen ve altın çerçeve içerisine alınan bu amulet, Paris, Cabinet des Médailles koleksiyonunda bulunmaktadır. Amulet klasik bir Kutsal Süvari ikonografisi gösterir.

Ön yüzde bulunan Süvari, yerde bulunan yenilmiş dişi demon figürüne mızrağını saplamak üzeredir. Süvari ve atının başları arasında sekiz kollu bir yıldız görülür. Yıldızın üzerinde günümüze ulaşabilen yazıt “OMON, OMON” olarak okunmaktadır. Süvari’nin kimliği bu şekilde Solomon olarak tespit edilmektedir. Oval bir çerçeve içine alınmış olan sahne, yine Yunanca bir *voces* ile çerçevelenmiştir. *Voces* hasar görmüş olduğundan yalnızca “ΑΠΕ – ΝΜ?” harfleri okunabilmektedir ve anlamlı bir kelime çıkarılamamaktadır.

Arka yüzde ise üç satıra yayılmış Yunanca bir yazıt ve altında Chnoubis sembolü ile iki adet *kharaktes* görülmektedir. Bir kısmı zarar görmüş olmasına rağmen Yunanca yazıt Solomon’un Mührü’nü simgeleyen “σφραγίς θεοῦ”, “Tanrı’nın Mührü” olarak okunmaktadır.

Kat. No.	C.3
Tür	Amulet (kolye ucu), siyah hematit
Koleksiyon	Şu anki yeri bilinmiyor, eski env.no. Ex-Sasson_J004
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/238/?sid=1 CBd-238. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/238 on 16-05-2022.
	

Siyah hematit taşına işlenmiş olan bu amulet, Sasson koleksiyonundan çıkmış olup şu anki koleksiyon yeri bilinmemektedir. Değerli taşın üzerine işlenmiş olan amulet altın rengi maden bir çerçeve içerisine alınarak kolyeye dönüştürülmüştür. Amulet tipik bir Kutsal Süvari ikonografisi içermektedir. Ön yüzde yenilgiye uğramış dişi demonu mızraklamak üzere olan Süvari betimlenmiştir. Süvari sağa dönüktür. Zırh giyimli ve pelerinli olup başına bir miğfer takmıştır. Sağ elindeki mızrağını sağ yanından saplamaktadır. Dişi demonun betimlendiği kısım ise kırılmıştır ve çerçeve eklenirken bu kısım çerçeve ile doldurulmuştur. Amuletin arka yüzünde ise yine tipik bir örnek olarak Solomon'un Mührü bulunur ve bu şekilde Süvari Solomon olarak teşhis edilebilir. Arka yüzdeki üç satırlık Yunanca yazıt “σφραγὶς θεοῦ”, “Tanrı'nın Mührü” olarak okunmaktadır. Amulet, MS III. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kat. No.	C.4
Tür	Token, siyah hematit
Koleksiyon	London, The British Museum, Env.no.G 476 (EA 56476)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/795/?sid=1 Cbd-795. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/795 on 16-05-2022.

British Museum koleksiyonunda bulunan ve MS IV.yüzyıla tarihlenen bu Kutsal Süvari amuleti jasper taşına kabaca işlenmiş bir ikonografi sunar. Ön yüzde tipik bir Kutsal Süvari tasviri bulunur. Atının üzerindeki zırh giyimli ve pelerinli Süvari, yerde kendini savunmak üzere kollarını kaldırmış olan dişi demonu sağ elinde tuttuğu mızrakla öldürmek üzeredir. Figürün üst yarısına yarım daire şeklinde işlenmiş olan harfler silinmiştir, yalnızca Süvari'nin yüzü yanında M ve N harfleri seçilebilmektedir. Figürsüz olan arka yüzde ise üç satır halinde Yunanca harflerle yazılmış olan CΦΡΑ - ΓΙΕΘΕ - ΟΥ, Tanrı'nın mührü yazısı okunmaktadır. Sağ alt köşede ise *rotulus* benzeri bir obje işlenmiştir. Arka yüzdeki Mühür ve ön yüzdeki harflerden Süvari'nin Solomon olduğu anlaşılmaktadır.

Kat. No.	C.5
Tür	Token (siyah hematit)
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Kelsey Museum of Archaeology, Env.no.26092
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1473/?sid=15 CBd-1473. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1473 on 16-05-2022.

Hematit üzerine işlenmiş olan bu Kutsal Süvari amuleti tipik bir ikonografi göstermektedir. Ön yüzde tunik giyimli olarak tasvir edilen Süvari, sağ elindeki mızrağı yerde bulunan ve ellerini Süvari'ye doğru merhamet dilenir biçimde kaldırmış olan dişi demona doğru tutmaktadır. Süvarinin başı yanında altı kollu bir yıldız görülür. Süvari'nin kıyafet dökümleri, atının yelesi ve kuyruğu, koşum takımları oldukça detaylı gösterilmiştir. Figürün at yarısı Yunanca nomina sacraya ayrılmıştır ve COΛOMωN – Solomon ismi okunabilir. Amuletin arka yüzünde ise üç satırlık Yunanca bir cümle bulunur. Bu yazı CΦΡΑ ΓΙΕΘ ΕΟΥ – Tanrı'nın Mührü olarak okunmaktadır. Mühür'ün altında ise üç dişli bir anahtar sembolü işlenmiştir.

Kat. No.	C.6
Tür	Token (siyah hematit)
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Kelsey Museum of Archaeology, Env.no.26135
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1476/?sid=15 CBd-1476. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1476 on 16-05-2022.

Siyah hematit üzerine işlenerek üretilen bu amuletin sağ üst köşesi kayıptır, ancak kalan kısmı amuletin genel ikonografisini gösterir niteliktedir. Ön yüzde tunik giyimli Kutsal Süvari mızrağını dişî demona doğru kaldırmıştır. Uzun saçlı olarak betimlenen demon, ellerini koruma amaçlı kaldırmış vaziyettedir. Figürleri bir düğüm motifi veya Ouroboros figürü çevrelemektedir. İkonografi oldukça detaylı ve ince işçiliklidir. Süvari'nin başı üzerinde görülen ve sadece ilk yarısı günümüze ulaşmış olan COAO ismi, Süvari'nin kimliğini Solomon olarak teşhis etmeye imkân vermektedir. Amuletin arka yüzünde ise Mühür işlenmiştir. Günümüzde ..PA ..CΘ.. OY harfleri okunabilmektedir ve yazıt sekiz kollu bir yıldızla sonlanmaktadır. Mühür'ün altında ise ezoterik semboller şeklinde karakteres işlenmiştir. İkonografisi itibarıyla MS II ile IV. yüzyıllar arasında tarihlendirilmesi mümkündür.

Kat. No.	C.7
Tür	Amulet (kolye ucu), bronz
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Kelsey Museum of Archaeology, Env.no.26119
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1497/?sid=15 CBd-1497. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1497 on 16-05-2022 .

Oldukça Hıristiyan bir ikonografi sergileyen bu amulet bronzdan imal edilmiştir. Amuletin ön yüzünde alışılmadık bir bir Kutsal Süvari sahnesi görülür. Sahne oldukça detaylıdır, figürler detaylarıyla tasvir edilmiştir. Haleli ve pelerinli Süvari, sağ elindeki mızrağını yerde dişi demon olması gereken figüre doğru kaldırmıştır. Mızrağının ucunda bir flama ve haç görülür. Demon figürü diğer sahnelerdeki gibi antropomorfik bir biçimde gösterilmemiştir. Uzun saçlı ve insan başlı olan figürün vücudu aslan vücudu şeklindedir. Bu iki ana figürün yanı sıra Süvari'nin karşısında kendisine doğru dönmüş bir melek figürü betimlenmiştir. Haleli olan meleğin kanatları çerçeve içerisine sığması için biri yukarıda, biri aşağıda olarak gösterilmiştir. Melek, Süvari'ye yol gösterir biçimde demonu işaret etmektedir. Başının üzerinde ise sekiz kollu bir yıldız bulunur. Sahne içerisindeki boşluklara EIC ΘEOC O NIKΩN TA KAKA, *Kötülüğün üstesinden gelen tek Tanrı* cümlesi işlenmiştir. Amuletin çevresinde yer alan yazıt ise yine 91. Mezmur'un 1. Bapı ile 2. Bapının başlangıcından oluşur: Ο κατοικ{ο}<ω>ν ἐν βοηθ<ε>ία τοῦ ὑψίστου ἐν σκέπη τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀυλισθήσεται. ἐρ<ε>ῖ τ{ο}<ω> κ(υρί)ω, *Yüceler Yücesi'nin barınağında oturan, Her Şeye Gücü Yeten'in gölgesinde barınır. O benim sığınağım, kalemdir” derim RAB için.”*

Amuletin arka yüzü büyülü ve Hıristiyan öğeleri birleştirmektedir. Üstte, bir mandorla içinde tasvir edilen İsa, tahta oturmaktadır. Çevresinde ise dört Evangelist'in sembolleri görülür; solda melek ve öküz, sağda ise kartal ve aslan. Bu sahnenin altında ΑΓΙΟC ΑΓΙΟC Κ C CΑΒΑΩΘ; *Kutsal, kutsal, kutsal Efendimiz Sabaoth* cümlesi yazılmıştır. Bu Hıristiyan duasının hemen altında ise çizgi ve dairelerle oluşturulmuş ezoterik *kharakteres* işlenmiştir. Büyülü sembollerin hemen altında sağ tarafa doğru yürür biçimde bir erkek aslan, bir yengeç ve bir haç bulunmaktadır. Marjinde ise Bonner'in σφραγις θεου ζωοντος. φύλαξον από παντός κακού τόν φοροῦντα τὸ φυλακτήριον τοῦτο>, “*Yaşayan Tanrı'nın Mührü, bu flakterionu üzerinde taşıyanı tüm kötülüklerden koru*” şeklinde tercüme ettiği bir dua görülmektedir. Arka yüzdeki Mühür'ün gösterdiği üzere ön yüzdeki Süvari Solomon olmalıdır, ancak tipik Solomon tasvirlerine oranla oldukça fazla Hıristiyan öge yüklenmiş durumdadır.

Kat. No.	C.8
Tür	Token, siyah hematit.
Koleksiyon	Hamburg, Skoluda Collection, Env.no.M056
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1634/?sid=15 CBd-1634. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1634 on 16-05-2022 .

Siyah hematit taşına işlenmiş olan bu amulet Kutsal Süvari sahnesi içermektedir. Ön yüzünde tunik giyimli Süvari, sağ elindeki mızrağı yerdeki dişi demona saplamak üzere görülmektedir. Yerdeki dişi demon ellerini korunma pozisyonunda kaldırmıştır ve saçları uzun betimlenmiştir. Süvari'nin atı neredeyse şaha kalkmış pozisyonundadır. Süvari'nin kıyafet dökümleri, atının yelesi ve kuyruğu ile koşum takımlarının detaylı işlenmiş olmasına rağmen demon üzerinde döküm ve vücut hatları dışında bir detay görülmemesi demonun çıplak olduğunu göstermektedir. Süvari'nin başının önünde altı kollu bir yıldız görülmektedir. Etrafında ise COΛOMΩN, Solomon nomina sacrası görülmektedir. Sahne marjinde kendi kuyruğunu yiyen yılan Ouroboros ile çevrelenmiştir.

Amuletin arka yüzünde Mühür bulunmaktadır. Üç satırlık bir Yunanca yazıt şeklinde CΦPA ΓICΘ EOY (Tanrı'nın Mührü) cümlesi okunmaktadır. Mühür'ün hemen altında ise çeşitli karakteres işlenmiştir. İkonografisi itibariyle bu amulet MS IV. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kat. No.	C.9
Tür	Amulet, Kolye ucu
Koleksiyon	Harvard Art Museums, Obj.No. 1951.31.4.1868
Erişim Adresi	https://harvardartmuseums.org/collections/object/191293

Harvard Art Museums'ta bulunan bakır alaşımdan döküm kalıbıyla üretilmiş olan bu amulet, kolye olarak kullanılabilmesi için üst kısmında bir delik açılmıştır. İki yüzünde farklı sahneler betimlenmiştir. Ön yüzde şifa amaçlı kullanılan bir dua ve kucağında Bebek İsa ile Bakire Meryem görülür. İki figür de izleyiciye dönüktür. Figürlerin iki yanında eşlikçi melek figürleri işlenmiştir. Dört figür de halelidir. Sahnenin etrafında çember şeklinde dua yazıtı bulunur, ayrıca Meryem'in üzerinde de küçük bir dua bulunur. Ön yüzdeki Yunanca dualar "K[VPI]E, BOHΘIC [Efendimiz, yardım et]; + ANI VICTAPA [. . .]IYT[. . .]XPIFI [... rahim ...] şeklinde okunabilir.

Arka yüzde ise demonu yenilgiye uğratan atlı aziz Sisinnios sahnesi görülmektedir. Haleli olarak tasvir edilen Sisinnios, atının üzerindedir ve sağ elinde mızrağını tutar. Mızrağın üst kısmı haç biçimli olabileceği gibi, belirtilen kısım hasar görmüş de olabilir. Azizin askeri giyimli olduğu seçilebilir. Dişi demon ise antropomorfik biçimde tasvir edilmiştir ve yüzü yukarı bakacak biçimde yerde yatmaktadır. Amuletin ön yüzünde dini bir sahne ve Hıristiyanların sıkça kullandığı "KVPIE BOHΘIC" duasının kullanılması, ayrıca tüm figürlerin kutsiyetlerini vurgular biçimde haleli olması ve Sisinnios'un muhtemelen haçlı mızrağı, amuletin Hıristiyanların kullanımı için üretildiği sonucunu verir. V ile VII. yüzyıllar arasına tarihlenen amuletin buluntu yeri bilinmemektedir. Koleksiyona Thomas Whittemore tarafından bağışlanmıştır.

Kat. No.	C.10
Tür	Amulet
Yayın	(Spier 1993)
	

J.Spier'in incelediği Kutsal Süvari amuletlerinden biri olan bu eser, hematit (kantaşı) üzerine intaglio tekniğiyle üretilmiştir. Ön yüzünde Kutsal Süvari ikonografisine uygun biçimde, at üzerinde aziz ve yenilgiye uğrattığı demon görülür. Aziz, sağ elindeki mızrağı kaldırmış ve yerde yatmakta olan figüre sapslamak üzeredir. Yerdeki demon figürü ise elini Süvari'ye doğru uzatmaktadır. Figürler oldukça donuk görünmektedir. Ayrıca yenilgiye uğramış demon figürü neredeyse insan özellikleri gösterir biçimde tasvir edilmiştir, ancak herhangi bir detay işlenmemiştir. Arka yüzde ise sekiz kollu bir yıldızın altında CICI-NIS harfleri okunmaktadır ve bu Süvari'yi Aziz Sisinius olarak tanımlamamızı sağlamaktadır.

Kat. No.	C.11
Tür	Amulet (kolye ucu), bronz
Koleksiyon	The British Museum, Env.no.G 484 (EA 56484)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/809/?sid=1 CBd-809. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/809 on 16-05-2022.

British Museum koleksiyonunda yer alan bu amulet, bronzdan üretilmiştir ve boyunda taşınabilmesi için üzerinde bir kulp bulunur. Amulet ön yüzünde bir Kutsal Süvari sahnesi gösterir. Haleli, zırlı ve pelerinli tasvir edilen Süvari, sağ elindeki mızrağı kaldırmış biçimdedir. Sahnenin genel ikonografiden uzaklaştığı nokta ise yerde bulunan dişi demonun ellerinin bağlı biçimde gösterilmesidir. Uzun saçlı olan demon figürünün elleri vücudunun önünde birleştirilmiştir. Sahnenin etrafında Yunanca bir yazıt bulunur. EIC ΘEOC O NIKΩN TA KAK(A) olarak okunabilecek bu yazıt, “*kötülüğün üstesinden gelen tek Tanrı*” olarak tercüme edilebilir.

Amuletin figürsüz arka yüzünde ise altı satırlık Yunanca bir yazıt işlenmiştir. Bu yazıtta ise kutsal sözler ve Başmelek isimler görülür: IAΩ, CABAΩ, MIXAIA, ΓABPIHA, OYPIHA, XEPOYBIN: *Tanrı, Tanrı'nın isimlerinden biri, Mikhael, Gabriel, Uriel, Kherubim*. Yazıtın bittiği noktada bir hilal ve yıldız işlenmiştir ve altında iki yatay çizgi görülür. Ön yüzde Solomon nomina sacrasının ve arka yüzde Mühür ile ilgili bir yazıt olmaması sebebiyle amulet üzerindeki Süvari'nin kimliğinin Solomon değil, Aziz Sisinos gibi Hıristiyan ikonografisine daha yakın bir figür olduğu düşünülebilir ve bu şekilde MS V-VI.yüzyıllara tarihlenebilir.

Kat. No.	C.12
Tür	Amulet (kolye ucu), bronz
Koleksiyon	The British Museum, Env.no.G 498 (EA 56498)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/810/?sid=1 CBd-810. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/810 on 16-05-2022.

MS V ile VI. yüzyıllara tarihlenen bu amulet British Museum koleksiyonunda olup, bronzdan üretilmiştir ve üzerinde kolye ucu olarak kullanılmasına imkân veren bir kulup bulunur. Amuletin ön yüzünde tipik bir Kutsal Süvari sahnesi işlenmiştir. Haleli olarak betimlenen Süvari, yerde yatan dişi demona doğru sağ elindeki mızrağı kaldırmıştır. Zırhlı ve pelerinli olarak gösterilmiştir. Env.no.G 484 (EA 56484)'ye kayıtlı olan amulet gibi burada da dişi demon figürü uzun saçlıdır ve elleri gövdesinin önünden bağlanmış vaziyettedir.

Arka yüzde ise yine Başmelek ve Tanrı'nın isimlerinin yazıldığı bir yazıtın yanı sıra en altta altı kollu bir yıldız ve oldukça detaylı olarak ayakta duran bir erkek aslan tasvir edilmiştir. Yazıtta IAω, CABAω, MIXAIA, ΓABPIHA, OYPIHA: *Tanrı, Sabaoth, Mikhael, Gabriel, Uriel* isimleri okunabilmektedir, adı geçen diğer amuletten farklı olarak *Kherubim* adı görülmemektedir. Amulet üzerindeki Kutsal Süvari aynı şekilde Aziz Sisinos olarak teşhis edilebilir.

Kat. No.	C.13
Tür	Amulet (kolye ucu)
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Special Collections Library,Env.no.SCL-Bonner 63
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1073/?sid=15 CBd-1073. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1073 on 16-05-2022.

Bronzdan üretilen ve üzerindeki kulp ile kolye ucu benzeri bir şekilde kullanılmış olduğu anlaşılan amulet, ön yüzünde bir Kutsal Süvari sahnesi içerir. Haleli ve zırh giyimli olarak betimlenen Süvari, yerdeki dişi demonu mızraklamak üzeredir. İzleyiciye göre sağa dönük durumdadır. Sahne üst yarısında Yunanca bir yazıyla çevrelenmiştir. Bonner'e göre bu yazıt, εἶς θεός ὁ νικῶν <τὰ κακά>, “*kötülüğün üstesinden gelen Tek Tanrı*” olarak okunabilir. Figürün haleli olması ve amuletin diğer yüzünde Mühür bulunmaması Süvari’yi Aziz Sisinius olarak tanımlamayı sağlamaktadır.

Amuletin arka yüzünde ise acı çeken göz ikonografisi yerleştirilmiştir. Sahnenin merkezinde bulunan göz, yukarıdaki iki mızrak ve bir üç dişli mızrak ile aşağıdaki hayvanların saldırısına uğramaktadır. Sol yanında bir erkek aslan, sağ yanında bir dişi aslan veya benzeri bir kedigil tasvir edilmiştir. Bu iki avcı hayvanın arasında ise bir kuş, bir yılan ve bir akrep saldırı pozisyonundadır.

Kat. No.	C.14
Tür	Amulet (kolye ucu), bronz
Koleksiyon	New York, American Numismatic Society, Env.no.0000.999.35850
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1488/?sid=15 CBd-1488. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1488 on 16-05-2022.

Bronz kolye ucu şeklindeki bu amulet, Kutsal Süvari biçimindeki Aziz Sisinius’u tasvir etmektedir. Stilize bir biçimde işlenen Süvari haleli ve pelerinlidir, sağ elindeki mızrağı kaldırmıştır. Uzun saçlı olarak betimlenen dişi demon yerde yatmaktadır. Demonun hemen altında bir erkek aslan bulunur. Süvari’nin üzerindeki Yunanca yazıt EIC ΘΕΟC Ο ΝΙΚΩΝ ΤΑ ΚΑΚΑ, *Kötülüğün üstesinden gelen tek Tanrı* biçiminde okunmaktadır.

Amuletin arka yüzünde bir yazıt bulunur. Bu yazıt Michel ve Bonner tarafından “ἵππος μύλος εἴβρις εὐ[θ]εῖα κωλῆ ἀνδρὸς στρουθοκάμηλος Ἀπόλλων”; *at, eşek, fallus, devekuşu, Apollo* şeklinde okunmuştur. Yazıtın devamında bulunan harfler ve semboller korozyon sebebiyle seçilememektedir. Oldukça Hıristiyanlaşmış bir ikonografi içeren bu amulette Apollon isminin görülmesi dini senkretizmin ve eski geleneklerin hala devam ettiğini göstermektedir.

Kat. No.	C.15
Tür	Amulet (kolye ucu), bronz
Koleksiyon	Fribourg, Bibel und Orient Museum, Env.no.GA 2010.1
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1700/?sid=15 CBd-1700. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1700 on 16-05-2022.

Bronz kolye ucu şeklindeki bu amulet, tipik bir Kutsal Süvari sahnesinin stilizasyonua benzemektedir. Çizgisel bir biçimde resmedilen sahnede yalnızca figürlerin ana hatları seçilebilmektedir. Haleli biçimde tasvir edilen Süvari, yerdeki yaratığa sağ elindeki mızrağı saplamaktadır. Katalog girişinde “dişi demon” olarak tasvir edilen yaratığı teşhis edebileceğimiz herhangi bir detay bulunmamakla birlikte, sahne ikonografisi gereğince bu yaratık dişi demon olmalıdır. Amuletin üst yarısı yarım daire şeklinde yerleştirilmiş Yunanca yazıt içermektedir. Bu yazıt EIC ΘEOC O NIKΩN TA KAKA, *Kötülüğün üstesinden gelen tek Tanrı* olarak okunmaktadır.

Amuletin arka yüzünde herhangi bir tasvir bulunmamaktadır. Arka yüzde bulunan dört satırdan oluşan Yunanca yazıt, A.M. Nagy tarafından 91.Mezmur olarak tanımlanmıştır. Objeye, MS IV-VI. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Kat. No.	C.16
Tür	Amulet (kolye ucu), bronz
Koleksiyon	DE_Hamburg, Skoluda Collection, Env.no. Hamburg-Skoluda_M123
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1722/?sid=15 Cbd-1722. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1722 on 16-05-2022.

Bronz kolye ucu şeklindeki bu amulet, ön yüzünde bir Kutsal Süvari sahnesi içerirken arka yüzünde ise bir kötü göz ikonografisi yerleştirilmiştir. MS V-VI.yüzyıllara tarihlenmektedir.

Ön yüzde yerdeki dişi demonu öldürmek üzere olan Kutsal Süvari betimlenmiştir. Süvari halelidir ancak başı ve mızrak tuttuğu sağ kolu haricinde herhangi bir detay görülmemektedir. Dişi demon sırt üstü yatmakta ve kollarını korunma pozisyonunda kaldırmaktadır. Süvari’yi çevreleyen Yunanca yazıt EIC ΘEOC O NIKΩN TA KAKA, *Kötülüğün üstesinden gelen tek Tanrı* olarak okunmaktadır.

Arka yüzde ise sahenin üst merkez kısmında stilize bir göz imgesi bulunmaktadır. Göz’ün hemen altında ise ona saldırmakta olan hayvanlar betimlenmiştir. Ortada bir kuş ve bir akrep, iki yanda ise birer aslan göze doğru saldırı pozisyonundadır. Bu şekilde amuletin hem demonlardan hem kem gözden korunmak için kullanılan apotropaik bir amulet olduğu anlaşılmaktadır.

Kat. No.	C.17
Tür	Amulet (kolye ucu), bronz
Koleksiyon	Hamburg, Skoluda Collection, Env.no.M122
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1723/?sid=15 CBd-1723. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1723 on 16-05-2022.

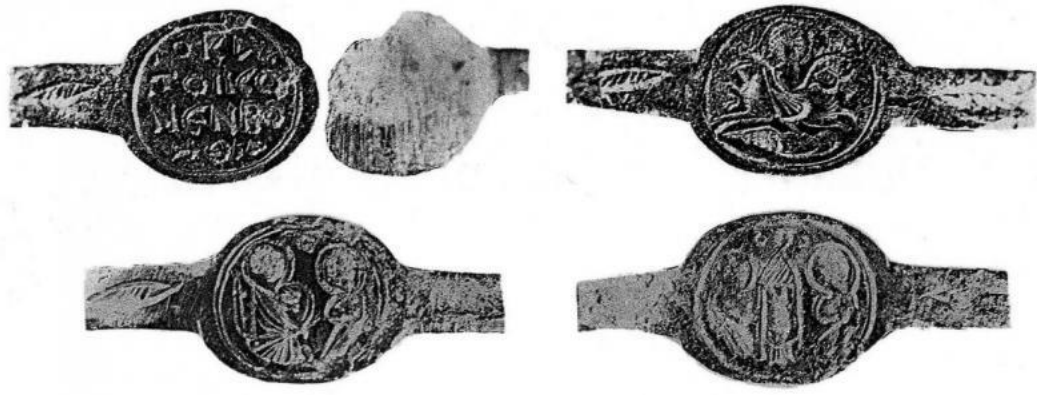
Bronz kolye ucu şeklindeki bu amulet MS V-VI.yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Ön yüzünde bir Kutsal Süvari sahnesi görülmektedir. Haleli ve pelerinli olarak resmedilen Süvari'nin üzerinde başka herhangi bir detay gösterilmemiştir. Sağ elinde mızrağını tutmaktadır. Yerde ise dişi demon figürü yenilgiye uğramış biçimde uzanmaktadır. Vücudu dışında herhangi bir detay içermemektedir. Amuletin üst yarısı bir yazıtla çevrelenmiştir. Bu yazıt EIC ΘEOC O NIKΩN TA KAKA, *Kötülüğün üstesinden gelen tek Tanrı* olarak okunmaktadır.

Arka yüzde ise kükreyen bir erkek aslan görülmektedir. Aslanın üst kısmında altı satır halinde voces yazılıdır. Kelimeler okunabilir ancak anlamlı değildir, benzerliklerden yola çıkarak tahminde bulunulabilir. En üstte Ιωω, YHWH'in adlarından biri görülür. Onun altında CABAX yazılmıştır, bu yine Tanrı'nın adlarından biri olan Sabaoth'un bir varyasyonu olmalıdır. Üçüncü isim, NXA(IA?), Mikhael olmalıdır. Diğer isimler okunamamaktadır.

Kat. No.	C.18
Tür	Amulet, Kol bandı
Koleksiyon	The Walters Art Gallery, Er.No. 54.2657
Erişim Adresi	https://art.thewalters.org/detail/30538/amuletic-armband-with-holy-rider-saints-and-magical-symbols/
	

Farklı madalyonların bir araya getirilmesi ile oluşturulan bu bronz kol bandı, The Walters Art Gallery koleksiyonunda bulunmaktadır. Toplamda yedi madalyon içermektedir. Madalyonların biri üzerinde Kutsal Süvari figürü görülmektedir, ancak yalnızca Süvari'ye yer verilmiştir. Elinde haçlı asa tutan haleli Süvari dışında yenilgiye uğramış bir demon figürü görülmemektedir. Bu sebeple tasvir edilen figür Solomon veya Sisinos dışında herhangi bir atlı azizi gösteriyor olabilir, ancak müze kataloğunda Kutsal Süvari adıyla belirtilmiştir. Kol bandı üzerinde bulunan diğer madalyonlardan biri, haleli biçimde tasvir edilmiş ve litürjik kıyafetler içerisinde iki azizi gösterir. Madalyonların birinde ise dört kolu arasında ezoterik semboller bulunan bir Latin Haçı görülür. Yalnızca yazı bulunan diğer madalyonda ise Mezmurlar 91:1 pasajı görülebilir: + 'Ο κατοικῶν ἐν βοηθία τοῦ [Υψίστου] “*Yüceler Yücesi'nin barınağında oturan, Her Şeye Gücü Yeten'in gölgesinde barınır.*” Dini semboller ve azizler gibi kutsal kişilerin tasvir edildiği, Mezmurlar'dan alıntılarının yapıldığı bu kol bandı üzerinde, Haç sembolünün etrafında ezoterik semboller görülmesi önemlidir. Eser, VI-VII. yüzyıllara tarihlenir, kökeni ise Suriye/Mısır olarak tespit edilmiştir.

Kat. No.	C.19
Tür	Amulet (kol bandı, bilezik?), bronz
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Kelsey Museum of Archaeology, Env.no.26198
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1494/?sid=15 CBd-1494. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1494 on 16-05-2022.
	

Dört yuvarlak madalyonla oluşturulmuş olan bu bronz objenin bir bilezik veya kol bandı olma ihtimali bulunur. Madalyonların arasındaki bandın üzerinde yaprak bezemeleri görülür. Objeye, Suriye’den satın alınmıştır.

Birinci madalyon üzerinde dört satırdan oluşan Yunanca bir yazıt bulunur. Bu yazıt 91.Mezmur’un 1.bapıdır: $\acute{\omicron}$ κατοικ{ο}<ω>ν ἐν βοηθ<ε>ίᾳ, “Yüceler Yücesi'nin barınağında oturan, Her Şeye Gücü Yeten'in gölgesinde barınır.”

İkinci madalyon üç figürden oluşan bir sahne içermektedir. Sahnenin solunda kucağında bebek İsa'yı tutan Bakire Meryem oturur biçimde görülmektedir. Karşısında diz çökmüş bir figür daha bulunur. Bonner’e göre bu figür Üç Büyücü Kral’dan biridir. Tüm figürler halelidir.

Üçüncü madalyon Kutsal Süvari sahnesi göstermektedir. Haleli olarak gösterilen Süvari dışı demonu mızraklamaktadır. Halesi ve diğer sahneler göz önüne alındığında Süvari'nin Aziz Sisinius olduğu sonucuna varılabilir.

Dördüncü madalyonda betimlenen sahne tespit edilememiştir. Mimari bir öge çevresine haleli iki figür yerleştirilmiştir. Haleli olan iki figür, üçgen alınlıklı dikdörtgen bir yapının iki yanında diz çökmüştür. Yapının içerisinde sargılar içerisinde diğer bir figür görülür. Bonner'e göre bu figür İsa veya Lazarus olmalıdır.

Kat. No.	C.20
Tür	Amulet (kol bandı, bilezik?), bronz
Koleksiyon	Ann Arbor, University of Michigan, Kelsey Museum of Archaeology, Env.no.26131+26160
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1495/?sid=15 CBd-1495. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1495 on 16-05-2022.
	

Kat.no C.22'deki objeye oldukça benzer olan bu obje yine dört madalyondan oluşan bronz bir bileklidir. İkonografî ve sahne şeması açısından benzer olması iki objenin kökeninin aynı olduğunu gösterir.

İlk madalyonda yine 91. Mezmur'un 1.bapı işlenmiştir: $\acute{o}$ $\kappa\alpha\tau\omicron\upsilon\kappa\{\circ\}$ $\langle\tilde{\omega}\rangle v$ $\acute{e}v$ $\beta\omicron\eta\theta\langle\varepsilon\rangle\acute{\iota}\alpha$,
“Yüceler Yücesi'nin barınağında oturan, Her Şeye Gücü Yeten'in gölgesinde barınır.”

İkinci madalyon kucağında bebek İsa bulunan Bakire Meryem'i ve önlerinde diz çökmüş olan üçüncü figürü göstermektedir. Figürler halelidir, ortalarında ise bir Yunan haçı görülür. Diğer objeden farklı olarak figürler oldukça az detaylı ve çizgisel betimlenmiştir. Diz çöken kişi de kadın olarak görülmektedir. Yunan haçı da diğer bir farklılıktır.

Üçüncü madalyon Kutsal Süvari sahnesi göstermektedir. Oldukça çizgisel olan sahnede Süvari, sağ elindeki mızrakla yerdeki dişi demona saldırmaktadır. Ancak mızrağının ucunda bir haç ve bir flama görülmektedir. Bu açıdan diğer objedeki sahneden farklılaşır. Mızrağın haçlı olması, Süvari'nin Solomon olamayacağını gösterir.

Son madalyon korozyon sebebiyle içerdiği sahneyi kaybetmiştir.

Kat. No.	C.21
Tür	Amulet, yeşil jasper
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.No.De Clerq 3493
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/3761/?sid=15 CBd-3761. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/3761 on 16-05-2022 .

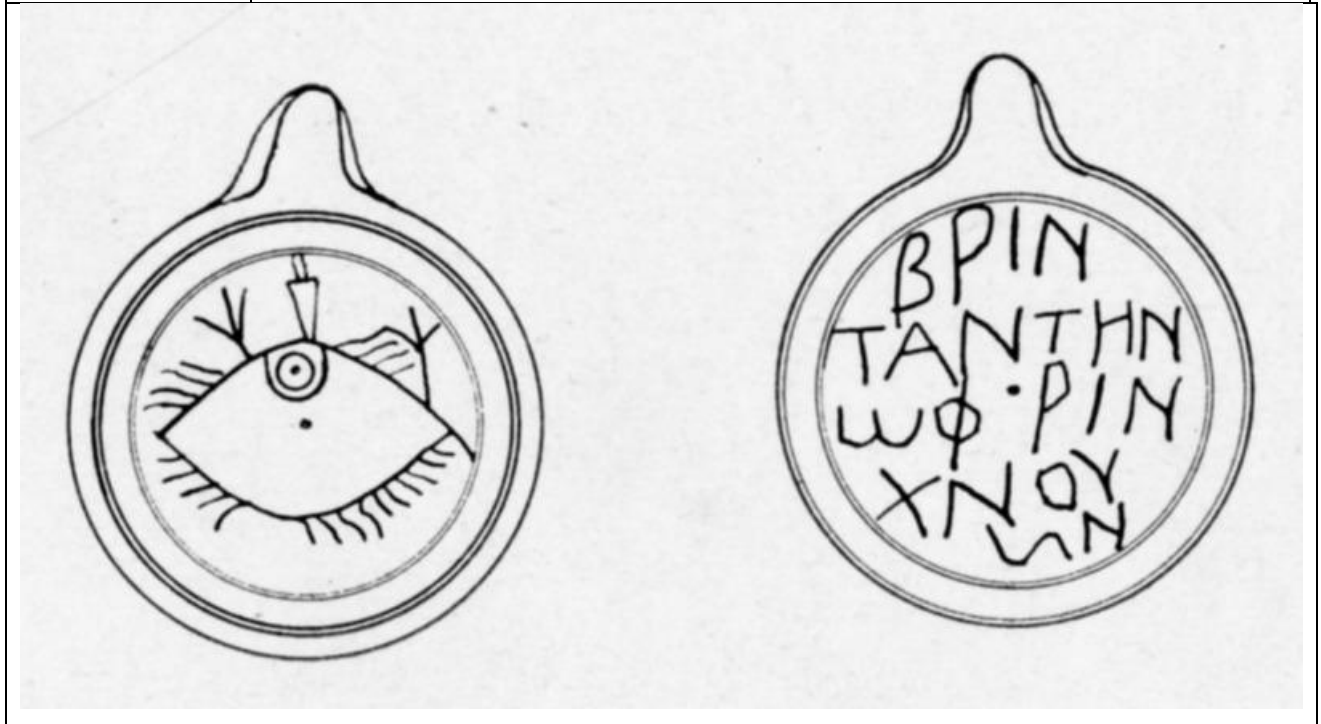

Yeşil jasper taşı üzerine işlenmiş olan bu amulette kulp veya delik bulunmamaktadır. Sekizgen biçiminde kesilmiş olan amulet, Kutsal Süvari ikonografisi içerir. Üzerinde herhangi bir voces, karakteres veya yazıt bulunmaz. Merkezde bulunan Süvari izleyiciye göre sola dönük olarak işlenmiştir. Başının üzerinde hale bulunur ve üzerindeki pelerinden askeri giyimli olduğu anlaşılır. Ucunda bir haç bulunan mızrağını yerdeki ejderhaya saplamaktadır. Kutsal Süvari ikonografisinin devamı sayılabilecek bu figür Solomon veya Sisinius'u değil, Başmelek Mikhael'in Diabolos'u Cennet'teki savaşta yenilgiye uğratmasını veya Aziz Georgios'un ejderhayı yenmesini tasvir etmektedir. Bu sebeple Sisinius ve Solomon amuletlerinden daha geç bir döneme tarihlenebilir, ancak bahsedilen amuletlerle aynı amaçla üretildiği ve aynı şekilde kullanıldığı düşünülebilir.

Kat. No.	D.1
Tür	Token (nazarlık, agate)
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.no.AA. Seyrig.1
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1359/?sid=15 CBD-1359. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1359 on 16-05-2022.
	

Atina’da ele geçen ve agate taşı üzerine işlenmiş olan bu amulet kötü gözden korunmak amacıyla üretilen bir nazarlık olmalıdır. Ancak kötü göz ikonografisi içermez, stilize göz yerine Kıskançlık personifikasyonu amuletin merkezine yerleştirilmiştir. Elleri arkadan bağlı olan Kıskançlık, boylu boyunca bir yılan tarafından sarılmıştır. Başının önünde bir kuş, arkasında ise bir akrep Kıskançlık’a saldırmaktadır. Vücudunun iki yanında da iki kırkayak saldırı pozisyonundadır. Kırkayakların altında ise iki yanda birer akrep daha görülmektedir. Figürün iki yanında olacak biçimde Yunanca bir yazıt yerleştirilmiştir. Yazıt, φθόνε ἀτύχ(ε)ῖ olarak okunmuştur. Bu kabaca “Kıskançlık’a kötü şans (getir)” olarak tercüme edilebilir. Geç Antik dönemin kötü göz ikonografisine sahip olmayan bu amulet, pek çok ortak noktayı göstermektedir. Kötü Göz’ün yerine yerleştirilmiş olan Kıskançlık personifikasyonu Kötü Göz gibi çeşitli hayvanlar tarafından saldırıya uğramaktadır. Hayvanlar arasında kuş ve akrep iki ikonografide de ortak olan hayvanlardır. Bu sebeple bu amuletin Kötü Göz ikonografisinin varyasyonu olduğu varsayılabilir. Benzer bir ikonografiye sahip başka bir amulete rastlanmamıştır.

Kat. No.	D.2
Tür	Amulet (nazarlık), kemik
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.no.Y 19921
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/368/?sid=1 CBd-368. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/368 on 16-05-2022.

Tipik bir nazarlık (indivia, baskania) amuleti olan bu obje kemikten imal edilmiştir ve stilize bir kem göz ikonografisi içerir. Üzerindeki kulp sebebiyle kolye ucu olarak kullanıldığı ve kişinin üzerinde taşındığı düşünülebilir. Ön yüzde bulunan indivia, stilize bir göz şeklindedir. Etrafında ise yine stilize biçimde en üstte bir hançer olmak üzere çok sayıda mızrak görülmektedir.

Arka yüzde herhangi bir figür görülmez. Yalnızca Yunanca harflerle bir *voces* yazılmıştır ve anlamı çözülememiştir.

Kat. No.	E.1
Tür	Amulet, kırmızı jasper
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, De Clerq 3495
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/3746/?sid=15 CBd-3746. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/3746 on 16-05-2022.

Paris, Cabinet des Médailles koleksiyonundaki bu amulet kırmızı jasper taşından üretilmiş olup, ön yüzünde bir Başmelek tasviri görülür. Başmelek, izleyiciye göre sola dönüktür, başı haleyle çevrelenmiştir. Sivil giyimli olan Başmelek uzun bir tunik içindedir, sağ elinde hilal ve altı kollu yıldızlı bir asa tutmaktadır. Figür çeşitli isimlerle çerçeve içine alınmıştır. Bu yazıt “γαβριηλμιχαηλουριηλσουριηλ - Γαβριήλ, Μιχαήλ, Ουριήλ and Σουριήλ” olarak okunmaktadır. Yazıt içinde Gabriel ve Mikhael isimleri okunabilmektedir.

Arka yüzde ise altı kollu dört yıldız tarafından çevrelenmiş Yunanca bir yazıt görülür. Yazıt, “εἰς θεός”, “tek Tanrı” olarak okunmaktadır. Amulet hem ön hem arka yüzü itibariyle salt Hıristiyan bir ikonografi içermektedir. Ancak ön yüzdeki yazıtta anlamı çözülemeyen kısımların bazı *voces* olma ihtimali bulunur. Taş üzerinde herhangi bir kulp veya ip deliği bulunmamaktadır.

Kat. No.	E.2
Tür	Amulet?, siyah mermer
Koleksiyon	Paris, Cabinet des Médailles, Env.no.De Clerq 3514
Yayın	A. Mastrocinque, Les intailles magiques du département des Monnaies, Médailles et Antiques (Paris, 2014)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/3744/?sid=15 CBd-3744. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/3744 on 16-05-2022.

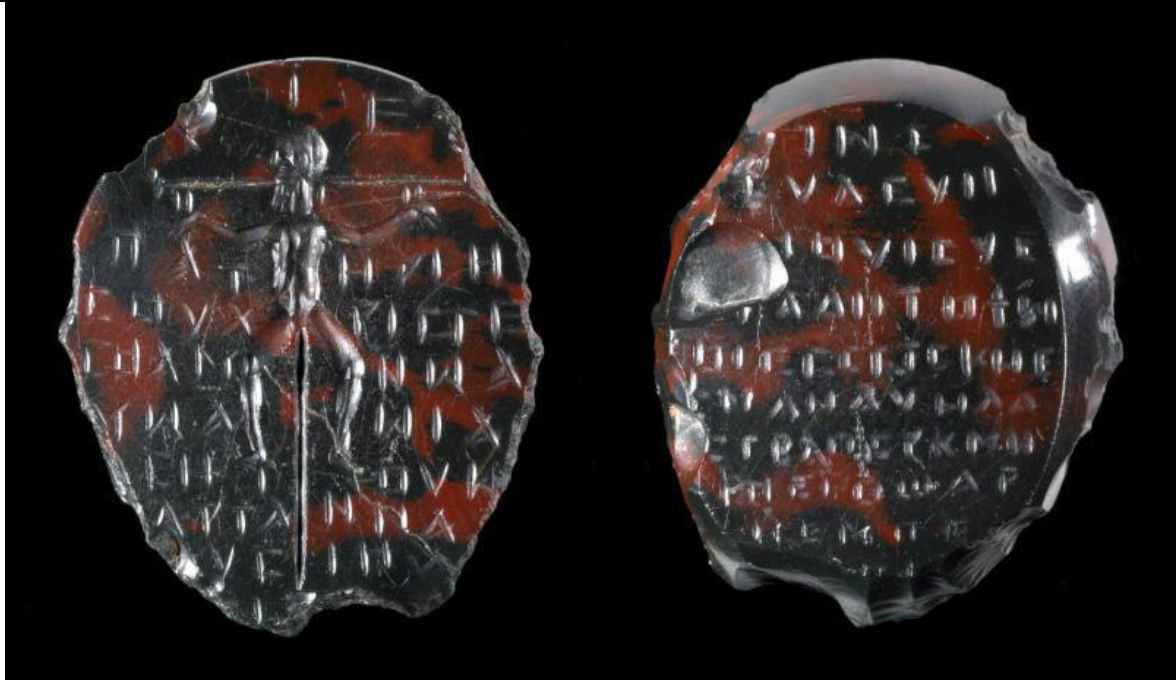
Paris, Cabinet des Médailles koleksiyonunda bulunan bu eser siyah mermerden oyularak üretilmiştir. Üzerinde kulp veya delik bulunmayan objenin dört yüzünden üçü işlenmiş, kenarları kesilerek üçgen prizma biçimine getirilen yüzüne ise muhtemelen bir yere asılması için üç delik açılmıştır. Amuletin geniş ön yüzünde Eski Ahit Yaradılış Kitabı'ndan yaygın bir sahne görülmektedir. Bir yılanın dolandığı ağacın iki yanında Adem ve Havva figürleri tasvir edilmiştir. Ağaç yasak meyvenin bulunduğu Bilgelik Ağacı, yılan da Diabolos olmalıdır. Adem ve Havva ise Diabolos'un tuzağına düşmüş, ellerini Yasak Meyve'ye doğru uzatmış biçimdedirler. Ağacın üst dalları figürlerin üzerinde olup, hem ağaç dalı hem ezoterik semboller olabilecek şekilde işlenmiştir.

Objenin geniş arka yüzü ise sarmal biçimli ezoterik bir sembolle kaplanmıştır. Sarmalın etrafında oluşturulan kutucuklar içerisinde noktalar işlenmiştir. Sarmalın etrafında dört adet farklı sembol görülebilir.

Dar ön yüzde iki sıra halinde anlamlı kelimeler oluşturmayan çeşitli *karakteres* görülmektedir.

Kat. No.	E.3
Tür	Token, kırmızı-yeşil jasper
Koleksiyon	The British Museum, Env.No.G 1986,5-1,1
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/815/?sid=1 CBd-815. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/815 on 16-05-2022.

British Museum koleksiyonunda bulunan bu amulet, kırmızı-yeşil tonlarında jasper taşına oyulmuştur ve tamamı Hıristiyan bir ikonografi içeren amuletler içerisinde oldukça erken bir dönem sayılabilecek MS II-III.yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Amuletin ön yüzünde merkez çarmıh üzerindeki İsa figürüne ayrılmıştır. İnce hatlarla gösterilmiş olan çarmıh üzerindeki İsa, önden betimlenmiştir. Dizlerinin duruşu tipik *Stavrosis* sahnelerinden farklıdır. İki dizi de aynı yöne bükülmemiştir ve ayakları çarmıhın alt kısmında birleşmez, bükülmüş dizleri ve bacakları iki yanına açılmıştır. Yüzü sakallı olarak tasvir edilen İsa sola bakmaktadır ve çıplak biçimdedir. Elleri ise çarmıha çivilenmiş değil, ikişer çizgi kullanarak gösterilen iplerle bileklerinden çarmıha bağlanmış durumdadır. Sahnede başka figür görülmez. Figürün etrafına dağılmış biçimde sekiz satırdan oluşan Yunanca bir yazıt görülür ancak bazı kelimeler bir anlam ifade etmemektedir. R. Kotansky bu yazıtı şu

şekilde okunmuştur: Υιέ, Πατήρ, Ἰησοῦ Χριστέ σοαμ νοαμ ωαωι αειουω ἀρτάννα λυσίου [υ]ι[οῦ] : *Ey oğul, Baba, Ey İsa Mesih, soam nōam ḡaḡi, AEĒIOYŌ, Ey kurtarici Oğul'un çarmihı.*” Anlamı çıkarılamayan kelimelerin *voces* olma ihtimali bulunmaktadır. Amuletin arka yüzü herhangi bir figür içermez, on satırdan oluşan Yunanca bir yazıt bulunur. Yine Kotansky tarafından yazıt şu şekilde okunmuştur: Ἰωε εua ενη ιουι σὸ εἶ Ιαδητοφωθ Ἰεσεβτεκη Ἐμμανουηλ Ἀστραπερκμηφ Μειθω Αρμεμπε. 'Iōe eua euē(?) [1-3]ioui, Iadētophōth Iesebtekē Emanauēl Astraperkmēph Meithō Armempe ...'

Kat. No.	E.4
Tür	Amulet (kolye ucu?), limonit
Koleksiyon	The British Museum, Env.no.G 469 (EA 56469)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/819/?sid=1 CBD-819. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/819 on 16-05-2022.

Limonit taşından imal edilen ve British Museum koleksiyonunda bulunan bu amulet Eski Ahit sahneleriyle Mısır motiflerinin bir birleşimini göstermektedir. Amuletin ön yüzünde İshak'ın Kurban Edilmesi sahnesi gösterilmiştir. Önde bulunan üç figürden sağdaki, yere çökmüş durumdadır (veya diğer figüre göre daha kısa boyludur) ve küçük bir figürü havaya kaldırmıştır. Soldaki figür ise ayakta durmakta ve küçük figürü desteklemektedir. Küçük figür olan İshak bir altanın üzerine konulmak üzeredir. Sahnenin sağ merkezini kaplayan bu üç figürün ardında, sol tarafta, ince bir gövde ve dallarla betimlenen bir ağacın altında küçük bir hayvan görülmektedir. Bu İshak yerine kurban edilmesi için gönderilen koçtur. Tüm figürler genel hatlarıyla betimlenmiş ve detaylara yer verilmemiştir, yalnızca gözleri gösterilmiştir.

Amuletin arka yüzünde ise merkezde Mısır mitolojisinde sıkça karşılaşılan bir *Ankh* sembolü işlenmiştir. J.Spier, bu sembolü “*Ankh biçimli Khristogram*” olarak tanımlamıştır. Ankh Yunanca bir yazıtla çevrelenmiştir. EIC ΘEOC EN OYPANω olarak okunan bu yazıt, “*Cennet'teki Tek Tanrı*” olarak tercüme edilebilir. Bu obje MS V. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Kat. No.	E.5
Tür	Amulet (bilezik?), bronz
Koleksiyon	New York, American Numismatic Society, Env.no.0000.999.36356
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1502/?sid=15 CBd-1502. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1502 on 16-05-2022 .

Bronz malzemeden üretilen bu amuletin iki yanında bulunan ikişer kulp, bir bileklik olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Amuletin ön yüzünde bir Pantokrator tasviri bulunmaktadır. Haçlı halesi bulunan Pantokrator, sağ eliyle takdis ederken sol elinde bir Evangelion tutmaktadır. Başının etrafında IC XC nomina sacrası görülmektedir.

Arka yüz tamamıyla haleli azize figürüne ayrılmıştır. Orans pozisyonunda görülen azize figüründe kimliğini gösterecek herhangi bir işaret görülememektedir, tasvir edilen kutsal kişi Bakire Meryem de olabilir.

Kat. No.	E.6
Tür	Amulet (yüzük taşı), sarı-turuncu karnelian. Yüzük altın.
Koleksiyon	Boston, Museum of Fine Arts, Env.no.03.1008
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1515/?sid=15 CBd-1515. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1515 on 16-05-2022 .

MS IV. yüzyılın sonu ile IV. yüzyılın başlarına tarihlenen bu yüzük, karnelian taşı üzerinde Eski Ahit hikayeleri gösterir. Aynı düzlem üzerinde birbirinden ayrı üç sahne halinde İonas'ın (Yunus Peygamber) hikayesi anlatılmaktadır. Taşın üzerinde, en sağda elinde tuttuğu asasından destek alarak oturan İonas görülür. Altında oturduğu ağacın dalında bir kuş bulunmaktadır. Taşın merkezi hikâyenin asıl noktasına ayrılmıştır. Deniz üzerindeki bir gemiden atılan İonas suya düşmektedir, geminin hemen altında ise deniz canavarı onu yutmak üzere yaklaşmaktadır. En sağda ise tunik giyimli, ellerini dua pozisyonunda kaldırmış İonas görülmektedir.

Kat. No.	E.7	138
Tür	Token, karnelian	
Koleksiyon	Bilinmiyor	
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/1832/?sid=15 CBd-1832. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/1832 on 16-05-2022 .	

Karnelian taşından imal edilen bu amulet J.Spier tarafından yayınlanmıştır ancak günümüzde hangi koleksiyonda bulunduğu bilinmemektedir. Amulet tamamıyla Hıristiyan bir ikonografi içermektedir. Merkezde bulunan çarmıh üzerinde haleli bir biçimde İsa tasvir edilmiştir. Çarmıhın iki yanında altışar, toplamda on iki havari İsa'ya dönük biçimdedirler. Havarilerin başları ve çarmıhın yatay kolları arasında bir nomina sacra yazılıdır. Bu Ιησοῦς; Χριστός, *İsa Mesih* olarak okunabilir. Sahnenin hemen altında ise bir hayvan figürü ile iki yanında O ve C harflerine yer verilmiştir. Harflerin ters biçimde yazılmış olması tokenin mühür olarak kullanılan bir yüzük taşı olabileceğini işaret etmektedir.

Kat. No.	E.8
Tür	Token, siyah hematit
Koleksiyon	The British Museum, Env.no.G 459 (EA 56459)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/828/?sid=1 CBd-828. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/828 on 16-05-2022 .
	

MS IV-V. yüzyıllara tarihlendirilen bu amulet, hematit taşına işlenmiştir. Tamamıyla Hıristiyan bir ikonografi içermektedir. Oval biçimli taşın ön yüzünde orans pozisyonunda bir figür betimlenmiştir. Uzun bir tunik giymiş biçimde tasvir edilen figür halelidir ve halesinin iki yanında birer tane sekiz kollu yıldız bulunur. Kollarının altında iki yanında ise birer Latin haçı görülür. Haçların altında, ayaklarının iki yanında tekrar birer sekiz kollu yıldız işlenmiştir. Figür, zemini temsil eden yatay bir çizgi üzerinde ayakta durmaktadır. Arka yüzde ise herhangi bir figür bulunmama ile birlikte öndeki figürün adı işlenmiştir. Beş satırlık Yunanca yazı, ΑΓ ΙΕ ΠΡΟ ΚΟ ΠΙ, Aziz *Prokopios* şeklinde okunmaktadır.

Kat. No.	E.9
Tür	Token, kırmızı jasper
Koleksiyon	The British Museum, Env.no.G 231 (EA 56231)
Erişim Adresi	http://cbd.mfab.hu/cbd/816/?sid=1 CBd-816. The Campbell Bonner Magical Gems Database (2010-), developed at the Museum of Fine Arts, Budapest, editor-in-chief: Á. M. Nagy. Erişildi: cbd.mfab.hu/cbd/816 on 16-05-2022.

Tamamen Hıristiyan bir ikonografi sergileyen bu amulet kırmızı jasper taşından imal edilmiştir ve British Museum koleksiyonunda yer alır. Amulet MS IV-V.yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Ön yüzünde üç figürlü bir *Stavrosis* sahnesi görülür. Stavrosis sahnesi Hıristiyan resim sanatında en popüler sahnelerden biri olmasının yanı sıra, İlk Günah'ın ortadan kalkıp insanlığın kurtuluşunu sembolize etmesi açısından da teolojik öneme sahiptir. Sahne kabaca işlenmiştir ve merkezde başında haçlı hale ile çarmıha gerilmiş İsa görülmektedir ancak çarmıh görülmemektedir. İsa, çıplak vaziyette betimlenmiştir. İki yanında yer alan diz çökmüş vaziyette dua eden iki figür de Bakire Meryem ve Genç Ioannes olarak teşhis edilebilir. İsa'nın başı üzerinde Aramice olması muhtemel bir yazıt görülür. British Museum kataloğunda bu yazıt İsa M(esih) olarak tercüme edilmiştir. Amuletin arka yüzünde Yunan harflerini andıran ancak Yunanca olmayan üç satırdan oluşan başka bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıt bir *voces* veya tanımlanamamış Aramice bir yazı olabilir. Arka yüz figürsüzdür.

Kat. No.	F.1
Tür	Döküm kalıbı
Koleksiyon	Ödemiş Müzesi
Yayın	(Lafli ve Seibt 2020)

[The University of Chicago Press](#)Ödemiş Müzesi koleksiyonunda bulunan bu döküm kalıbı, amulet ve çeşitli dini objeler üretilip satılan bir atölyeye ait olmalıdır. Kalıbın sağ üst köşesi kırılmıştır. Günümüze ulaşabilen kısımlarında ise çeşitli objelerin kalıpları görülür. Üst kısımda iki röliker haç, sağ kısımda diğer ikisine oranla daha küçük bir haç ve iki muhtemel ziynet eşyası görülmektedir. Kalıbın sol kısmı ise bir Hystera amuletine ayrılmıştır. Aynı kalıp içerisinde hem pagan etkili ve Gorgon tasvirli olmasına rağmen Hristiyan bir dua içeren amuletin, hem de Haç gibi dini objeler ile günlük kullanım objelerinin görülmesi bu objelerin aynı dönemde yaygın olarak kullanıldığını ve hem dini hem büyülü objeleri üreten zanaatkarların aynı kişiler olduğunu göstermektedir.

Kat. No.	F.2
Tür	Hystera Amuleti
Koleksiyon	Ödemiş Müzesi
Yayın	(Lafli ve Seibt 2020)

(b)

Ödemiş Müzesi koleksiyonundaki döküm kalıbından imal edilmiş olan bu amulet, hastalıklardan korunmak için kullanılan bir Hystera amuleti şeklindedir. Üzerinde boyunda taşınmasına imkân verecek bir kulp da bulunan amuletin merkezinde bir Gorgon başı tasviri bulunur, merkezdeki insan başının etrafında yedi adet kıvrılmış yılan başı betimlenmiştir. Marjin ise bir Yunanca yazıtlarla çevrelenmiştir. Yazıt yazım yanlışları ve kısaltmalar bulunan bir dua içermektedir: ΑΓΙΟC ΑΓΙΟ Ο C Κ Ο CΑΒΑΘω. Bu dua ΑΓΙΟC ΑΓΙΟC ΘΕΟC ΚΥΠΙΟC CΑΒΑΘΘ şeklinde olmalıdır ve “Kutsal olan, kutsal olan Tanrı, Merhametli Sabaoth” olarak çevrilebilir ve açık bir şekilde Yahudi etkili Hıristiyan bir inancı göstermektedir.

Kat. No.	F.3
Tür	Gümüş, kolye ucu
Koleksiyon	Menil Foundation Collection
Yayın	(Vikan 1984)

Tipik bir Hystera amuleti olan bu kolye ucunun üst kısmında bulunan kulp günümüze ulaşamamıştır ancak amulet oldukça iyi durumdadır. Ön yüzünde merkezde bir Gorgon başı etrafında yedi yılan başı betimlenmiştir. Yılan başlarının detaylandırılması J.Spier'e göre Mısır kökenli Chnoubis amuletlerini andırmaktadır. Başların arasında “Tanrı'nın Lütü” kelimesi hatalı yazılmış olsa da okunabilmektedir. Gorgon yüzü ise fazla detay verilmeden işlenmiştir. Marjinde bulunan Yunanca yazıt bordür içine alınmıştır ve kaybolmuş olan kulbun iki yanında devam etmektedir. Yazıda bulunan hatalar, amuleti üreten kişinin okuma yazma bilmediğini ve yazıyı elindeki bir tariften hatalı olarak kopyalamış olabileceğini göstermektedir. Örneğin yazıtın başındaki Trisagion, aynı kelimenin üç farklı yazılışını göstermektedir. Agios (ΑΓΙΟC) kelimesi ΑΓΙC, ΑΓΙΟC, ΓΙΟC biçimlerinde işlenmiştir.

Amuletin arka yüzü daha kalabalık bir ikonografi sunmaktadır. Bordür içine alınmış bir yazıt amuleti çevrelemektedir. Merkezde dört satırdan oluşan bir Yunanca yazıt, üzerinde Khnoubis sembolünü anımsatan bir karakter, ortada bulunan ayakta duran ve haçlı asa tutan (Başmelek?) figürünün iki yanında ay ve güneş, sağ yanında ise yılan benzeri bir figür ve bir yıldız görülmektedir. Yazıtın altındaki kısım ise Z biçimli iki karakteres ile çevrelenmiş bir ezoterik sembole ayrılmıştır. Arka yüzdeki yazıtlar G. Vikan tarafından tercüme edilmiştir. Marjinde: *Rahim, karanlık [ve] siyah, kan ye [ve] kan iç.*

Merkezde: *Yılan olarak sarmalyorsun, aslan olarak kükrüyorsun, koyun olarak uzanyorsun, kadın olarak (...)*

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİZANS SANATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:24/06/2022

Tez Başlığı : BÜYÜ VE OKÜLT (GİZLERE ULAŞMA) BİLİMLERİN ERKEN BİZANS SANATINDA YANSIMALARI, ORTA
ÇAĞ VE SONRASI PROJEKSİYONU

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç e)EK-1 Katalog kısımlarından oluşan toplam 128 sayfalık kısmına ilişkin, 24/06/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24.06.2022

Adı Soyadı: Özgür ÖZDEMİR

Öğrenci No:

Anabilim Dalı: Bizans Sanatları ABD

Programı: Sanat Tarihi YL

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Sercan YANDIM AYDIN

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY OF ART**

Date: 24/06/2022

Thesis Title : THE REFLECTION OF MAGIC AND OCCULT SCIENCES IN EARLY BYZANTINE ART, ITS PROJECTION IN MIDDLE AGES AND BEYOND

According to the originality report obtained by myself by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 24/06/2022 for the total of 128 pages including the a) Title Page, **b) Introduction, c) Main Chapters, d) Conclusion, and e) Appendix I- Catalogue** sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 8%.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

24.06.2022

Name Surname: Özgür ÖZDEMİR
Student No: _____
Department: Art History
Program: Byzantine Arts

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

_____
Assoc. Prof. Sercan YANDIM AYDIN

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİZANS SANATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 13/01/2021

Tez Başlığı: Büyü ve Okült (Gizlere Ulaşma) Bilimlerin Erken Bizans Sanatında Yansımaları, Orta Çağ ve Sonrası Projeksiyonu

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
13.01.2021

Adı Soyadı: Özgür ÖZDEMİR

Öğrenci No: _____

Anabilim Dalı: Bizans Sanatı

Programı: Sanat Tarihi

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. Sercan YANDIM AYDIN

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
BYZANTINE ART DEPARTMENT**

Date: 13/01/2021

Thesis Title: The Reflection of Magic and Occult Sciences in Early Byzantine Art, its Projection in Middle Ages and Beyond

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

13.01.2021

Name Surname: Özgür ÖZDEMİR

Student No:

Department: Byzantine Art

Program: Art History

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Assoc. Prof. Sercan YANDIM AYDIN

(Title, Name Surname, Signature)